Regeringens proposition
1979/80:85
om skattelättnader vid lönsparande i aktier

beslutad den 31 januari 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga det förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

INGEMAR MUNDEBO

Propositionens huvudsakliga innehåll

För att ytterligare stimulera det värdesäkra lönsparandet i aktier föreslas i propositionen att sparskattereduktionen för sådant sparande höjs från 20 % till 30 %. De nya reglerna föreslås träda i kraft omedelbart och tillämpas första gången vid 1981 års inkomsttaxering. De omfattar i viss utsträckning även sparande före ikraftträdandet.

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer

Härigenom föreskrivs att 2 och 5 §§ lagen (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2 §	
Sparskattereduktion åtnjuts med 20 % av belopp som under inkomståret har insatts på särskilt lönsparkonto och som vid årets utgång innestår på kontot. *Detsamma gäller i fråga om* belopp som under inkomståret har insatts på aktiesparkonto och som vid årets utgång motsvaras av andelar i aktiesparfond enligt lagen (1978:428) om aktiesparfonder eller innestår på kontot för inköp av sådana andelar. Sparskattereduktion åtnjuts under förutsättning att insättningar på lönsparkonto eller aktiesparkonto har gjorts på kontot under minst sex av inkomstårets månader. Varje insättning skall uppgå till lägst 75 kronor och högst 400 kronor. Sparskattereduktion får inte beräknas på högre sammanlagt belopp än 4 800 kronor om ej annat följer av andra stycket. Sparskattereduktion får inte heller beräknas på högre belopp än som motsvaras av sådan inkomst som anges i 1 §. Öretal som uppkommer vid beräkning av sparskattereduktion bortfaller.	Sparskattereduktion åtnjuts med 20 % av belopp som under inkomståret har insatts på särskilt lönsparkonto och som vid årets utgång innestår på kontot *samt med 30 % av* belopp som under inkomståret har insatts på aktiesparkonto och som vid årets utgång motsvaras av andelar i aktiesparfond enligt lagen (1978:428) om aktiesparfonder eller innestår på kontot för inköp av sådana andelar. Sparskattereduktion åtnjuts under förutsättning att insättningar på lönsparkonto eller aktiesparkonto har gjorts på kontot under minst sex av inkomstårets månader. Varje insättning skall uppgå till lägst 75 kronor och högst 400 kronor. Sparskattereduktion får inte beräknas på högre sammanlagt belopp än 4 800 kronor om ej annat följer av andra stycket. Sparskattereduktion får inte heller beräknas på högre belopp än som motsvaras av sådan inkomst som anges i 1 §. Öretal som uppkommer vid beräkning av sparskattereduktion bortfaller.

Har sparande enligt första stycket påbörjats under senare delen av året men har inte insättningar skett under sex månader, åtnjuts sparskattereduktion för sådana sparmedel först vid beräkning av skatt för det närmast följande inkomståret. Sparskattereduktion enligt detta stycke medges endast om sparandet under det sistnämnda inkomståret uppfyller de förutsättningar som anges i första stycket. Sparskattereduktion far med tillämpning av detta

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

stycke beräknas på ett sammanlagt belopp av högst 6 800 kronor.

I fråga om sparskattereduktion tillämpas 2 § 4 mom. femte och sjätte styckena uppbördslagen (1953:272). Sparskattereduktion skall tillgodoräknas den skattskyldige före skattereduktion och särskild skattereduktion.

5 §

Sker uttag från lönsparkonto *eller inlöses andel i aktiesparfond* före utgången av det femte året efter det år för vilket sparskattereduktion kommer i fråga enligt 2 § men efter utgången av sistnämnda år skall *vederbörande kreditinrättning eller fondbolag göra avdrag med 25 %.* Om den skattskyldige visar att sparskattereduktion *med 20 %* inte tidigare har medgivits eller kommer att medgivas för de uttagna sparmedlen, skall avdraget jämkas med hänsyn härtill.

Sker uttag från lönsparkonto före utgången av det femte året efter det år för vilket sparskattereduktion kommer i fråga enligt 2 § men efter utgången av sistnämnda år skall *avdrag göras av kreditinrättningen med 25 %. Inlöses andel i aktiesparfond inom samma tid skall avdrag göras av fondbolaget med 35 %.* Om den skattskyldige visar att sparskattereduktion *enligt 2 §* inte tidigare har medgivits eller kommer att medgivas för de uttagna sparmedlen, skall avdraget jämkas med hänsyn härtill.

Övergår rätten till lönsparkonto eller aktiesparkonto inom den i första stycket angivna tiden på annat sätt än genom arv, testamente eller bodelning med anledning av makes död eller pantsätts rätten till sådant konto skall innestående medel utbetalas. Därvid tillämpas bestämmelserna i första stycket.

Det belopp som har avdragits enligt första stycket skall betalas till staten. Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, utfärdar närmare föreskrifter om detta.

Denna lag träder i kraft två veckor efter den dag, då lagen enligt uppgift på den har utkommit från trycket i Svensk författningssamling och tillämpas första gången på insättningar som berättigar till sparskattereduktion vid 1981 års taxering.

BUDGETDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-01-31

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Mundebo

Proposition om skattelättnader vid lönsparande i aktier

---

1 Inledning

Genom lagstiftning år 1978 (prop. 1977/78:165, FiU 1977/78:37, rskr 1977/78:436, SFS 1978:423–429) infördes en möjlighet till värdesäkert lönsparande. Systemet innebär i korthet följande.

Löntagare och andra med A-inkomst kan genom att spara i bank eller i aktiesparfonder få vissa skatteförmåner. Dessa förmåner har bl. a. formen av en rätt till en s. k. sparskattereduktion med 20 % av det sammanlagda sparbeloppet. Vissa förutsättningar skall vara uppfyllda för att sparskattereduktion skall medges. En sådan förutsättning är att sparandet sker regelbundet genom minst sex månadsinsättningar under ett år på lägst 75 kr. och högst 400 kr. Sparskattereduktion får enligt huvudregeln inte beräknas på högre sparbelopp än 4 800 kr. Räntan på sparkontomedel är skattefri och för aktiefondsparandet finns en regel om skattefrihet för värdestegring på sådana fondandelar som innehafts minst fem år.

För att begränsa skatteförmånerna till det mer långsiktiga sparandet finns sanktioner mot de fall där uttag skett från sparkonton eller andelar inlösts före utgången av en tid på fem år från sparåret. I dessa fall skall vederbörande kreditinrättning eller fondbolag göra ett avdrag på 25 %. Detta avdragsbelopp skall sedan betalas in till staten.

De nya reglerna trädde i kraft den 1 januari 1979 men kunde tillämpas på insättningar som skett fr. o. m. den 1 oktober 1978.

I årets finansplan angavs att till riksdagen skulle avges förslag om att skattereduktionen vad gäller sparande i aktier – skattefondsparandet – skulle höjas från 20 % till 30 % (prop. 1979/80:100 bilaga 1 s. 19). Jag vill nu – efter

samråd med chefen för ekonomidepartementet – ta upp frågan om en sådan ändring.

2 Föredragandens överväganden

I finansplanen redovisas hur angeläget det är att öka tillgången på riskvilligt kapital i näringslivet för att därigenom stimulera företagens investeringar. Den svaga vinstutvecklingen under en följd av år har lett till att företagen i ökad utsträckning måst tillgodose sina kapitalbehov genom att öka skulderna. Härigenom har soliditeten snabbt försämrats. Detta har allvarliga konsekvenser i flera avseenden.

En svag soliditet i näringslivet medför att företagens motståndskraft vid konjunkturbakslag blir liten, vilket ökar risken för nedläggning och arbetslöshet. Dessutom minskar både företagens förmåga och deras benägenhet att investera för framtiden. Ett företag med låg soliditet har svårare att få krediter och att attrahera nytt riskvilligt kapital. Nyemissionerna har också legat på en mycket låg nivå på senare år. Eftersom det främmande kapitalet måste förräntas även om investeringarna misslyckas, blir företagen mer utsatta för risker ju lägre soliditeten är. Därför måste högre förräntning krävas på investeringsprojekten, vilket medför att färre projekt genomförs.

De negativa effekterna på investeringsutvecklingen är naturligtvis särskilt allvarliga i en situation när den utlandskonkurrerande sektorns kapacitet behöver byggas ut och då näringslivet står inför en omfattande strukturomvandling och förnyelseprocess.

Mot denna bakgrund är det nödvändigt att förbättra företagens möjligheter att attrahera nytt riskvilligt kapital. Under senare år har också flera åtgärder vidtagits för att underlätta nyemissioner. För företagen har merkostnaden för en nyemission jämfört med ett obligationslån sänkts genom att det s. k. Annell-avdraget utökats. På kapitalmarknaden har institutionernas möjligheter att köpa aktier ökats. Försäkringsbolagen har genom ändrade placeringsregler fått större möjligheter att utnyttja sina fria fonder till aktieplaceringar.Fjärde AP-fonden tillfördes år 1978 ökade medel. För det enskilda aktiesparandet har ett nytt förmånligt alternativ skapats genom tillkomsten av skattefondsparandet.

De hittills genomförda åtgärderna är emellertid tagna för sig inte tillräckliga för att åstadkomma någon avgörande förbättring i fråga om företagens kapitalförsörjning. Av grundläggande betydelse är därvid den försämring som under senare år inträffat i fråga om avkastningen på aktieplaceringar, både absolut och i förhållande till andra placeringsformer. Den reala avkastningen på företagens eget kapital, dvs. sedan hänsyn tagits till inflationen, har i genomsnitt varit negativ varje år under senare hälften av 1970-talet. Även den reala avkastningen på aktiesparandet, där då både löpande avkastning och värdestegring är inkluderad, har genomsnittligt varit

negativ. Kursutvecklingen under 1970-talet har inneburit att genomsnittsaktien förlorat 45 % av sin köpkraft. Till detta kommer att skattereglerna för sparande i aktier ter sig avsevärt mer ogynnsamma ur den enskilde spararens synvinkel än villkoren vid åtskilliga andra placeringar. Detta har bidragit till att hushållen successivt minskat sitt aktiesparande under senare år och att det nystartade skattefondsparandet fått en mindre gynnsam utveckling. Det totala värdesäkra lönsparandet (skattesparandet) uppgick vid utgången av år 1979 till drygt 2 miljarder kr., varav skattefondsparandet svarade för en relativt låg andel, 157 milj. kr., dvs. knappt 8 % av den totala behållningen. Skattefondsandelen har dessutom varit fallande under år 1979. Det totala antalet konton var 509 100 i december 1979. Av dessa var 47 200 skattefondkonton. Utvecklingen under andra halvåret 1979 har för skattesparkontona i bank inneburit en fortsatt om än långsammare ökning. För skattefondkontona däremot har utvecklingen inneburit att antalet konton minskat något, från 48 800 i juli till 47 200 i december.

Vid en jämförelse mellan det värdesäkra lönsparandet i bank och det i aktiefonder framstår också banksparandet som både mindre riskfyllt och, speciellt vid nuvarande bankränta, förmänligare ur avkastningssynvinkel. Även vid en återgång av bankräntan till en under senare delen av 1970-talet genomsnittlig nivå och en värdestegring på aktier som under den senaste 25-årsperioden får inte aktiefondspararen ersättning för den risk han utsätter sig för jämfört med bankspararen. Aktiefondspararen förbinder sig att ligga kvar med sina aktier i över fem år oavsett hur aktiemarknaden utvecklar sig. Fondandelarnas värde påverkas av de allmänna ekonomiska förutsättningarna, t. ex. konjunkturutvecklingen, företagens räntabilitetsutveckling, ekonomisk-politiska åtgärder, till skillnad mot bankplaceringarna, vars nominella värden inte varierar och således inte är utsatta för denna typ av osäkerhet.

Om bankräntan förutsätts bli 8 % i genomsnitt under den kommande femårsperioden och aktieavkastningen ligger på den nivå som genomsnittligt gällt under de senaste 25 åren så blir den genomsnittliga avkastningen för banksparande ca en halv procentenhet högre årligen jämfört med fondsparande. Skattefondernas förvaltningskostnad har då inkluderats. Om aktiemarknaden i stället utvecklar sig som under de senaste 10 åren kan skillnaden i avkastning beräknas uppgå till drygt 3 procentenheter till förmån för banksparandet. Vid den rådande bankräntan är naturligtvis skillnaden i avkastning till förmån för banksparandet ännu större.

Mot denna bakgrund föreslår jag att sparskattereduktionen ökas från 20 % till 30 % för aktiefondspararna. Den årliga avkastningen för fondspararna ökar därigenom med ca 2,4 procentenheter, vilket skulle innebära en viss kompensation för den risk fondsparande innebär.

Som framgår av propositionen om det värdesäkra lönsparandet (prop. 1977/78:165) skall lönsparandet i bank löpa med högsta bankränta. Högsta bankränta vid införandet av det värdesäkra lönsparandet var den s. k.

K 12-räntan, varför sparandet i bank knöts till denna ränta. F. n. är den högsta bankräntan K 24-räntan (kapitalkonto med 2 års uppsägningstid), vilket därför är den ränta som t. v. bör gälla för skattesparandet i bank.

Den här föreslagna skattereduktionsökningen för fondsparare är ett led i strävan att förbättra villkoren för aktieplaceringar. Jag kommer vidare att inom kort föreslå regeringen att ge kapitalvinstkommittén (B 1979:05) tilläggsdirektiv för att se över möjligheterna att lindra dubbelbeskattningen av utdelade vinster efter mönster som tillämpas i en rad andra länder. Kommittén bör därvid få i uppdrag att med förtur utarbeta ett provisoriskt, mer begränsat förslag till sådana lättnader. Jag räknar med att förslag i det sistnämnda avseendet skall kunna läggas fram under år 1980.

3 Lagförslaget

De förslag som jag redovisat i det föregående föranleder ändringar i 2 och 5 §§ lagen (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer. Den höjda procentsatsen får tas in i 2 §. Det avdrag som skall göras vid förtida uttag eller inlösen av andelar är f. n. 25 %. En höjning av sparskattereduktionen vid aktiesparande med 10 procentenheter bör leda till att avdraget höjs i motsvarande mån. Jag föreslår alltså att avdraget bestäms till 35 %, vilket föranleder en ändring i 5 §.

De nya reglerna bör träda i kraft omedelbart och avse sparande som skett från ingången av år 1980. Detta innebär även att det förhöjda avdraget vid förtida inlösen bara skall tillämpas på sådant sparande. Emellertid kan en sparare enligt 2 § andra stycket få tillgodoräkna sig sparande som skett före inkomståret. Ett sparande som påbörjas under senare delen av ett år men där insättningar inte skett under sex månader berättigar till sparskattereduktion först vid beräkning av skatt för det närmast följande året. Sparskattereduktion får dock inte beräknas på ett högre sammanlagt belopp än 6 800 kr. Av rent praktiska skäl bör de nya reglerna få avse även sådant sparande som skett under senare delen av år 1979.

4 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att antaga inom budgetdepartementet upprättat förslag till

lag om ändring i lagen (1978:423) om skattelättnader för vissa sparformer.

5 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga det förslag som föredraganden har lagt fram.

GOTAB 64426 Stockholm 1980

Regeringens proposition
1979/80:86
om taxering av industribyggnader

beslutad den 31 januari 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga de förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

INGEMAR MUNDEBO

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås nya regler för taxering av industribyggnader. Förslagen utgör kompletteringar av den nyligen genomförda lagstiftningen om allmän fastighetstaxering som antogs av riksdagen under hösten 1979.

Förslagen innebär att värmekraftsanläggningar liksom hittills skall värderas enligt en produktionskostnadsmetod. I fråga om vattenkraften, där enligt den nyligen antagna fastighetstaxeringslagen en övergång skall ske till värdering enligt en avkastningsmetod, skall en jämkningsregel tillämpas. I fråga om andra industribyggnader föreslås två olika metoder. Industribyggnader som är av mer ordinär typ skall värderas enligt en avkastningsmetod medan den nyss nämnda produktionskostnadsmetoden skall tillämpas för övriga slag av industribyggnader. Vidare föreslås vissa regler om besvär över fastighetstaxeringsnämnds beslut.

1 Förslag till
Lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152)

Härigenom föreskrivs i fråga om fastighetstaxeringslagen (1979:1152)

dels att 4 kap. 5 §, 5 kap. 6 §, 6 kap. 2 och 3 §§, 11 kap., 15 kap. 7 § samt 20 kap. 12 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas ett nytt kapitel, 21 kap., av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
4 kap.	
5 §	
Taxeringsenhet skall omfatta byggnadstyper och ägoslag enligt en av följande kombinationer, om inte annat sägs i andra och tredje styckena	
1. småhus och tomtmark för sådan byggnad (småhusenhet)	
2. hyreshus och tomtmark för sådan byggnad (hyreshusenhet)	
3. industribyggnad, övrig byggnad och tomtmark för sådana byggnader, vattenverk på annans grund samt i jordeboken upptaget fiskeri (industrienhet)	
4. täktmark och industribyggnad på sådan mark (industrienhet)	4. täktmark *samt* industribyggnad och *övrig byggnad* på sådan mark (industrienhet)
5. exploateringsmark (exploateringsenhet)	
6. specialbyggnad och tomtmark för sådan byggnad (specialenhet)	
7. ekonomibyggnad, åkermark, betesmark, skogsmark och skogsimpediment (lantbruksenhet).	
Småhus, hyreshus och tomtmark för sådana byggnader som ligger i anslutning till lantbruksenhet med minst fem hektar åkermark, betesmark och skogsmark, skall ingå i lantbruksenheten, om byggnaden eller byggnaderna behövs som bostad för ägare, arrendator eller deras arbetskraft.	
Saneringsbyggnad och övrig mark kan ingå i samtliga taxeringsenheter under punkterna 1–7 i första stycket. Övrig mark skall i regel ingå i lantbruksenhet. I annat fall skall övrig mark taxeras tillsammans med den tomtmark, exploateringsmark eller täktmark som ligger närmast. Har övrig mark stor omfattning och saknar den samband med annan mark, som har samma ägare, skall den dock bilda en taxeringsenhet. Taxeringsenhet, som består av endast övrig mark, betecknas industrienhet, om den ligger till övervägande del inom tätort och lantbruksenhet, om den ligger till övervägande del utanför sådan ort.	

Nuvarande lydelse | *Föreslagen lydelse*

5 kap.

6 §

Det tekniska nuvärdet skall bestämmas genom att återanskaffningskostnaden för byggnad eller markanläggning multipliceras med en nedräkningsfaktor. Denna faktor skall bestämmas så att man därigenom beaktar den värdeminskning som har uppkommit mellan det år då anläggningen *togs* i *drift* (nybyggnadsåret) och andra året före taxeringsåret.

Det tekniska nuvärdet skall bestämmas genom att återanskaffningskostnaden för byggnad eller markanläggning multipliceras med en nedräkningsfaktor. Denna faktor skall bestämmas så att man därigenom beaktar den värdeminskning som har uppkommit mellan det år då anläggningen *kunde tas* i *bruk* (nybyggnadsåret) och andra året före taxeringsåret.

Med återanskaffningskostnad för byggnad avses kostnaden för att under andra året före taxeringsåret uppföra en motsvarande anläggning. Kostnaden kan bestämmas antingen genom en beräkning grundad på erfarenheter om byggnadskostnadernas storlek detta år, eller genom en uppräkning av den faktiska byggnadskostnaden med en omräkningsfaktor. Denna faktor skall bestämmas så att man därigenom beaktar ändringen i byggnadskostnad mellan nybyggnadsåret och andra året före taxeringsåret.

6 kap.

2 §

Varje småhus med värde av minst 10 000 kronor skall utgöra en värderingsenhet.

Varje *industribyggnad och övrig byggnad värderad enligt produktionskostnadsmetoden samt varje* småhus med värde av minst 10 000 kronor skall utgöra en värderingsenhet.

Komplementhus på småhusenheten skall i regel ingå i samma värderingsenhet som det mest värdefulla småhuset på taxeringsenheten.

Småhus, vilkas värde inte uppgår till 10 000 kronor, skall ingå i samma värderingsenhet som den mest värdefulla byggnaden inom samma tomt. Uppgår den mest värdefulla byggnadens värde inte till 10 000 kronor skall samtliga byggnader inom tomten utgöra en värderingsenhet.

Industribyggnader och övriga byggnader värderade enligt produktionskostnadsmetoden samt småhus, vilkas värde inte uppgår till 10 000 kronor, skall ingå i samma värderingsenhet som den mest värdefulla byggnaden inom samma tomt. Uppgår den mest värdefulla byggnadens värde inte till 10 000 kronor skall samtliga byggnader inom tomten utgöra en värderingsenhet.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3 §
Varje hyreshusenhet skall utgöra en värderingsenhet. Uppdelning i två eller flera värderingsenheter får dock ske om det väsentligt underlättar värderingen.	Varje hyreshusenhet *och industrienhet värderad enligt avkastningsmetoden* skall utgöra en värderingsenhet. Uppdelning i två eller flera värderingsenheter får dock ske om det väsentligt underlättar värderingen.

Nuvarande lydelse

11 kap.

Föreslagen lydelse

11 kap.

1 §

Industribyggnad och övrig byggnad skall värderas enligt avkastningsmetoden. Byggnader som har endast begränsad användbarhet för annat ändamål än för vilket de utnyttjas och liknande speciella byggnader, bensinstationsbyggnader, andra byggnader med olämplig utformning för normal industriproduktion samt byggnadskonstruktioner som inte har karaktär av hus skall dock värderas enligt produktionskostnadsmetoden.

För värdering av industribyggnad och övrig byggnad på vattenfallsenhet gäller särskilda regler i 15 kap. Industribyggnad eller övrig byggnad som utgör växthus eller djurstall värderas enligt reglerna i 10 kap.

Avkastningsmetoden

2 §

Värdet av en industribyggnad bestäms som skillnaden mellan värdet av en värderingsenhet bestående av industribyggnaden och tillhörande mark och värdet av den värderingsenhet eller de värderingsenheter som avser marken. På motsvarande sätt bestäms värdet av övrig byggnad.

Riktvärde för en värderingsenhet som består av en industribyggnad eller en övrig byggnad och tillhörande tomtmark skall anges som produkten av en bruttokapitaliseringsfaktor och total årlig värderingshyra.

3 §

Värderingshyra för en värderingsenhet som är bebyggd med en industribyggnad eller en övrig byggnad av viss lokaltyp och med normal standard, uppförd under perioden 1975–1979, får anges endast med värden i en fastställd värdeserie.

Föreslagen lydelse

4 §

Inom varje värdeområde skall värderingshyran bestämmas för skilda förhållanden för en eller flera av följande värdefaktorer.

Ålder	*Åldern ger uttryck för industribyggnadens eller övriga byggnadens sannolika återstående livslängd. Denna bestäms med hänsyn till byggnadens nybyggnadsår, omfattningen av till- och ombyggnader samt tidpunkten för dessa.*
	Åldersklassen för en industribyggnad eller en övrig byggnad med en ålder motsvarande högst 25 år får avse högst 10 år.
Lokaltyp	*Lokaltyp bestäms med hänsyn till det ändamål lokalen är inrättad för. Uppdelning av en lokal i skilda lokaltyper skall endast ske om delarna överstiger 10 procent av byggnadens totala lokalyta eller om de överstiger 250 kvadratmeter lokalyta.*
	För värdefaktorn lokaltyp skall finnas minst tre klasser.
Standard	*Standarden för lokal av viss lokaltyp bestäms med hänsyn till lokalytans utförande och utrustning.*
	För värdefaktorn standard skall finnas minst tre klasser.

5 §

Med bruttokapitaliseringsfaktor avses förhållandet mellan taxeringsvärdet av industrienheten och dess totala årliga värderingshyra. Bruttokapitaliseringsfaktor för en värderingsenhet som är bebyggd med en industribyggnad eller en övrig byggnad, uppförd under perioden 1975–1979 och med ett normalt förhållande mellan värderingsenhetens taxerade markvärde och dess totala årliga värderingshyra, får anges endast med värden i en fastställd värdeserie.

6 §

Inom varje värdeområde skall bruttokapitaliseringsfaktorer bestämmas för skilda förhållanden för en eller flera av följande värdefaktorer.

Ålder	*Åldern ger uttryck för industribyggnadens eller övriga byggnadens sannolika återstående livslängd. Denna bestäms för byggnad med lång återstående livslängd med hänsyn till byggnadens nybyggnadsår, omfattningen av till- och ombyggnader samt tidpunkten för dessa.*
Markvärdeandel	*Med markvärdeandel avses förhållandet mellan värde-*

Föreslagen lydelse

ringsenhetens taxerade markvärde och dess totala årliga värderingshyra.

För en industribyggnad eller en övrig byggnad skall för värdefaktorn markvärdeandel finnas minst två klasser.

Produktionskostnadsmetoden

7 §

För en industribyggnad eller en övrig byggnad som värderas enligt produktionskostnadsmetoden skall riktvärdet anges genom en nedräkningsfaktor. Med nedräkningsfaktor avses den faktor varmed byggnadens återanskaffningskostnad, beräknad enligt 5 kap. 6 §, skall multipliceras för att byggnadens tekniska nuvärde skall erhållas.

Byggnadsvärdet utgör 75 procent av det tekniska nuvärdet.

8 §

Inom varje värdeområde skall nedräkningsfaktorer bestämmas för skilda förhållanden för en eller flera av följande värdefaktorer.

Ålder	*Åldern bestäms enligt 6 §.*
Byggnadskategori	*Med byggnadskategori avses industribyggnadens eller övriga byggnadens karaktär och konstruktion.*
	För värdefaktorn byggnadskategori skall finnas minst tre klasser.
Ortstyp	*Ortstypen bestäms med hänsyn till industribyggnadens eller övriga byggnadens läge i förhållande till tätort.*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
15 kap.	
7 §	
Byggnadsvärdet för en vattenfallsenhet skall bestämmas till det tekniska nuvärdet av de byggnader som hör till taxeringsenheten. Värderingen skall ske enligt *5 kap. 6 §*. Vid denna beräkning får dock 75 procent av återanskaffningskostnaden inte överstiga det totala värde som har beräknats enligt 2–6 §§.	Byggnadsvärdet för en vattenfallsenhet skall bestämmas till det tekniska nuvärdet av de byggnader som hör till taxeringsenheten. Värderingen skall ske enligt *11 kap. 7 och 8 §§*. Vid denna beräkning får dock 75 procent av återanskaffningskostnaden inte överstiga det totala värde som har beräknats enligt 2–6 §§.

Byggnadsvärdet av regleringsanläggning och kraftstation under uppförande skall bestämmas enligt 7 kap. 12 §.

Nuvarande lydelse | *Föreslagen lydelse*

20 kap.

12 §

I fastighetstaxeringsnämnds beslut skall redovisas dels taxeringsbeslutet enligt punkterna 1–3, dels grunderna för beslutet *och andra uppgifter* enligt punkterna 4–6, nämligen

I fastighetstaxeringsnämnds beslut skall redovisas dels taxeringsbeslutet enligt punkterna 1–3, dels grunderna för beslutet enligt punkterna 4–7, nämligen

1. fastighetens indelning i taxeringsenheter,
2. taxeringsenhetens beskattningsnatur och skattepliktsförhållande,
3. skattepliktig enhets taxeringsvärde och däri ingående delvärde samt värde av varje värderingsenhet,

4. storleken av värdefaktor, *och* riktvärde samt

4. storleken av *sådan* värdefaktor *som särskilt anges i 8–15 kap.*,
5. *storleken av* riktvärde,
6. *storleken av värderingshyra enligt 11 kap. 4 §, bruttokapitaliseringsfaktor enligt 11 kap. 6 §, exploateringsfaktor enligt 12 kap. 6 §, brytningsfaktor och värdet per kubikmeter brytvärd fyndighet enligt 12 kap. 8 §, utbyggd effekt, taxeringseffekt, utnyttjandetid, regleringsmöjlighet och belägenhet enligt 15 kap. 3 § och återanskaffningskostnad enligt 11 kap. 7 § och 15 kap. 7 §* samt

5. säreget förhållande som har föranlett justering av riktvärde.

7. säreget förhållande som har föranlett justering av riktvärde.

Värdet av en enskild värderingsenhet anges i fulla tusental kronor. Avrundning sker så att överstigande belopp, som inte uppgår till fullt tusental kronor, faller bort. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får föreskriva om de ytterligare avrundningsregler som behövs.

21 kap. Om besvär över fastighetstaxeringsnämnds beslut

1 §

Besvär av ägare av fastighet skall ha inkommit senast den 15 september under taxeringsåret.

Kommuns besvär skall anföras före utgången av oktober månad under taxeringsåret.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Taxeringsintendent har rätt att anföra besvär intill utgången av november månad under taxeringsåret. Han skall inom samma tid ange yrkanden och grunder för besvärstalan, om inte med hänsyn till utredningens vidlyftighet eller andra synnerliga skäl länsrätten medger anstånd.
	Inkommer besvär från ägare av fastighet efter den i första stycket angivna tiden men före utgången av november månad under taxeringsåret, får länsrätten pröva besvären om taxeringsintendenten helt eller delvis biträder besvären i sak.
	Har länsrätten avgjort besvär över viss taxering, får besvär inte anföras hos länsrätten rörande samma taxering.

Denna lag träder i kraft dagen efter den dag, då lagen enligt uppgift på den har utkommit från trycket i Svensk författningssamling, och skall tillämpas första gången i fråga om allmän fastighetstaxering år 1981.

2 Förslag till
Lag om ändring i taxeringslagen (1956:623)

Härigenom föreskrivs att 159 § taxeringslagen (1956:623)[1] skall upphöra att gälla dagen efter den dag, då lagen enligt uppgift på den har utkommit från trycket i Svensk författningssamling. Den upphävda paragrafen gäller dock fortfarande i fråga om allmän fastighetstaxering år 1975.

[1] Lagen omtryckt 1971:399.
Senaste lydelse av 159 § 1979:175
lagens rubrik 1974:773

BUDGETDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-01-31

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Mundebo

Proposition om taxering av industribyggnader

---

1 Inledning

Den 16 september 1976 bemyndigades chefen för finansdepartementet att tillkalla en kommitté (Fi 1976:05) 1976 års fastighetstaxeringskommitté för att göra en översyn av reglerna för fastighetstaxeringen. Kommittén har i ett tidigare delbetänkande (SOU 1979:32) Fastighetstaxering 81 lagt fram förslag till en fastighetstaxeringslag. Förslaget har föranlett lagstiftning (prop. 1979/80:40, SkU 1979/80:17, rskr 1979/80:121, SFS 1979:1152–1155).

Som en andra etapp i sitt arbete har kommittén[1] nu i ett delbetänkande (SOU 1979:81) Fastighetstaxering 81 Industribyggnader lagt fram förslag i vissa återstående delar av utredningsuppdraget.

Till protokollet i detta ärende bör bifogas en sammanfattning av kommitténs förslag som *bilaga 1*. Beträffande gällande rätt samt utredningens närmare överväganden hänvisas till betänkandet.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av kammarrätterna i Göteborg och Sundsvall, kommerskollegium, centralnämnden för fastighetsdata (CFD), överbefälhavaren (ÖB), statistiska centralbyrån (SCB), bankinspektionen, byggnadsstyrelsen, riksrevisionsverket (RRV), riksskatteverket (RSV), statens institut för byggnadsforskning (SIB), statens lantmäteriverk (LMV), statens industriverk (SIND), statens vattenfallsverk (Vattenfall), länsstyrelserna i Östergötlands, Göteborgs och Bohus, Gävleborgs,

[1] Regeringsrådet Gunnar Björne, ordförande, hovrättsfastighetsrådet Bertil Hall, riksdagsledamöterna Paul Jansson, Stig Josefson och Bo Lundgren, bitr. skattedirektören Lars Malmberg, riksdagsledamoten Börje Stensson samt skattedirektören Ulla Wadell.

Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens samt Norrbottens län, Folksam, Föreningen Auktoriserade revisorer (FAR), Kooperativa förbundet (KF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Landstingsförbundet, Lantbrukarnas riksförbund (LRF), Samfundet för fastighetsvärdering, Svensk industriförening, Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Svenska bankföreningen, Svenska byggnadsentreprenörföreningen, Svenska elverksföreningen (Elverksföreningen), Svenska företagares riksförbund (SFR), Svenska kommunförbundet, Svenska kraftverksföreningen (Kraftverksföreningen), Svenska sparbanksföreningen (Sparbanksföreningen), Sveriges fastighetsägareförbund, Sveriges grossistförbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation – Familjeföretagen (SHIO-Familjeföretagen), Sveriges industriförbund (Industriförbundet), Sydkraft AB, Taxeringsnämndsordförandenas riksförbund (TOR) och Tjänstemännens centralorganisation (TCO).

Länsstyrelsen i Östergötlands län har bifogat yttranden av bl. a. överlantmätarmyndigheten i Östergötlands län.

Vattenfall och Kraftverksföreningen har lämnat in ett gemensamt utarbetat svar. Sydkraft AB och Elverksföreningen instämmer i de synpunkter som har framförts i Vattenfalls och Kraftverksföreningens gemensamma svar. Folksam delar de synpunkter som har framförts av KF. LRF har som sitt yttrande ingett ett inom Lantbrukarnas skattedelegation upprättat utlåtande. SAF, Svenska bankföreningen och Industriförbundet har avgett ett gemensamt remissvar vari hänvisas till vad Kraftverksföreningen har anfört beträffande värderingen av vatten- och värmekraftsanläggningar. Svenska byggnadsentreprenörföreningen instämmer i Industriförbundets yttrande.

En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

Jag avser nu att behandla de frågor som tagits upp i det nämnda delbetänkandet och lägga fram förslag med avseende på värderingen av industribyggnader inför 1981 års allmänna fastighetstaxering. De förslag som jag nu tar upp innehåller, som jag redan nämnt, kompletteringar till den nyligen antagna lagstiftningen om allmän fastighetstaxering. Förslagen ansluter sig helt till det system och de regler som redan finns. De frågor som jag tar upp är enligt min mening sådana att lagrådets hörande skulle sakna betydelse.

2 Föredragandens överväganden

2.1 Allmänt

De flesta materiella och formella fastighetstaxeringsreglerna har kommittén redan behandlat i sitt första delbetänkande och som jag nyss nämnt har förslagen också föranlett lagstiftning. I det nu aktuella betänkandet redovisas en del återstående frågor rörande bl. a. värderingen av vattenfallsfastighe-

ter. Huvuddelen av kommitténs förslag avser värderingsmetoder för övriga industribyggnader.

De föreslagna värderingsmetoderna har anpassats till de regler som gäller för andra byggnadstyper. Liksom i fråga om andra mark- och byggnadstyper föreslås ett värderingsförfarande enligt vilket taxeringsvärdena bestäms med utgångspunkt i riktvärden, vilka är beroende av vissa i lag angivna värdefaktorer. Härigenom skapas ett betydligt mer formbundet förfarande än det som f. n. tillämpas vid värderingen av industribyggnader. En värdering av även industribyggnader med ledning av riktvärden bör enligt kommittén underlätta arbetet i fastighetstaxeringsnämnderna och dessutom ge fastighetsägarna betydligt bättre möjligheter än hittills att bedöma riktigheten av taxeringsvärdena.

Den av kommittén föreslagna uppläggningen för värdering av industribyggnader har genomgående fått ett positivt mottagande av remissinstanserna. Den kritik som framförts har främst tagit sikte på olika enskildheter i förslagen.

Även enligt min mening är den föreslagna ordningen klart överlägsen den nuvarande. Ett formbundet förfarande av förevarande slag bör ha goda förutsättningar att leda till mer rättvisa och likformiga taxeringar. Jag föreslår därför att värderingen av industrifastigheter för framtiden utformas på i huvudsak det sätt som kommittén föreslagit. De nya reglerna bör tas in i 11 kap. fastighetstaxeringslagen (1979:1152), FTL, och tillämpas första gången vid 1981 års allmänna fastighetstaxering. I det följande avser jag att mer ingående behandla de olika förslagen. Jag behandlar därvid först de frågor som hänger samman med värderingen av kraftanläggningarna och därefter övriga industribyggnader.

2.2 Värdering av vatten- och värmekraftsanläggningar

I sitt närmast föregående betänkande föreslog kommittén att vattenkraftsanläggningarna till skillnad mot tidigare skulle värderas enligt en renodlad avkastningsmetod. Förslaget genomfördes också och reglerna härom finns nu i 15 kap. FTL. Den nya metoden väntas medföra avsevärt höjda taxeringsvärden för i första hand särskilt lönsamma äldre vattenkraftsanläggningar. För värmekraftverkens vidkommande föreslår kommittén däremot nu bibehållande av en produktionskostnadsmetod. För att skapa en rimlig nivå när det gäller värderingen av de samlade elkrafttillgångarna bör enligt kommittén emellertid också en jämkningsregel finnas som möjliggör en justering av värdena på vattenkraften.

Kommitténs förslag har föranlett vissa erinringar från en del remissinstanser. En del kritiserar jämkningsregeln och menar att den skulle komma att missgynna de kommuner där vattenkraftsanläggningar finns. En del remissinstanser ifrågasätter rimligheten i de höjda taxeringsvärden som skulle följa av kommitténs övriga förslag beträffande kraftanläggningarna. I sistnämnda

del riktas kritik bl. a. mot den valda värderingsmetoden.

För egen del vill jag framhålla följande.

Den svenska elproduktionen utgör en blandning av vattenkraft och olika slag av värmekraft. Vattenkraften är den dominerande kraftkällan. Värmekraftsanläggningarna utgörs av kondenskraftverk, t. ex. kärnkraftverk samt av mottrycksanläggningar och gasturbiner.

Vattenkraften värderas enligt en avkastningsmetod, där avkastningen bestäms med utgångspunkt i gällande tariffer. Denna metod har nyligen godkänts av riksdagen i samband med tillkomsten av FTL och någon ändring i denna del är enligt min mening inte heller motiverad. Däremot är det inte möjligt att tillämpa samma metod för värmekraften. Trots att dessa anläggningar representerar betydande värden skulle en avkastningsmetod för dessa kraftverk kunna leda till negativa värden, detta främst på grund av de höga driftkostnaderna. För dessa anläggningar föreslår kommittén också en produktionskostnadsmetod, som innebär att de skall värderas med utgångspunkt i anläggningskostnaderna (återanskaffningskostnaderna) och med hänsyn tagen till den värdeminskning som anläggningarna undergått fram till taxeringstillfället. Återanskaffningskostnaderna bör i första hand bestämmas med ledning av kostnaderna att uppföra en ny motsvarande anläggning i det kostnadsläge som förelåg två år före taxeringsåret. Under vissa förutsättningar kan bestämmandet av återanskaffningskostnaden bygga på en uppräkning av den historiska byggnadskostnaden.

I regel har kommitténs förslag till metod för värdering av värmekraftverken godtagits. Det har emellertid ifrågasatts om inte återanskaffningskostnaden borde beräknas utifrån den historiska byggnadskostnaden. Som skäl för detta har anförts att det skulle vara svårt att utarbeta realistiska riktvärden med utgångspunkt i nybyggnadskostnaderna.

Även om värmekraftsanläggningarna utgör ett fåtal och får sägas ha endast begränsad användbarhet för annat ändamål än för vilket de utnyttjas, s. k. skräddarsydda anläggningar, bör det enligt min mening ändock vara möjligt att som huvudprincip uppskatta deras värde med ledning av nybyggnadskostnaderna. Man kan nämligen inte bortse från att en värdering med ledning av den historiska kostnaden är behäftad med vissa brister. Det är nämligen inte alltid möjligt att rätt bedöma den historiska anskaffningskostnaden. Tvärtom torde det i åtskilliga fall vara svårt att i efterhand kontrollera vad som ingår i densamma. De ursprungliga kostnaderna kan ha justerats på skilda sätt. I den mån extraordinära kostnader fått nedläggas på grund av speciella skäl – säkerhets- eller miljöanordningar – skall dessa inte medräknas om de normalt inte förekommer vid likartade anläggningar eftersom de i detta fall inte kan sägas höja värdet. Å andra sidan kan situationen också vara den att kostnaderna blivit lägre på grund av att nyssnämnda skäl inverkat i motsatt riktning, dvs. kostnaderna har blivit lägre än vad som kan sägas vara normalt. I så fall skall rätteligen den historiska kostnaden höjas. Enligt min mening medför därför den historiska metoden

viss risk att återanskaffningskostnaden uppskattas för lågt. Därtill kommer svårigheterna att bestämma rättvisande uppräkningstal från nybyggnadsåret och till andra året före taxeringsåret, det år till vilket värdenivån skall hänföras. En uppskattning med ledning av nybyggnadskostnaderna bör många gånger i stället leda till en riktigare värdering. Även om – som också påpekats under remissbehandlingen – den sistnämnda metoden har sina brister är den likväl att föredra. I det följande kommer jag också att föresla att metoden används för övriga industribyggnader, där så är möjligt. Det kan vidare göras gällande att metoden torde ställa sig enklare att tillämpa just för värmekraftverken än för övriga industribyggnader, inte minst med tanke på hur ingående man under senare tid sökt belysa kostnaderna för olika slag av kraftverk. I denna del torde finnas ett ganska betryggande material som bör möjliggöra nog så rättvisande uppskattningar.

Jag föreslår därför att produktionskostnadsmetoden tillämpas för värmekraftverken på det sätt kommittén föreslagit. Självfallet bör den historiska kostnaden kunna användas inte bara som självständig modell utan även för att belysa det värde som man fått fram med ledning av nybyggnadskostnaderna. Givetvis finns även möjligheten att justera värdet på grund av säregna förhållanden.

Det får bli en uppgift för RSV att meddela erforderliga närmare anvisningar om tillämpliga nybyggnadskostnader liksom i fråga om omräkningstal beträffande den historiska kostnaden. Den nedräkning av återanskaffningskostnaden till tekniskt nuvärde som skall ske till följd av byggnadens ålder och andra särskilda omständigheter bör ske enligt samma principer som i fråga om övriga industribyggnader. Jag återkommer i det följande till denna fråga.

F. n. tillämpas, liksom för industribyggnader allmänt, en spärregel enligt vilken värdet inte får understiga 10 % av återanskaffningskostnaden. Kommittén har här föreslagit att gränsen bestäms till 35 % eller 50 % beroende på anläggningens återstående livslängd. Även denna fråga avser jag att behandla i samband med värderingen av övriga industribyggnader. Jag vill emellertid redan nu förutskicka att jag inte anser att någon särbestämmelse bör gälla för kraftanläggningarna. Å andra sidan skall naturligtvis spärregeln kunna brytas igenom med hänsyn till säregna förhållanden.

Som framgått av det nu anförda bör alltså vattenkraften värderas enligt en avkastningsmetod och värmekraften enligt en produktionskostnadsmetod. Nu kan emellertid de olika kraftslagen inte ses isolerade från varandra vid värderingen. Vid värderingen av vattenkraftsanläggningarna bestäms avkastningen med utgångspunkt i de gällande tarifferna. Dessa är emellertid så satta att den samlade intäkten från de olika kraftslagen skall täcka de samlade driftkostnaderna och dessutom förränta nedlagt kapital. Detta innebär att den billiga vattenkraften får kompensera den dyra värmekraften. Självfallet körs de olika kraftslagen så att tillgångarna utnyttjas på mest

rationella sätt. I första hand utnyttjas vattenkraften och därefter olika slag av värmekraft i ordning efter storleken på den rörliga produktionskostnaden för resp. *värmekraftslag*. *Vattenkraftproduktionen* varierar under olika år beroende på vattentillgången, som under extrema förhållanden kan avvika med ända till ca ± 20 % från normal tillgång. Vattenkraften kommer sålunda i vårt elsystem att utnyttjas helt under såväl våtår som torrår under det att värmekraften kommer att tas i anspråk endast i den utsträckning som behövs för att tillsammans med vattenkraften upprätthålla erforderlig elproduktion i landet.

I det teoretiska fallet att produktionen enbart baseras på vattenkraft måste utbyggnaden dimensioneras så att produktionen säkras även under vattenfattiga år. Härför fordras en överdimensionering av vattenkraftsutbyggnaden som ger betydande kraftspill under vattenrika och normala år. Den värmekraft, som ingår i vårt elsystem möjliggör således ett bättre utnyttjande av vattenkraften. Värmekraften bidrar därför till att öka vattenkraftsanläggningarnas avkastning. En del av det värde värmekraftverken faktiskt har som delar av kraftsystemet kommer alltså vid en strikt avkastningsvärdering att redovisas som förhöjda värden på vattenkraftsanläggningarna. Som jag har nämnt är denna effekt t. o. m. så kraftig att värmekraftens värde enligt avkastningsmetoden framstår som negativt. Skillnaden mellan värmekraftens värde enligt produktionskostnadsmetoden resp. avkastningsmetoden blir i princip ett uttryck för omfattningen av denna överflyttningseffekt. Kommitténs värderingsmodell för vattenkraften innebär i enlighet därmed att dess avkastningsvärde jämkas så att det sammanlagda värdet av landets vatten- och värmekraft motsvarar det avkastningsvärde som erhålls om landets samlade krafttillgångar värderades med ledning av nu gällande tariffer. Jämkningen bör härvid enligt kommittén utföras så att värmekraften erhåller värden som framstår som rimliga i förhållande till vattenkraften.

Den sammanvägning som skall ske innebär alltså att en avkastningsvärdering görs av kraftproduktionen som helhet och då under förutsättning att de ifrågavarande anläggningarna är nya. Vid denna värdering har kommittén föreslagit en kapitaliseringsränta på ca 5 %. Det sålunda framräknade värdet skall sedan minskas med det värde som framkommer där man åsatt värmekraften de värden som anses rimliga. Återstoden fördelas därefter på vattenkraftsanläggningarna.

Den nu föreslagna modellen har kritiserats från olika utgångspunkter. Några länsstyrelser har rest invändningar mot en sänkning av värdena för vattenkraften med tanke på mistade skatteintäkter för de berörda kommunerna. Från bl. a. kraftintressenternas sida har invändningar riktats mot den förordade kapitaliseringsprocenten på 5 och likaså mot sättet att beräkna värdet på värmekraften.

Vad först gäller frågan om jämkning av värdet på vattenkraften vill jag nämna följande. Som tidigare nämnts medför en ren avkastningsvärdering av vattenkraften med utgångspunkt i gällande tariffer för höga värden. Detta

bör enligt min mening beaktas på något sätt. Givetvis får detta inte ske på sådant sätt att vattenkraftsanläggningarna åsätts värden som framstår som för låga med tanke på deras lönsamhet. De bedömningar som kommittén har gjort med utgångspunkt i en ränta efter 5 % samt mot bakgrund av den kostnadsökning som värmekraftsanläggningarna uppvisar innebär enligt min mening tillräckliga garantier för rimliga värden. I fråga om effekterna för de kommuner där vattenkraftsanläggningarna finns, vill jag erinra om betydelsen av vårt system för skatteutjämning med dess garanterade skattekraftsnivåer. Ett eventuellt minskat skatteunderlag till följd av att en ren avkastningsmetod inte tillämpas för vattenkraften kommer därigenom i praktiken inte att påverka kommunernas inkomster.

Man har som sagt också kritiserat kommitténs närmare kalkyler i andra avseenden. Som skäl för att använda en högre kapitaliseringsränta än 5 % vid avkastningsvärderingen har man bl. a. pekat på ovisshetsfaktorer såsom anläggningarnas återstående livslängd eller osäkra framtida drift- och underhållskostnader. Enligt min mening bör emellertid faktorer av sistnämnda slag inte rimligen inverka på valet av kapitaliseringsränta. De angivna faktorerna får i stället beaktas särskilt vid värderingen av anläggningarna i fråga. Vidare vill jag erinra om att det också finns argument som talar för att den av kommittén valda procentsatsen är för hög, snarare än för låg. I de undersökningar som gjorts bl. a. inom industridepartementet och som redovisats i promemorian (Ds I 1978:10) Energitillförsel har man således genomgående räknat med lägre tal. Det har i den nämnda rapporten angetts att om investeringar i energiförsörjningen kan uppfylla ett lönsamhetskrav där räntan beräknats till mellan 3 % och 4 % så torde de långsiktigt vara fullt konkurrenskraftiga med andra investeringar.

Mot denna bakgrund anser jag att den metod och de beräkningsgrunder som kommittén föreslagit är rimliga och de bör också tillämpas vid 1981 års allmänna fastighetstaxering.

Liksom beträffande andra slag av byggnader bör de grundläggande reglerna för värderingen tas in i FTL. De ytterligare regler som kan behövas får utfärdas av regeringen eller av RSV. I fråga om kapitaliseringsräntan för kraftanläggningarna har önskemål framförts om att denna skall anges i FTL. Jag anser emellertid att regler härom bör tas in bland de föreskrifter som regeringen skall utfärda. Så har för övrigt redan skett i fråga om kapitaliseringsräntan för grusfyndigheter och exploateringsmark. Regler härom återfinns numera i 1 kap. 5 § fastighetstaxeringsförordningen (1979:1193), FTF.

2.3 Värdering av industribyggnader och övriga byggnader

2.3.1 Inledning

I kommitténs tidigare förslag avsåg begreppet industribyggnad en restgrupp byggnader av skiftande karaktär. Här skedde en ändring i samband

med att FTL infördes. En uppdelning gjordes så att hithörande byggnader numera enligt 2 kap. 2 § FTL indelas i antingen industribyggnad eller övrig byggnad. Enligt 2 kap. 2 § FTL avses med industribyggnad byggnad som är inrättad för industriell verksamhet och med övrig byggnad byggnad som inte skall utgöra någon annan tidigare i FTL uppräknad byggnadstyp. Det går inte att göra någon generell gränsdragning mellan industribyggnad och övrig byggnad vid val av värderingsmetod. I fortsättningen kommer jag därför att använda beteckningen industribyggnad för dessa två typer av byggnader.

I direktiven till kommittén angavs att den skulle söka komma fram till förenklade regler för åsättande av värden vid fastighetstaxeringen främst när det gäller industri- och vattenfallsfastigheter. Regler för värdering av vattenfallsfastigheter har redan införts i samband med tillkomsten av FTL. En återstående värderingsfråga i denna del har jag tagit upp i föregående avsnitt.

I kommunalskattelagen (1928:370), KL, finns mycket knapphändiga och översiktliga regler för värdering av andra industrifastigheter än vattenfallsfastigheter. Detaljerade regler lämnades i stället i de anvisningar som RSV och skattecheferna meddelade inför 1975 års allmänna fastighetstaxering. Vanligen användes vid värderingen av industribyggnad den s. k. anläggningskostnadsmetoden. Vid beräkning av byggnadskostnaden skedde först en uppskattning av återanskaffningskostnaden och därefter en nedskrivning av denna med hänsyn till ålder, användbarhet och skick. Återanskaffningskostnaden uppskattades med ledning av antingen erfarenhetstal för nybyggnadskostnaden av en likartad byggnad eller av den historiska byggnadskostnaden. RSV utarbetade omräkningstal för att göra det möjligt att beräkna återanskaffningskostnaden vid värdetidpunkten. Återanskaffningskostnaden skrevs därefter ned med hänsyn till byggnadens ålder, användbarhet och skick. Det belopp som återstod ansågs utgöra byggnadens värde. Vid nedskrivningen skulle fastighetstaxeringsnämnden beakta att värdet av byggnad normalt inte borde sättas lägre än till 10 % av beräknad återanskaffningskostnad. För vissa objekt kunde lokala förhållanden och speciella förhållanden föranleda att andra nedskrivningsförfaranden användes. I vissa fall kunde värderingen ske enligt en kapitaliseringsmetod, varvid en framräknad hyresintäkt kapitaliserades och hänsyn togs till uppskattad återstående varaktighetstid för byggnaden. Fastighetstaxeringsnämnden hade valfrihet att välja den värderingsmetod som ansågs mest lämplig i det enskilda fallet. Vid båda metoderna skulle vid värderingen hänsyn tas till sådana för taxeringsenheten säregna förhållanden, som inverkade på värdet.

Kommittén har, som jag tidigare har nämnt, föreslagit ett mera formbundet förfarande vid värdering av industribyggnader än vad som gäller enligt nuvarande regler. Förslaget innebär att det vid värdering av industribyggnader skall finnas två olika metoder. En avkastningsmetod skall användas vid värderingen av byggnader av mer ordinär typ och en

produktionskostnadsmetod vid värderingen av s. k. skräddarsydda byggnader och liknande speciella industribyggnader, värmekraftsanläggningar, bensinstationsbyggnader, kiosker, byggnader med olämplig utformning för normal industriproduktion samt byggnadskonstruktioner som inte har karaktär av hus.

Förslagen har genomgående fått ett positivt mottagande av remissinstanserna. Några remissinstanser har emellertid ansett att en del problem kan uppkomma för fastighetstaxeringsnämnderna vid val av värderingsmetod. Synpunkter har även framförts i fråga om värderingsmetodernas utformning.

Jag har tidigare nämnt att den föreslagna ordningen enligt min mening är klart överlägsen den nuvarande. Det föreslagna värderingsförfarandet är mer formbundet än enligt nuvarande regler. Detta anser jag vara positivt. Det bör således inte som någon remissinstans har föreslagit vara möjligt att som alternativ använda produktionskostnadsmetoden även för ordinära industribyggnader. I fråga om val av värderingsmetod vill jag nämna att marknadsvärdet enligt 5 kap. 5 § FTL i första hand skall bestämmas enligt ortsprismetoden, i andra hand enligt avkastningsmetoden och först i tredje hand produktionskostnadsmetoden. Nu är det emellertid än så länge svårt att få fram ett sådant underlag för industribyggnader att den förstnämnda metoden kan användas i nämnvärd omfattning. Enligt min mening bör i stället avkastningsmetoden användas i så stor utsträckning som möjligt. Det kan visserligen vara svårt att finna en helt entydig metod för att särskilja vilka byggnader som bör värderas enligt avkastningsmetoden resp. produktionskostnadsmetoden. Valet mellan vilken metod som bör användas får i stället ske efter mera allmänna överväganden. Dessa svårigheter bör dock inte överdrivas. RSV bör kunna ge lämpliga anvisningar till vägledning för en sådan bedömning. Jag biträder förslaget att använda en avkastningsmetod vid värderingen av ordinära industribyggnader och en produktionskostnadsmetod vid värderingen av s. k. skräddarsydda industribyggnader m. fl. En regel härom bör tas in i 11 kap. 1 § FTL. Jag kommer senare att behandla värderingen av bl. a. kiosker och till vilken typ av byggnad dessa skall hänföras.

2.3.2 Avkastningsmetoden

Kommitténs förslag i fråga om avkastningsmetod innebär att fastighetens marknadsvärde beräknas genom en omräkning till nutid av den framtida nettoavkastningen från fastigheten. Byggnadsvärdet utgör skillnaden mellan totalvärdet och markvärdet. Värderingsmetoden är enligt förslaget utformad som en bruttokapitaliseringsmetod, vilket innebär att totalvärdet bestäms genom att den totala årliga hyran multipliceras med en bruttokapitaliseringsfaktor. Dessa faktorer skall bestämmas så att taxeringsvärdet erhålls direkt. Riktvärdet skall anges som produkten av en bruttokapitaliseringsfaktor och

den totala årliga värderingshyran.

Enligt förslaget bör RSV upprätta ett tabellverk där bruttokapitaliseringsfaktorn för en industrienhet av viss angiven beskaffenhet knyts till en värdeserie. Denna industrienhet föreslås vara en värderingsenhet som är bebyggd med en industribyggnad, uppförd under perioden 1975–79 med ett normalt förhållande mellan taxeringsenhetens taxerade markvärde och dess totala värderingshyra.

Enligt kommittén bör RSV även upprätta ett tabellverk för värderingshyran där värderingshyran per m^2 för viss lokaltyp av viss beskaffenhet knyts till en värdeserie. Den värderingsenhet som bör ligga till grund för värdeserien föreslås vara en värderingsenhet som är bebyggd med en industribyggnad av viss lokaltyp och med normal standard uppförd under perioden 1975–79.

Förslaget om avkastningsmetodens utformning har mottagits positivt av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i denna del. Några remissinstanser har berört frågan om problem med bestämmande av värderingshyran.

För egen del vill jag nämna följande. Den utgående hyran för industrifastigheter kan, av skäl som kommittén har nämnt, i ett schabloniserat värderingsförfarande ofta inte anses vara ett uttryck för den framtida hyresintäkten och därmed industrifastighetens värde. Skillnader i utgående hyra speglar heller inte alltid värdeskillnader mellan fastigheterna. Hyresmarknaden för industrifastigheter är, som kommittén har framhållit, annorlunda än i fråga om hyreshus där det finns ett väl utvecklat system för fastställandet av hyror. Därför bör enligt min mening den utgående hyran inte användas vid värderingen av industribyggnader. Jag biträder förslaget att i stället använda en värderingshyra.

Jag är medveten om att det kan bli besvär med att bestämma värderingshyran. Problemen är dock överkomliga och enligt min mening bör lämpliga värderingshyror gå att få fram. Om byggnadens karaktär är sådan att värderingshyran inte kan anses ge uttryck för värdet får detta justeras på grund av säregna förhållanden. Jag återkommer till denna fråga senare.

Värdefaktorer

De värdefaktorer, som enligt kommittén bör särskilt beaktas vid bestämmandet av riktvärdet för en industribyggnad är, vad beträffar värderingshyran, ålder, lokaltyp, standard och beläggningsgrad, samt vad beträffar bruttokapitaliseringsfaktorn, ålder och markvärdeandel.

Värdefaktorernas definitioner enligt förslaget är följande:

1. Ålder

Enligt kommittén bestäms industribyggnadens återstående livslängd av byggnadens nybyggnadsår, omfattningen av till- och ombyggnader och tidpunkten för dessa.

Åldersklasserna för industribyggnad skall inte få göras större än att de för

byggnad med en ålder motsvarande högst 25 år omfattar högst 10 år.

2. Lokaltyp

Enligt förslaget skall industribyggnad uppdelas på lokaltyper. Värdefaktorn lokaltyp skall bestämmas med hänsyn till det ändamål lokalen är inrättad för. Uppdelning av en lokal i skilda lokaltyper skall endast ske om delarna överstiger 10 % av byggnadens totala bruksarea eller om delarna överstiger 250 m² bruksarea.

För värdefaktorn lokaltyp skall finnas minst fyra klasser. Enligt kommittén finns det anledning att skilja på minst fyra olika lokaltyper, nämligen produktionslokaler, industrikontor, lager och parkeringslokaler.

3. Standard

Standarden skall bestämmas med hänsyn till lokalytans utförande och utrustning. För värdefaktorn standard skall finnas minst tre klasser.

4. Beläggningsgrad

Med beläggningsgrad avses det genomsnittliga utnyttjandet av det totala antalet tillgängliga parkeringslokaler i industribyggnad.

Beträffande parkeringslokaler skall för värdefaktorn beläggningsgrad finnas minst tre klasser.

5. Markvärdeandel

Med värdefaktorn markvärdeandel avses förhållandet mellan värderingsenhetens taxerade markvärde och dess totala årliga värderingshyra.

För värdefaktorn markvärdeandel skall finnas minst två klasser.

De föreslagna värdefaktorerna har godtagits av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i denna del.

Jag biträder i huvudsak förslaget om värdefaktorer. I fråga om värdefaktorn lokaltyp vill jag föreslå att ordet bruksarea byts ut mot lokalyta. Någon saklig ändring i förhållande till kommittéförslaget är inte avsedd. Lokalytan skall således bestämmas såsom bruksarea enligt de mätregler som nu utgör svensk standard. Jag har i prop. 1979/80:40 (s. 127) om fastighetstaxering, m. m. behandlat denna fråga utförligare i samband med värdering av småhus. Jag kommer senare att föreslå att parkeringshus skall indelas som hyreshus och inte som enligt förslaget i industribyggnad. Med hänsyn härtill bör värdefaktorn beläggningsgrad utgå ur förslaget till 11 kap. 4 § FTL.

I likhet med några remissinstanser anser jag att parkeringslokaler inte bör utgöra en egen lokaltyp utan med fördel kan hänföras till en lokaltyp benämnd lager m. m. Anledningen härtill är att i industribyggnader som används för tillverkningsindustri m. m. torde parkeringsutrymmen endast förekomma i ringa utsträckning och då närmast ha karaktären av lagerutrymmen. Att särskilja dessa utrymmen synes därför onödigt komplicera värderingsförfarandet. Mitt förslag innebär att för värdefaktorn lokaltyp bör finnas minst tre klasser.

I fråga om värdefaktorn ålder vad beträffar bruttokapitaliseringsfaktorn vill jag nämna följande. Den sannolika återstående livslängden för byggnader med lång återstående livslängd bör bestämmas med hänsyn till

nybyggnadsår, omfattningen av till- och ombyggnader samt tidpunkten för dessa. Däremot bör för andra byggnader den sannolika återstående livslängden uppskattas direkt. Jag föreslår att värdefaktorn ålder i 11 kap. 6 § FTL utformas i enlighet med vad jag nu har nämnt.

2.3.3 *Produktionskostnadsmetoden*

Kommitténs förslag till värdering enligt produktionskostnadsmetoden innebär att byggnadens värde beräknas genom att återanskaffningskostnaden uppskattas och därefter nedräknas med hänsyn till ålder, användbarhet och skick. Enligt kommittén bör återanskaffningskostnaden i första hand bestämmas utifrån erfarenhetstal för nybyggnadskostnader och i andra hand utifrån en uppräkning av historiska byggnadskostnader. Riktvärdet för en industribyggnad skall anges genom en nedräkningsfaktor. Denna skall ange den faktor varmed byggnadens återanskaffningskostnad beräknad enligt 5 kap. 6 § FTL skall multipliceras för att byggnadens tekniska nuvärde skall erhållas.

Kommittén har föreslagit att den nuvarande spärregeln, enligt vilken byggnads taxeringsvärde normalt inte borde sättas lägre än 10 % av beräknad återanskaffningskostnad, ändras. Detta skulle ske genom att nedräkningsfaktorn, dvs. det tal varmed återanskaffningskostnaden skall multipliceras för att det tekniska nuvärdet skall erhållas, minimeras. Enligt förslaget skall gränsen, i de fall återstående livslängd är minst 10 år, bestämmas till 35 % för industribyggnader med lång livslängd, vilka vid taxeringstillfället har fullgod användbarhet och till 50 % för byggnader med kort livslängd och fullgod användbarhet. För byggnader som har en återstående livslängd som är mindre än 10 år bör enligt kommittén gränsen bestämmas till 20 % för byggnader med lång livslängd och god användbarhet och till 30 % för byggnader med kort livslängd och god användbarhet. Enligt förslaget bör regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer utfärda föreskrifter angående minimering av nedräkningsfaktorn.

I regel har kommitténs förslag till värdering av industribyggnad enligt produktionskostnadsmetoden godtagits av remissinstanserna. Det har emellertid framhållits svårigheter vid beräkning av det tekniska nuvärdet. Jag vill först nämna att jag är positiv till förslaget om utformning av produktionskostnadsmetoden. Metoden att utgå från nybyggnadskostnaderna kan i vissa fall vara svår att tillämpa. I den mån det finns möjlighet att utgå från nybyggnadskostnaden bör dock denna användas. I övriga fall bör en metod med uppräkning av de historiska byggnadskostnaderna användas. Liksom i fråga om värmekraftverken bör den historiska kostnaden kunna användas inte bara som självständig modell utan även för att belysa det värde som man fått fram med ledning av nybyggnadskostnaderna. Det finns givetvis även möjlighet att justera värdet på grund av säregna förhållanden. Jag återkommer till denna fråga senare.

Förslaget till spärregel har kritiserats av bl. a. Vattenfall. Jag vill nämna att riktvärdet enligt förslaget till 11 kap. 7 § FTL skall anges genom en nedräkningsfaktor. Riktvärdet bör liksom i fråga om riktvärden för övrig egendom enligt FTL meddelas i anvisningsform och inte i form av bindande föreskrifter. Enligt min mening bör även minimeringen av denna faktor anges i anvisningsform. Jag återkommer till denna fråga senare.

Värdefaktorer

Enligt förslaget bör följande värdefaktorer särskilt beaktas vid bestämmande av riktvärde för industribyggnad enligt produktionskostnadsmetoden:

1. Återstående livslängden (värdefaktorn ålder).
2. Byggnadskategorin (värdefaktorn byggnadskategori).
3. Byggnadens utförande och utrustning (värdefaktorn standard).
4. Geografiska läget (värdefaktorn ortstyp).

Värdefaktorernas definitioner enligt förslaget är följande:

1. Ålder

Värdefaktorn ålder bestäms enligt förslaget till 11 kap. 4 § FTL.

2. Byggnadskategori

Med byggnadskategori avses industribyggnadens karaktär och konstruktion.

För värdefaktorn byggnadskategori skall finnas minst tre klasser.

3. Standard

Värdefaktorn standard bestäms med hänsyn till industribyggnadens utförande och utrustning.

Enligt kommittén bör för ordinära byggnader standarden bestämmas enligt samma regler som föreslagits för värdering enligt avkastningsmetoden. För andra byggnader får standarden bestämmas efter mera allmänna överväganden. För vissa byggnadskategorier saknas enligt kommittén anledning att särskilja olika standardklasser t. ex. värmekraftsanläggningar. Kommittén föreslår därför ingen indelning i standardklasser.

4. Ortstyp

Med ortstyp avses industribyggnadens läge i förhållande till tätort. För vissa byggnadskategorier, t. ex. värmekraftsanläggningar saknas enligt kommittén anledning att särskilja olika klasser för ortstyp. Kommittén föreslår därför ingen indelning i ortstypsklasser.

Kommitténs förslag till värdefaktorer har i regel godtagits av de remissinstanser som har yttrat sig.

I fråga om värdefaktorn ålder föreslår jag att den utformas på samma sätt som jag har föreslagit beträffande värdefaktorn ålder i 11 kap. 6 § FTL.

Under hand har jag erfarit att det vid det fortsatta arbetet med att ta fram underlag till bl. a. föreskrifter har visat sig att byggnadernas standard under normala betingelser i allt väsentligt varierar i takt med byggnadernas ålder.

Enligt min mening är det därför tills vidare lämpligt att standarden inte utgör särskild värdefaktor vid bestämmandet av nedräkningsfaktorn. Hänsyn till avvikelser i fråga om byggnads med hänsyn till åldern normala utförande och utrustning får tagas i form av justering för säregna förhållanden. Den omständigheten att standarden tas bort som särskild värdefaktor innebär att de av kommittén föreslagna procenttalen som nedre gräns för nedräkningsfaktorn (spärregler) vid fullgod användbarhet bör jämkas nedåt så att de innefattar normal beskaffenhet vid aktuell ålder. Som jag tidigare har nämnt bör minimeringen av nedräkningsfaktorn anges i anvisningsform.

I övrigt biträder jag förslaget.

2.3.4 Justering för säregna förhållanden

Vid 1975 års allmänna fastighetstaxering förelåg inte med det fria förfarande som användes vid bestämmandet av taxeringsvärdet för industribyggnader något behov av justering för säregna förhållanden. Det föreslagna värderingsförfarandet nödvändiggör en sådan justeringsmöjlighet. Regler om justering för säregna förhållanden finns i 7 kap. 4–6 §§ FTL. Jag ansluter mig till vad kommittén har anfört om när justering för säregna förhållanden bör ske vid värdering enligt avkastnings- eller produktionskostnadsmetoden.

2.3.5 Indelning i industribyggnad och övrig byggnad

Enligt kommittén skall parkeringshus indelas som industribyggnad och värderas med ledning av en avkastningsmetod.

Några remissinstanser har föreslagit att parkeringshus skall indelas som hyreshus och således även i detta fall värderas enligt avkastningsmetod.

I byggnader som skall indelas som hyreshus kommer i många fall också att finnas stora lokaler som är avsedda för parkering. Detta medför att parkeringslokaler enligt förslaget kommer att taxeras i distrikt för såväl hyreshus som industrier. Enligt min mening försvåras härigenom möjligheten att nå en jämn och rättvis taxering. Jag delar således uppfattningen att parkeringshus skall indelas som hyreshus. Till bilden hör att man i fråga om parkeringshus normalt kan få fram hyror som lämpligen kan tillämpas vid värderingen. Vad jag har anfört föranleder ingen ändring i FTL.

Kiosker skall enligt kommitténs förslag till 11 kap. 1 § FTL utgöra industribyggnad och värderas enligt produktionskostnadsmetoden.

Några remissinstanser har föreslagit att kiosker skall hänföras till hyreshus och värderas enligt avkastningsmetod.

Kiosker ligger ofta i nära anslutning till serveringar, gatukök och närbutiker. Indelningen i taxeringsenheter skulle väsentligt förenklas om kiosker hänförs till hyreshus. I många fall är kiosker också inbyggda i hyreshus, vilket innebär att uppgifter om utgående hyror kan införskaffas.

Jag biträder därför åsikten att kiosker bör hänföras till hyreshus. Mitt förslag föranleder ändring i kommitténs förslag till 11 kap. 1 § FTL sa till vida att ordet kiosker utgår.

2.3.6 *Beslutsredovisning*

Kommitténs förslag innebär, förutom vissa i huvudsak redaktionella ändringar, att för industrienhet som inte utgör vattenfallsenhet, växthus eller djurstall skall redovisas om industritillbehör förekommer samt i förekommande fall total utgående hyra och lokaltyp. Industrityp skall enligt förslaget alltid redovisas för industrienhet. Även faktor och annan uppgift som behövs vid beräkning av värdet av en värderingsenhet skall redovisas.

Förslaget har mottagits positivt.

Enligt min mening är det värdefullt att fastighetsägaren får en utförlig redovisning av bl. a. vilka faktorer och värden som har legat till grund för taxeringsvärdet. En utökad registrering kan också vara värdefull för att vidareutveckla de föreslagna värderingsmetoderna för industribyggnad och innebära en möjlighet att i framtiden införa en ortsprismetod för dessa byggnader. Jag är således i princip positiv till att beslutsredovisning skall ske enligt förslaget. I prop. 1979/80:40 föreslog jag, liksom kommittén nu gör, att nybyggnadsår och storlek för varje byggnad som utgör egen värderingsenhet skulle registreras. Skatteutskottet uttalade vid behandlingen av propositionen att i beslut om fastighetstaxeringen bör emellertid endast redovisas de uppgifter som avser själva beslutet – dvs. indelningen i taxeringsenhet, beskattningsnatur, skatteplikt och värderingen – samt grunderna för det beslutet. Enligt utskottet bör RSV bestämma vilka övriga uppgifter som skall registreras. Utskottets hemställan till riksdagen innebar att bestämmelsen om registrering av nybyggnadsår och byggnadsstorlek skulle utgå (SkU 1979/80:17). Riksdagen biföll vad utskottet hemställt (rskr 1979/80:121).

Riksdagens beslut synes innebära att de av kommittén föreslagna uppgifterna om industritillbehör, total utgående hyra och industrityp inte bör redovisas i beslutet. Lokaltyp utgör en värdefaktor enligt förslaget till 11 kap. 4 § och skall således redovisas enligt bestämmelsen i 20 kap. 12 § första stycket 4. FTL. Jag föreslår därför inte någon bestämmelse om redovisning av dessa uppgifter.

I fråga om förslaget att faktor och annan uppgift som behövs vid beräkning av värdet av en värderingsenhet skall redovisas vill jag nämna följande. Förslaget är enligt min mening, med hänsyn till vad skatteutskottet anfört i SkU 1979/80:17, för omfattande. En precisering av vilka uppgifter som skall redovisas i beslutet bör ske. Värderingen av industribyggnad och övrig byggnad enligt avkastningsmetoden skiljer sig från värderingen av övriga byggnader. Riktvärdet skall utgöra produkten av en värderingshyra och en bruttokapitaliseringsfaktor. Jag anser därför lämpligt att dessa uppgifter redovisas. Vid värderingen av exploateringsmark och täktmark används en

exploateringsfaktor resp. en brytningsfaktor (12 kap. 6–9 §§ FTL). Dessa faktorer bör enligt min mening också redovisas liksom värdet per kubikmeter brytvärd fyndighet enligt 12 kap. 8 § FTL. I fråga om vattenfallsenhet bör uppgifter om utbyggd effekt, taxeringseffekt, utnyttjandetid, regleringsmöjlighet och belägenhet enligt 15 kap. 3 § FTL redovisas. Vidare bör återanskaffningskostnad enligt 11 kap. 7 § och 15 kap. 7 § redovisas.

Den av kommittén föreslagna ändringen i 20 kap. 12 § första stycket 4. FTL är av redaktionell karaktär. Jag ansluter mig till förslaget.

Jag föreslår att 20 kap. 12 § FTL ändras i enlighet med vad jag har anfört.

2.3.7 *Vissa besvärsfrågor*

Jag vill ta upp en fråga som inte har behandlats i kommitténs betänkande. Kommittén kommer i ett senare betänkande att behandla frågorna om besvär över beslut vid allmän fastighetstaxering. Jag anser emellertid att det är lämpligt att redan nu ta in bestämmelser i FTL om när besvär senast skall anföras över fastighetstaxeringsnämnds beslut. Den deklarationsskyldige bör nämligen redan vid deklarationstillfället känna till denna tidpunkt. Om regler härom redan nu införs får RSV också möjlighet att informera om detta redan när annat material tillställs de skattskyldiga.

Under hand har kommittén meddelat att besvärstiden för fastighetsägare bör framflyttas till den 15 september under taxeringsåret. Vidare bör kommuns och taxeringsintendents besvärstider framflyttas till utgången av oktober månad resp. utgången av november månad under taxeringsåret. Enligt kommitténs mening bör tidpunkten för ägarens besvär som biträds av intendent förlängas till utgången av november månad under taxeringsåret.

Fastighetsägares besvär skall enligt nuvarande bestämmelser ha inkommit senast den 15 juni under taxeringsåret (159 § taxeringslagen (1956:623), TL). Denna regel kan inte tillämpas för framtiden eftersom tidpunkten för utsändande av nämndens omprövade beslut i anledning av erinringar från fastighetsägare har flyttats fram från den 15 maj till den 15 juni (20 kap. 18 § FTL). Tidpunkten för ägarens anförande av besvär måste därför flyttas fram. Med tanke även på semestertider föreslår jag att tiden flyttas fram till den 15 september taxeringsåret.

Kommun skall f. n. anföra besvär före utgången av september månad under taxeringsåret (159 § TL). Tidpunkten för överlämnande av avskrift av fastighetslängd till kommun har nu framflyttats från den 10 maj till den 10 juni under taxeringsåret (6 kap. 6 § FTF). Avskriften av längden skall offentligen läggas fram före den 15 augusti mot tidigare före den 15 juni under taxeringsåret (20 kap. 22 § FTL). Med hänsyn härtill föreslår jag att besvärstiden för kommun flyttas fram till utgången av oktober månad under taxeringsåret. Även taxeringsintendents besvärstid bör förskjutas i samma

utsträckning som beträffande kommun. Intendent bör således ha rätt att anföra besvär intill utgången av november månad under taxeringsåret. Som en direkt följd av att intendentens besvärstid förskjuts bör även tiden för ägares besvär som biträds av intendenten förlängas till utgången av november månad under taxeringsåret.

Jag föreslår att det i FTL införs ett nytt kapitel (21 kap.) om besvär över fastighetstaxeringsnämnds beslut samt att i 1 § nämnda kapitel införs bestämmelser med nämnda innebörd. Förslaget innebär att nuvarande bestämmelser i 159 § TL med nämnda och vissa redaktionella ändringar överflyttas till FTL. 159 § TL kan därför upphävas.

2.3.8 Övrigt

Enligt förslaget skall en bestämmelse intas i 11 kap. 1 § FTL om att vattenfallsenhet skall värderas enligt reglerna i 15 kap. FTL.

Industribyggnad som utgör växthus eller djurstall skall enligt förslaget värderas på samma sätt som motsvarande ekonomibyggnad, dvs. enligt reglerna i 10 kap. FTL. En bestämmelse härom föreslås bli intagen i 11 kap. 1 § FTL.

Jag ansluter mig till förslagen.

Jag vill också föreslå vissa redaktionella ändringar i nuvarande bestämmelser och i av kommittén föreslagna betämmelser i FTL.

De bestämmelser som enligt kommitténs förslag omnämner industribyggnad bör ändras på så sätt att de även avser övrig byggnad. Detta är föranlett av att det av kommittén använda ordet industribyggnad omfattar vad som enligt nuvarande betämmelser i FTL skall indelas som industribyggnad eller som övrig byggnad.

Även i 4 kap. 5 § första stycket 4. FTL bör övrig byggnad intas.

Jag ansluter mig med viss redaktionell ändring till kommitténs förslag till ändrad lydelse av 6 kap. 2 och 3 §§ FTL, som behandlar indelning i värderingsenheter.

I kommitténs förslag till 6 kap. 2 § tredje stycket första raden bör emellertid ordet byggnader ersättas med industribyggnader och övriga byggnader värderade enligt produktionskostnadsmetoden samt småhus.

Jag föreslår vidare en ändring av redaktionell karaktär i 5 kap. 6 § första stycket FTL.

Kommitténs förslag till 11 kap. 1 § FTL bör ändras på så sätt att uttrycket "s. k. skräddarsydda byggnader" byts ut mot "byggnader som har endast begränsad användbarhet för annat ändamål än för vilket de utnyttjas". Ändringen är av redaktionell karaktär. Jag har tidigare nämnt att jag anser värmekraftsanläggningar vara s. k. skräddarsydda anläggningar. Ordet värmekraftsanläggningar bör därför utgå ur paragrafen.

Värdering av byggnad på vattenfallsenhet skall enligt 15 kap. 7 § FTL ske enligt 5 kap. 6 § FTL. Jag har tidigare föreslagit att bestämmelser om

värdering av industribyggnad och övrig byggnad enligt produktionskostnadsmetoden skall intas i 11 kap. 7 och 8 §§ FTL. Dessa bestämmelser utgör en noggrannare reglering av värderingen enligt produktionskostnadsmetoden. Enligt min mening bör även byggnad på vattenfallsenhet värderas enligt dessa bestämmelser. Hänvisningen i 15 kap. 7 § till 5 kap. 6 § bör således bytas ut mot hänvisning till 11 kap. 7 och 8 §§ FTL.

Länsstyrelsen i Östergötlands län har ifrågasatt om provvärderingen av industribyggnader är möjlig att genomföra inom ramen för de tider som angetts för provvärderingen om en avkastningsvärdering genomförs. Enligt länsstyrelsens mening torde det vara nödvändigt att undanta industrienheterna från den utställning som skall äga rum i maj månad. Jag vill i anledning härav erinra om att jag i prop. 1979/80:40 om fastighetstaxering, m. m. (s. 170) behandlade denna fråga. Jag anser inte skäl föreligga att inta annan ståndpunkt än vad jag då gjorde.

Några remissinstanser har behandlat frågan om gränsdragning mellan byggnadstillbehör och industritillbehör. Jag förutsätter att RSV lämnar anvisningar i denna fräga.

3 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att antaga inom budgetdepartementet upprättade förslag till

1. lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152),
2. lag om ändring i taxeringslagen (1956:623).

4 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Kommitténs sammanfattning av sitt förslag

I sitt första delbetänkande har kommittén behandlat de flesta av de materiella och formella fastighetstaxeringsregler som avser taxeringen i första instans, däribland regler angående värdering av vattenfallsfastigheter. Det har bl. a. föreslagits att flertalet regler om fastighetstaxering bryts ut ur de författningar där de nu finns och att grundläggande föreskrifter tas in i en ny lag, fastighetstaxeringslagen, FTL.

I föreliggande betänkande behandlar kommittén vissa kvarstående frågor rörande värdering av vattenfallsfastigheter, bl. a. framläggs vissa synpunkter på val av kapitaliseringsränta vid en avkastningsvärdering. Huvuddelen av betänkandet innefattar förslag till värderingsmetoder för övriga industribyggnader, dvs. andra än sådana på vattenfallsenhet.

Kommittén föreslår att värmekraftsanläggningarna liksom hittills värderas enligt en produktionskostnadsmetod. En värdering av vattenkraften enligt en avkastningsmetod – vilket har föreslagits i det tidigare betänkandet – och värmekraften enligt en produktionskostnadsmetod skulle emellertid leda till en för hög värdering av de samlade elkrafttillgångarna. Kommittén föreslår därför att detta beaktas vid värdering av vattenkraften genom att dess avkastningsvärde justeras med hjälp av en omräkningsfaktor på så sätt att det sammanlagda värdet av landets vattenkraft och värmekraft motsvarar det värde som erhålles om en avkastningsmetod tillämpas på landets samlade krafttillgångar.

I fråga om val av kapitaliseringsränta finner kommittén att de faktorer som ligger till grund för bedömningen pekar mot att en ränta av storleksordningen 5 % bör ligga till grund för bestämmandet av riktvärdena för vattenkraftsanläggningarna. Räntesatsen föreslås fastställas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

Beträffande värdering av industribyggnader framhåller kommittén att kommunalskattelagens nuvarande regler om värdering av industrifastighet allmänt är mycket knapphändiga och översiktliga. Mer detaljerade regler lämnas i stället i de anvisningar som riksskatteverket, RSV, och skattechefernа meddelade inför 1975 års allmänna fastighetstaxering.

Anvisningarna beträffande industrifastigheterna är emellertid mindre preciserade i jämförelse med de anvisningar som meddelades för övriga fastighetstyper. Riktvärden till ledning vid värderingen finns endast beträffande marken, medan värdering av byggnaderna på industrifastigheten får ske enligt mer allmänt hållna regler. Dessa regler har dock visat sig ge för liten ledning för arbetet i fastighetstaxeringsnämnderna, vilket medfört att taxeringen av industrifastigheter inte torde ha blivit likformig och rättvis i den omfattning som kan begäras. Vidare har en summarisk beslutsredovisning gjort det svårt för fastighetsägarna att bilda sig en uppfattning om hur

byggnadsvärdet har beräknats.

I direktiven sägs att kommittén skall söka komma fram till förenklade regler för åsättande av värden vid fastighetstaxering främst när det gäller industri- och vattenfallsfastigheter. Kommittén har som nämnts tidigare lämnat förslag till värdering av vattenfallsfastigheter.

I föreliggande delbetänkande lämnas förslag till värdering av övriga industribyggnader med ledning av riktvärden. Förslaget syftar till att underlätta arbetet i fastighetstaxeringsnämnderna och att ge fastighetsägarna en bättre redovisning än hittills av hur byggnadsvärdet har bestämts.

Med industribyggnader kommer enligt kommitténs tidigare avlämnade förslag att avses byggnader som inte är hänförliga till någon annan tidigare i lagtexten uppräknad byggnadstyp, dvs. byggnad inrättad för industriell verksamhet, anläggning för elkraftproduktion, bensinstation, parkeringshus, lager, förråd och depå samt djurstall och växthus utan samband med jordbruk eller skogsbruk.

Industribyggnad avses således utgöra en restgrupp byggnader av mycket skiftande karaktär. För att underlätta en ytterligare utveckling av de värderingsmetoder som kommittén föreslår, är det angeläget att kunna särskilja vissa grupper av industrienheter. Kommittén har tidigare i 4 kap. 5 § FTL föreslagit att två grupper industrienheter skall urskiljas, nämligen täktenhet och vattenfallsenhet. I 12 resp. 15 kap. FTL har lämnats förslag till värdering av dessa enheter. Kommittén anser att en ytterligare uppdelning bör komma till stånd. Grupper som det finns särskild anledning att särskilja är bl. a. bensinstationer m. m., kiosker, växthus, djurstallar, parkeringshus och värmekraftsanläggningar.

Mot bakgrund av den skiftande karaktär som industribyggnaderna har behöver man vid värderingen kunna använda både en avkastningsmetod och en produktionskostnadsmetod. Härvid bör enligt kommittén avkastningsmetoden användas för byggnader av mer ordinär typ och produktionskostnadsmetoden för byggnader av s. k. skräddarsydd typ.

Avkastningsmetoden innebär att fastighetens marknadsvärde beräknas genom en omräkning till nutid av framtida nettoavkastning från fastigheten. Byggnadsvärdet erhålls genom att totalvärdet minskas med markvärdet.

Riktvärdet för industribyggnad som värderas enligt avkastningsmetoden avses utgöra produkten av en värderingshyra och en bruttokapitaliseringsfaktor. De värdefaktorer som särskilt skall beaktas vid bestämmandet av riktvärdet är vad beträffar värderingshyran, ålder, lokaltyp, standard och beläggningsgrad samt vad beträffar bruttokapitaliseringsfaktorn, ålder och markvärdeandel.

Produktionskostnadsmetoden innebär att fastighetens marknadsvärde beräknas genom att först en uppskattning av återanskaffningskostnaden görs och därefter en nedräkning av denna med hänsyn till ålder, användbarhet och skick. Riktvärdet för industribyggnad värderad enligt produktionskostnadsmetoden skall anges genom en nedräkningsfaktor. De värdefaktorer som

särskilt skall beaktas vid bestämmandet av riktvärdet är ålder, byggnadskategori, standard samt ortstyp.

Bilaga 2

Sammanställning av remissyttranden över betänkandet (SOU 1979:81) Fastighetstaxering 81 Industribyggnader

1 Allmänt

Förslagen i fråga om värdering av industribyggnader har på det stora hela godtagits eller lämnats utan erinran av remissinstanserna.

Enligt *kammarrätten i Göteborg* är kommitténs förslag till värderingsregler väl anpassat till de regler för taxering som tidigare behandlats. De föreslagna reglerna kan enligt kammarrätten antas gå att tillämpa utan större svårigheter samt ge den enskilde fastighetsägaren bättre möjligheter än för närvarande att själv beräkna värdet på en byggnad. Ett formbundet värderingsförfarande, som det föreslagna, begränsar även utrymmet för egna konstruktioner av fastighetstaxeringsnämnden.

Liknande synpunkter framförs av *RSV*, *LMV* och *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län*.

2 Värdering av vatten- och värmekraftsanläggningar

2.1 Kapitaliseringsräntan

Frågan om kapitaliseringsräntans storlek tas upp av några remissinstanser. *Länsstyrelsen i Jämtlands län* ansluter sig till förslaget till val av kapitaliseringsränta.

Vattenfall m. fl. anför:

Det kan vara acceptabelt att för vattenkraften räkna med en kapitaliseringsränta av 5 %. Däremot är det motiverat att för värmekraften räkna med en väsentligt högre kapitaliseringsränta, eftersom drifttillgänglighet och tillgång och pris på bränsle är osäkra faktorer samtidigt som den tekniska livslängden är svårare att beräkna. Det nämnda motiverar en väsentligt högre kapitaliseringsränta, sannolikt över 12 % och i varje fall ej under 10 %. Vattenkraften svarar för närvarande för ca 2/3 och värmekraften för ca 1/3 av landets totala elproduktion. Med räntan 5 resp. 10 % skulle därmed den skäliga räntan för de samlade krafttillgångarna genom sammanvägning kunna beräknas till 6,5 à 7 %. De samlade krafttillgångarna bör värderas utifrån denna kapitaliseringsränta. Från det så beräknade värdet skall återanskaffningskostnaden för hela landets värmekraftsanläggningar dragas. Först därigenom kan ett realistiskt värde på faktorn f bestämmas.

Länsstyrelsen i Östergötlands län anser att förslaget att kapitaliseringsräntan inte skall intas i lag utan i stället fastställas i föreskrifter är praktiskt. *Vattenfall* anser att ränteregeln bör fastställas i lag.

2.2 Jämkning av vattenkraftstations avkastningsvärde

Frågan om justering av vattenkraftstations avkastningsvärde diskuteras av några remissinstanser. *Länsstyrelsen i Västerbottens län* anför förutom principiella betänkligheter mot förslaget bl. a.:

En ytterligare aspekt i sammanhanget är vilka kommunalekonomiska effekter som ett genomförande av kommitténs ifrågavarande förslag skulle få. Det finns i betänkandet ingen redovisning av hur stort skatteunderlag, som genom jämkningen "flyttas" mellan olika kommuner och regioner. Ett grovt överslag tyder på att det kan röra belopp i storleksordningen 100 milj. kronor i kommunalskatt, som berörs om effekten av garantibeskattningen är hundraprocentig. Inom länet finns flera kommuner som har betydande utbyggd vattenkraft. För vissa av dem torde garantibeskattningen för vattenkraftverken vara en mycket väsentlig del i skatteunderlaget. Det hade varit angeläget om effekterna för någon eller några av dessa kommuner kunnat studeras. Tyvärr har länsstyrelsen inte haft möjlighet att utföra någon sådan undersökning beroende både på tidsbrist och svårigheter i själva förfarandet.

Det kan på goda grunder antas att vattenkraftsanläggningarna inom Västerbottens län kommer att taxeras väsentligen lägre om den av kommittén förordade sammanvägningen av hela elkraftsproduktionsapparaten genomföres än som blir fallet om sådan sammanvägning inte sker. Detta är ett förhållande som länsstyrelsen inte kan godta. Länsstyrelsens uppfattning är att någon sammanvägning av det slag som kommittén förordat inte bör ske, varför förslaget avstyrkes.

Liknande synpunkter framförs även av *länsstyrelsen i Norrbottens län.*

Förslaget avstyrks även av *länsstyrelsen i Västernorrlands län.* Kritiska synpunkter mot förslaget framförs även av *länsstyrelsen i Jämtlands län. Kammarrätten i Sundsvall* anser skäl föreligga att ytterligare överväga förslaget. Även *LO* påpekar vidare att den ifrågasätter om ett sådant förfarande kan sägas leda till ett rimligt resultat för de kommuner som inom sitt område har vattenkraft. LO påpekar vidare att det finns privatägda vattenkraftverk som inte skulle belastas med skatt på värdet av sina anläggningar.

2.3 Värmekraftsanläggningar

Värdering av värmekraftsanläggningar enligt produktionskostnadsmetoden har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser.

Vattenfall m. fl. kritiserar dock att man därvid skall utgå ifrån att återanskaffningskostnaden för en värmekraftsanläggning i första hand bör bestämmas utifrån tillämpliga erfarenhetstal för nybyggnadskostnader per kW för olika typer av anläggningar. Dessa erfarenhetstal (riktvärden) är avsedda att genom anvisningar fastställas av RSV. Vattenfall m. fl. anför vidare:

Bestämning av riktvärden för olika slag av värmekraftanläggningar är mycket komplicerad. Bl. a. skall byggnadens utförande och utrustning, ålder

samt geografiska läge beaktas. Nästan undantagslöst är värmekraftanläggningar typiska skräddarsydda anläggningar. De är inte användbara för annan industriell verksamhet än den aktuella och byggnadens värde är helt beroende av den maskinella utrustningen.

Totala antalet värmekraftanläggningar i landet är enligt bilaga 1 till betänkandet relativt litet. Av varje anläggningstyp finns endast ett fåtal anläggningar. Att utarbeta realistiska riktvärden som tar hänsyn till de stora skillnader som finns mellan olika värmekraftanläggningar av samma typ skulle föranleda ett omfattande arbete. Om riktvärden trots detta skall användas måste under alla förhållanden säregna förhållanden beaktas, bl. a. särskilda villkor som hindrar eller begränsar förfoganderätten, väsentliga fördyringar, extraordinära anläggningsåtgärder etc. Dessa säregna förhållanden kan inte beaktas i ett riktvärde utan måste påverka värderingen i varje enskilt fall genom särskild justering av framräknat byggnadsvärde.

Enligt *Vattenfall* kan fastighetstaxeringsnämndens möjligheter att för ovannämnda slag av anläggningar utgå ifrån egna erfarenheter av byggnadskostnader och på så sätt beräkna återanskaffningskostnaderna, kunna leda till mycket varierande bedömningar, som inte ger en rättvis och likformig taxering. I stället bör återanskaffningskostnaden vid fastställande av byggnadsvärdet beräknas utifrån historiska byggnadskostnader.

Vattenfall m. fl. accepterar inte heller kommitténs bedömning av skälig höjning av taxeringsvärdena för värmekraftsanläggningar utan hävdar att höjningen bör begränsas till 90 à 95 %.

RSV anser sig i princip kunna ansluta sig till förslaget att värmekraftsanläggningar skall värderas enligt produktionskostnadsmetoden. Vad gäller kärnkraftverken kan emellertid enligt RSV ifrågasättas om inte en avkastningsmetod bör användas. RSV föreslår dock, med hänsyn till den allmänna osäkerhet som kännetecknar situationen inom hela kärnkraftområdet, inte någon ändring i förslaget.

Länsstyrelsen i Östergötlands län ifrågasätter om värmekraftsanläggningarna även fortsättningsvis skall värderas enligt produktionskostnadsmetoden och anför:

En modifierad avkastningsmetod tillämpbar på alla typer av kraftverk bör enligt länsstyrelsens mening vara möjlig att uppnå. Det som talar härför är bl. a. att tarifferna, vilka avses ligga till grund för värderingen av vattenfall, jämväl påverkas av kostnaderna för värmekraftproduktionen. Rådande samkörningsförhållanden och inmatningen av i stort sett all kraft i ett totalintegrerat system bör vara starka motiv för en enhetlig värderingsmetod inom kraftproduktionen.

Då det knappast torde ligga inom möjligheternas ram att inför 1981 års allmänna fastighetstaxering uppnå en enhetlig värderingsmetod för kraftverken synes övergångsvis böra gälla kommitténs förslag om att värmekraftsanläggningarna skall värderas enligt produktionskostnadsmetoden.

2.4 Spärr för avskrivning

Kommitténs synpunkter på spärregel för avskrivning har såvitt avser kraftstationsbyggnader kritiserats av *Vattenfall* m. fl.

Vattenfall m. fl. anser att osäkerheten beträffande framtiden motiverar stor försiktighet vid bedömningen av värmekraftsanläggningarnas framtida värde. Den pågående debatten om kärnkraftens säkerhetsproblem och om riskerna för oljebrist samt miljöskador av fossila bränslen ger fullgott stöd härför. Den av kommittén föreslagna skärpningen av spärren för avskrivning synes därför helt omotiverad. Hittills gällande regler om en spärr vid 10 % för avskrivning bör bibehållas för värmekraftsanläggningar. För vattenkraftsanläggningar föreslås att spärren ändras till 20 à 25 %. Dessutom yrkas att nämnda spärrar skall kunna jämkas nedåt om t. ex. vattenkraftverkets återstående livslängd bedömes vara kort eller om underhålls- eller personalkostnaderna kan påvisas vara onormalt stora.

2.5 Övrigt

Vattenfall m. fl. föreslår sådan ändring av lagtexten att det klart framgår att värmekraftsanläggningarna utgör en del av komplexet skräddarsydda anläggningar.

3 Värdering av industribyggnader

3.1 Allmänt

Flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig över förslaget tillstyrker i princip förslaget. Detta gäller bl. a. *RSV*, *LMV*, *kammarrätten i Göteborg*, *länsstyrelserna i Göteborgs och Bohus*, *Gävleborgs* samt *Västernorrlands län*, *TOR*, *KF* och *Sveriges fastighetsägareförbund*.

RSV anför att FTK:s förslag till värderingsregler är väl genomtänkt och bör kunna leda till en bättre noggrannhet vid taxeringen av olika typer av industribyggnader. Liknande synpunkter framförs av *TOR*.

LMV anför:

Förslaget till värderingsregler är enligt lantmäteriverkets (LMV) uppfattning ändamålsenligt uppbyggt. De föreslagna reglerna innebär att goda förutsättningar skapas för att förbättra likformigheten och rättvisan vid taxeringen av industribyggnader. Detta är bl. a. en följd av den säkrare anknytning till marknadsvärden som den föreslagna ökade användningen av avkastningsmetoden ger jämfört med produktionskostnadsmetoden. Vidare kommer den föreslagna ökade likformigheten i värderingsförfarandet att underlätta taxeringsarbetet. LMV tillstyrker de föreslagna reglerna. På några punkter, som berörs i det följande, vill LMV emellertid föreslå annan lösning än kommittén.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län framför liknande synpunkter.

Lantbrukarnas skattedelegation anser det verklighetsfrämmande att ange

någon slags normbyggnad för industribyggnad men har inget att erinra mot att ett mera bundet förfarande införs där detta är möjligt. Lantbrukarnas skattedelegation understryker vikten av att värderingen inte låses för hårt utan att ett betydande utrymme för en fri bedömning ges i det konkreta fallet.

SAF m. fl. finner det i och för sig lämpligt att man, som kommittén föreslår, i högre grad än hittills söker utforma vägledande generella regler för värderingen av industribyggnader men understryker att en industrifastighets värde är i så hög grad beroende på förhållandena i det speciella fallet att tillämpningen av schabloniserade värderingsmetoder lätt kan leda till felaktiga resultat. Stora möjligheter måste därför finnas att särskilt beakta alla de specifika förhållanden som i det enskilda fallet påverkar en fastighets värde.

Förslaget att införa två olika värderingsmetoder har berörts av några remissinstanser, bl. a. *kammarrätten i Sundsvall, länsstyrelsen i Östergötlands län, bankinspektionen* och *TOR*.

Kammarrätten i Sundsvall anser att förslaget vad avser utformningen av de båda värderingsmetoderna synes i stort väl avvägt. Kammarrätten anser att förslaget att ha två olika värderingsmetoder möjligen kan leda till tolkningsproblem och svårigheter för nämnderna vid val av värderingsmetod. Kammarrätten ifrågasätter om de föreslagna värderingsreglerna innebär en förenkling.

Även *länsstyrelsen i Jämtlands län* ifrågasätter om förslaget leder till någon förenkling för uppgiftslämnare och taxeringsnämnd.

Länsstyrelsen i Östergötlands län påpekar att det inte är tillfredsställande med två olika värderingsmetoder för i stort sett samma typ av objekt och att tveksamhet kan uppkomma om när den ena eller den andra metoden skulle tillämpas. Det bör enligt länsstyrelsens mening ges utrymme för att som alternativ använda produktionskostnadsmetoden även för ordinära industribyggnader.

TOR, som tillstyrker förslaget, finner det ytterst angeläget att lagtexten kompletteras med utförliga anvisningar som kan underlätta valet av värderingsmetod.

3.2 Avkastningsmetoden

Förslaget om avkastningsmetodens utformning har mottagits positivt av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i denna del.

Några remissinstanser är emellertid kritiska till förslaget.

Länsstyrelsen i Östergötlands län anser att avkastningsvärderingen starkt måste ifrågasättas och anför:

Metoden förutsätter främst att den s. k. värderingshyran kan bestämmas. Med hänsyn till att hyresmarknaden för industribyggnader är liten och dessutom splittrad, kan stora svårigheter uppkomma med att ta fram

värderingshyran för olika värdeområden. Såvitt länsstyrelsen nu bedömer är underlaget här i länet för att ta fram lämplig värderingshyra bristfälligt.

Enligt det av lantmäteriverket upprättade förslaget till värderingsmodell för industrifastigheter skall val av värderingshyra för olika värdeområden främst grundas på uppgifter om utgående hyror i industrilokaler inom respektive värdeområde. Några sådana hyresuppgifter förfogar länsstyrelsen inte över i dag. Förslaget till fastighetstaxeringslag (enligt prop. 1979/80:40) ger inte heller stöd för att vid provvärderingen infordra hyresuppgifter från ägare till industribyggnader. Såvitt länsstyrelsen erfarit finns det inte ens något register över de industrilokaler som uthyrs här i länet. Ett införskaffande av hyresuppgifter för industribyggnader kommer att kräva en stor personell insats, samt medföra en relativt stor tidsåtgång.

Länsstyrelsen i Jämtlands län anför:

Den avkastningsmetod som kommittén föreslår ger vid en översiktlig bedömning ett ganska osäkert intryck. Man rör sig här bl. a. med den osäkerhet som beräkning med bruttokapitaliseringsfaktorer och värderingshyra innebär. Man borde kanske ha behållit den anläggningskostnadsmetod man använde sig av vid 1975 års allmänna fastighetstaxering och utvecklat denna på olika sätt. Man skulle kunna tänka sig en produktionskostnadsmetod som utgångspunkt för värderingen och därefter justera med hänsyn till geografiskt läge, branschförhållanden, lönsamhet etc. Produktionskostnaden, som då skulle utgöra den viktigaste värdefaktorn, bör vara ganska lätt att bestämma. Man kan därigenom få ett objektivt värde, vilket även bör kunna garantera viss likformighet mellan nämnderna. Lönsamhetsaspekten (avkastningsfaktor) skulle kunna beaktas genom att bokslut för året före taxeringsåret bifogas deklarationen. Därigenom skulle man kanske finna ett instrument för årlig justering av värdet genom en enkel koppling till inkomsttaxeringen.

Svenska försäkringsbolags riksförbund vill starkt ifrågasätta införandet av avkastningsmetoden som allmän metod vid taxering av ordinära industrifastigheter. Enligt riksförbundets mening gör metoden det nödvändigt att bygga upp ett omfattande administrativt system på taxeringssidan vilket motverkar en allmän strävan till avbyråkratisering.

KF anför:

Under alla förhållanden kan man förutse att det statistiska underlaget för 1981 års fastighetstaxering avseende industribyggnader kommer att vara osäkert.

För att få fram marknadsmässiga värderingshyror måste tillgängliga uppgifter noggrant analyseras. Dels finns hyror som av olika anledning kan vara subventionerade, dels finns hyror, som innesluter en mer eller mindre omfattande service vid sidan om den "rena hyran". Ett utnyttjande av bruttokapitaliseringsmetoden kräver för den skull stor uppmärksamhet och försiktighet.

Det är av synnerlig vikt att taxeringsnämnderna är väl insatta i hur de värden, som kommer att redovisas i tabeller, framtagits för att de skall kunna bedöma deras tillämplighet i de enskilda fallen.

3.2.1 Värdefaktorer

De föreslagna värdefaktorerna har godtagits av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig i denna del. Kommitténs synpunkt att man i fråga om värdefaktorn lokaltyp har anledning att skilja på minst fyra olika lokaltyper, nämligen produktionslokaler, industrikontor, lager och parkeringslokaler, har bemötts av några remissinstanser.

LMV anser att parkeringslokaler med fördel torde kunna hänföras till lokaltypen lager m. m.

Liknande synpunkt framförs av *länsstyrelsen i Östergötlands län.*

Länsstyrelsen i Östergötlands län framhåller i fråga om värdefaktorn ålder att det är angeläget att uppgift lämnas om väsentliga reparationer, eftersom bedömningen av vad som är om- och tillbyggnad resp. reparationer inte är klar. Det är ur värderingssynpunkt viktigt att alla de byggnadsåtgärder, som kan påverka byggnadens livslängd, beaktas vid åldersklassificeringen. En felaktig åldersklassificering, som ofta kan konstateras beträffande äldre småhus, medför inte bara felaktigt taxeringsvärde utan påverkar även förutsättningarna för att genomföra införandet av s. k. rullande fastighetstaxering i framtiden.

3.3 Produktionskostnadsmetoden

Flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig över den föreslagna produktionskostnadsmetoden tillstyrker i princip förslaget.

KF vill framhålla de svårigheter, som föreligger vid beräkning av det tekniska nuvärdet och anför:

Skillnaden i värde mellan ett äldre och ett nytt byggnadsbestånd blir allt större då kraven på rationell produktion och materialhantering ökas, likaså kraven på arbetsmiljö, personalutrymmen, energisparåtgärder och handikappanpassning. Detta medför att stor procentuell nedräkning av återanskaffningsvärdet måste ske.

Flera remissinstanser har framfört synpunkter på förslaget att indela kiosker och parkeringshus som industribyggnad. *RSV* anser att de i stället bör indelas som hyreshus och anför i fråga om parkeringshus bl. a. följande:

Parkeringshus skall enligt FTK:s förslag indelas som industribyggnad och värderas med ledning av en avkastningsmetod. RSV delar FTK:s uppfattning om att avkastningsmetoden bör tillämpas. I byggnader som enligt föreslagna regler skall indelas som hyreshus kommer emellertid i många fall också att finnas stora lokaler som är avsedda för parkering. Detta innebär att parkeringslokaler kommer att taxeras i distrikt för såväl industrier som hyreshus. Härigenom försvåras möjligheten att åstadkomma en jämn och likformig taxering. Enligt RSV:s mening bör därför parkeringshusen indelas som hyreshus.

LMV anför:

Enligt förslaget skall kiosker behandlas som industribyggnader och värderas enligt produktionskostnadsmetoden. Kiosker ligger numera ofta i nära anknytning till serveringar, gatukök och närbutiker. LMV anser därför att en väsentlig förenkling av indelningen i taxeringsenheter skulle uppnås om kiosker hänförs till hyreshus. Kiosker är i många fall också inbyggda i hyreshus, vilket innebär att uppgifter om utgående hyror kan införskaffas. LMV föreslår av angivna skäl att kiosker hänförs till hyreshus och värderas enligt avkastningsmetod.

Parkeringshus skall enligt kommitténs förslag taxeras som industrienhet och värderas enligt avkastningsmetod. LMV delar uppfattningen att avkastningsmetoden bör tillämpas. Enligt föreslagna regler kommer dock byggnader som hänförs till hyreshus, t. ex. varuhus, i många fall att innehålla stora utrymmen för parkering. Detta innebär att parkeringslokaler kommer att taxeras såväl i distrikt för industrier som i distrikt för hyreshus, vilket kommer att försvåra en jämn och rättvis taxering. LMV föreslår därför att parkeringshusen taxeras som hyreshus.

Även *länsstyrelserna i Östergötlands* samt *Göteborgs och Bohus län* framför liknande synpunkter i fråga om kiosker.

KF anser också att parkeringslokaler bör taxeras inom distrikt för hyreshus.

3.3.1 Värdefaktorer

De föreslagna värdefaktorerna har godtagits av flertalet av de remissinstanser som har yttrat sig.

I fråga om värdefaktorn ålder har *länsstyrelsen i Östergötlands län* samma uppfattning som i fråga om motsvarande värdefaktor för industribyggnad vid värdering enligt avkastningsmetoden.

4 Beslutsredovisning m. m.

Förslaget om utökad beslutsredovisning har mottagits positivt. Remissinstanser som har uttalat denna uppfattning är bl. a. *kammarrätten i Sundsvall, länsstyrelserna i Östergötlands* och *Västerbottens län, TOR* och *SAF*.

5 Övrigt

Länsstyrelsen i Östergötlands län ifrågasätter om provvärderingen av industribyggnader, med hänsyn till det omfattande arbete som denna kommer att medföra om avkastningsvärdering genomförs, är möjlig att genomföra inom ramen för de tider som angetts för provvärderingen.

Länsstyrelsen håller därför inte för osannolikt att en tidsförskjutning måste ske. Detta medför i sin tur att resultatet från provvärderingen av industrienheter knappast kan bli färdigt till den aviserade utställningen i maj månad. Enligt länsstyrelsens mening torde ett undantagande av industrienheterna från utställningen vara nödvändigt och få accepteras i den uppkomna situationen.

Innehållsförteckning

Propositionen 1
Propositionens huvudsakliga innehåll 1
Lagförslag 2
1 Förslag till lag om ändring i fastighetstaxeringslagen (1979:1152) 2
2 Förslag till lag om ändring i taxeringslagen (1956:623) 9
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde 1980-01-31 10
1 Inledning 10
2 Föredragandens överväganden 11
2.1 Allmänt 11
2.2 Värdering av vatten- och värmekraftsanläggningar 12
2.3 Värdering av industribyggnader och övriga byggnader . 16
2.3.1 Inledning 16
2.3.2 Avkastningsmetoden 18
2.3.3 Produktionskostnadsmetoden 21
2.3.4 Justering för särcgna förhållanden 23
2.3.5 Indelning i industribyggnad och övrig byggnad . 23
2.3.6 Beslutsredovisning 24
2.3.7 Vissa besvärsfrågor 25
2.3.8 Övrigt 26
3 Hemställan 27
4 Beslut 27
Bilaga 1 28
Bilaga 2 31

GOTAB 64435 Stockholm 1980

Regeringens proposition
1979/80: 87
om ändring i rättegångsbalken m. m.;

beslutad den 21 februari 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

HÅKAN WINBERG

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås en rättslig reglering av möjligheten för enskilda personer att göra bandinspelningar vid rättegång.

F. n. har rättens ordförande möjlighet att vid förhandling förbjuda bandinspelningar av ordningsskäl. Bestämmelsen om detta föreslås bli kompletterad med en föreskrift om att bandinspelningar får förbjudas även av det skälet att inspelningen kan befaras bli till men för utredningen i saken. Ett sådant beslut meddelas av rätten.

1 Förslag till
Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 9 § och 9 kap. 5 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
5 kap. 9 §	
På rättens ordförande ankommer att upprätthålla *ordning* vid rättens sammanträden och att meddela *därför nödiga föreskrifter*. Han *äger* utvisa den som stör förhandlingen eller *eljest* uppträder otillbörligt *så ock för undvikande av trängsel* begränsa antalet åhörare i rättssalen. *Ej må fotografi tagas* i rättssalen.	*Det ankommer på rättens ordförande* att upprätthålla *ordningen* vid rättens sammanträden och att meddela *de föreskrifter som behövs*. Han *får* utvisa den som stör förhandlingen eller *på annat sätt* uppträder otillbörligt. *Han får också* begränsa antalet åhörare i rättssalen *för att undvika trängsel. Rätten får förbjuda att annan tar upp förhör på fonetisk väg, om det kan antas att upptagningen blir till men för utredningen. Fotografi får inte tas* i rättssalen.
Tränger sig någon, som utvisats, in i rättssalen eller *åtlyder någon eljest ej* tillsägelse, som meddelats *till ordningens upprätthållande, äge* rätten förordna, att han *skall omedelbart tagas* i häkte och kvarhållas där, så länge sammanträdet varar, dock *ej utöver* tre dagar.	*Om någon som har utvisats tränger sig* in i rättssalen eller *i övrigt inte lyder en* tillsägelse som *har* meddelats *för att upprätthålla ordningen, får* rätten förordna att han *omedelbart skall tas* i häkte och kvarhållas där så länge sammanträdet varar, dock *inte längre än* tre dagar.
9 kap. 5 §[1]	
Den som vid sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller *tager fotografi* i rättssalen eller *vägrar att efterkomma föreskrift*, som meddelats *till ordningens upprätthållande, dömes* till böter. Till samma straff *dömes* den som muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt.	Den som vid sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller *fotograferar* i rättssalen eller *bryter mot föreskrift eller förbud*, som *har* meddelats *med stöd av 5 kap. 9 §, döms* till böter. Till samma straff *döms* den som muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

[1] Senaste lydelse 1973: 240.

2 Förslag till
Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

Härigenom föreskrivs att 38 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
38 §	
Den som vid muntlig förhandling stör förhandlingen eller fotograferar i rättssalen eller *vägrar att efterkomma föreskrift*, som meddelats *till ordningens upprätthållande*, *dömes* till böter, högst femhundra kronor. Till samma straff *dömes* den som muntligen inför rätten eller i skrivelse till rätten uttalar sig otillbörligt.	Den som vid muntlig förhandling stör förhandlingen eller fotograferar i rättssalen eller *bryter mot föreskrift eller förbud*, som *har* meddelats *med stöd av 16 §, jämfört med 5 kap. 9 § rättegångsbalken*, *döms* till böter, högst femhundra kronor. Till samma straff *döms* den som muntligen inför rätten eller i skrivelse till rätten uttalar sig otillbörligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980–01–24

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Friggebo, Mogård, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Lagrådsremiss med förslag till ändring i rättegångsbalken m.m.

---

1 Inledning

Justitiekanslern (JK) har i skrivelse till justitiedepartementet den 27 november 1974 hemställt om dels utredning angående rättslig reglering av privata bandinspelningar vid rättegång, dels översyn av det nuvarande fotograferingsförbudet vid rättegång.

Sedan regeringen i anledning av skrivelsen uppdragit åt domstolsverket (DV) att utreda berörda frågor, har DV redovisat uppdraget i en promemoria med skrivelse den 9 mars 1979. Under utredningsarbetet skedde samråd mellan DV och rättegångsutredningen (Ju 1977:06). Härvid avgav utredningen yttrande över promemorian. Yttrandet har fogats som bilaga till DV:s skrivelse. Skrivelsen, promemorian och yttrandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över promemorian jämte skrivelse och bilaga avgetts av JK, riksåklagaren (RÅ), Svea hovrätt, Stockholms tingsrätt, Malmö tingsrätt, Halmstads tingsrätt, integritetsskyddskommittén (Ju 1967:62), rättegångsutredningen, yttrandefrihetsutredningen (1977:10), Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Sveriges Radio AB, pressens samarbetsnämnd och allmänhetens pressombudsman.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt från länsåklagarna i Östergötlands län och Kopparbergs län.

En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2 Allmän motivering

2.1 Gällande rätt

En viktig princip för rättegångsordningen är att förhandlingar vid domstol skall vara offentliga. Denna offentlighet utgör en grundlagsfäst fri- och rättighet enligt regeringsformen (RF). Offentligheten kan dock begränsas genom lag i viss utsträckning.

En föreskrift om att förhandlingar vid domstol skall vara offentliga finns också i 5 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken (RB). Regeln är underkastad flera undantag. En förhandling får hållas inom stängda dörrar, om det kan antas att det vid förhandlingen skall förekomma sedlighetssårande omständigheter eller då rikets säkerhet påfordrar det. En förhandling kan också vara hemlig av hänsyn till en part, exempelvis när det gäller förhör med minderåriga och psykiskt sjuka eller när det i brottmål läggs fram en utredning om den tilltalades levnadsomständigheter och personliga förhållanden.

Rätten får förordna att vad som förekommit vid en förhandling inom stängda dörrar inte får uppenbaras.

I prop. 1979/80:2 med förslag till ny sekretesslag m.m., som f.n. behandlas av riksdagen, har föreslagits vissa ändringar i de nu angivna bestämmelserna. Ändringarna är mera av systematisk än saklig natur.

I RB finns regler som tar sikte på rättens möjligheter att under en förhandling göra fonetiska upptagningar, i det följande benämnt bandinspelning. Däremot saknas i RB regler om enskild persons rätt att göra motsvarande inspelningar. Enligt 5 kap. 9 § RB åligger det rättens ordförande att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela behövliga föreskrifter. Han får utvisa den som stör förhandlingen eller annars uppträder otillbörligt.

I avsaknad av särskilda regler och mot bakgrund av offentlighetsprincipen torde privata bandinspelningar vara tillåtna så länge de inte stör ordningen vid förhandlingen eller annars innebär ett otillbörligt intrång i den. Vad som avses här är endast störningar genom ljud, flyttning av mikrofoner m.m. Däremot torde grund inte finnas att ingripa om en inspelning är till men för utredningen eller om den skulle kränka en parts integritet.

Rätten för enskilda att göra inspelningar är inte begränsad till fall då förhandlingen är offentlig. Även när förhandlingen äger rum inom stängda dörrar finns en sådan rätt för dem som då är närvarande, t.ex. parterna eller deras ombud.

I 5 kap. 9 § RB föreskrivs också att fotografi inte får tas i rättssalen. Enligt uttalanden under förarbetena gäller bestämmelsen endast fotografering under pågående förhandling.

Genom hänvisning till RB i flera andra lagar blir de nu angivna reglerna tillämpliga också vid åtskilliga andra domstolar, bl.a. de allmänna förvaltningsdomstolarna (se 16 och 38 §§ förvaltningsprocesslagen (1971:291)).

2.2 Domstolsverkets skrivelse m.m.

DV:s styrelse (majoriteten) har i sin skrivelse den 9 mars 1979 inte funnit det påkallat med någon reglering av privata bandinspelningar. En minoritet (två ledamöter) inom DV förordar däremot en sådan reglering.

I den till skrivelsen fogade promemorian redovisas DV:s överväganden närmare. Därvid berörs intressekonflikten mellan å ena sidan offentligheten och å andra sidan integritetsskyddsaspekten. DV uttalar att varje åtgärd som innebär en begränsning av informationsfriheten och tillika en urholkning av offentlighetsprincipen måste genomföras med största försiktighet. Endast mycket tungt vägande skäl skall få föranleda sådana åtgärder. DV konstaterar vidare att den öppenhet som präglar rättskipningen och då främst den muntliga förhandlingen givetvis medför vissa negativa effekter för de personer som är inblandade i en rättegång. Detta har lett till att rätten i vissa fall har fått möjlighet att besluta om handläggning inom stängda dörrar. Någon generell sådan regel finns däremot inte. DV tar vidare upp frågan hur en eventuell begränsning av inspelningsrätten skulle kunna konstrueras. Man diskuterar lämpligheten av att införa antingen ett totalförbud eller ett dispensabelt förbud för enskild att göra bandinspelning men avvisar detta. En förbudsregel skulle också kunna differentieras i något hänseende. Förbudet skulle kunna knytas till en viss typ av mål, exempelvis brottmål, eller en viss kategori medverkande i rättegången, exempelvis underåriga. Ett förbud skulle vidare kunna knytas till den person som avser att göra en inspelning så att begränsningar exempelvis skulle träffa representanter för massmedia. Slutligen är det möjligt att knyta ett inspelningsförbud till inspelningens syfte eller ändamål så att inspelningen inte får göras i syfte att återges. DV kan för sin del inte förorda att förbud i någon av de angivna formerna införs.

Sammanfattningsvis framhåller DV att man inte har funnit att de skäl som utifrån integritetsskyddssynpunkt talar för införandet av inspelningsförbud i någon form har den tyngden att de motiverar inskränkningar i offentlighetsgrundsatsen och den grundlagsfästa informationsfriheten. I de fall personliga förhållanden kräver särskild hänsyn torde enligt DV reglerna om stängda dörrar omöjliggöra privata bandinspelningar företagna av åhörarna. För att stärka integritetsskyddet ifrågasätts om inte rätten borde ges större möjligheter att hålla förhandlingarna inom stängda dörrar.

Rättegångsutredningen har i sitt yttrande till DV över promemorian förordat en bestämmelse av innebörd att rättens ordförande kan förbjuda att annan än rätten tar upp förhör på fonetisk väg, om det kan antas att upptagningen så besvärar den som hörs att det blir till men för utredningen i målet.

Rättegångsutredningen framhåller i sitt yttrande att den ansluter sig till principen om största möjliga offentlighet vid domstolsförhandlingar. Enligt

utredningens mening kan principen dock inte anses kräva att privata bandinspelningar tillåts. Offentlighetsintresset är fullt tillgodosett genom att förhandlingen är offentlig. Detta utesluter inte att man så långt möjligt söker utnyttja de i viss mån ökade möjligheterna till offentlighet som sådana inspelningar innebär. Samtidigt är det enligt utredningens mening från offentlighetssynpunkt en klart bättre lösning att begränsa rätten till bandinspelningar än att i ökad utsträckning tillgripa stängda dörrar.

Rättegångsutredningen hävdar att det blir allt vanligare att parter och vittnen på grund av rädsla – ibland t.o.m. uttryckliga hot – är obenägna att uttala sig i rättegången. Vissa personer känner ofta rättegången som en stor psykisk påfrestning. Detta påverkar deras förmåga att avge en tillräckligt fullständig, klar och opåverkad berättelse. Obenägenheten att uttala sig kan växa ytterligare om den som skall höras har anledning förmoda att utsagan kommer att återges i t.ex. radio. Detsamma gäller när den hörde kan misstänka att inspelningen kommer att användas för rena trakasserier. Nu angivna skäl talar för att möjligheterna för rättens ordförande att förbjuda privat bandinspelning bör utvidgas. Det är enligt utredningen viktigare att målet kan utredas på ett korrekt sätt än att annan än rätten får göra en bandinspelning.

I sin skrivelse den 9 mars 1979 bemöter DV rättegångsutredningens synpunkter. DV hävdar bl.a. att utredningens antaganden att det föreligger behov av ett inspelningsförbud inte vinner något stöd av vad som framkommit under DV:s utredning. De två skiljaktiga ledamöterna i DV:s styrelse anser däremot att de skäl rättegångsutredningen har åberopat talar för att den föreslagna bestämmelsen om inspelningsförbud införs.

I fråga om fotograferingsförbudet har DV förordat att nuvarande ordning får bestå. Som skäl härför anförs att fotografering regelmässigt är en sådan allvarlig integritetskränkning att offentlighetsintressena bör stå tillbaka. Även utifrån ordningssynpunkt kan det vara lämpligt med ett fotograferingsförbud eftersom fotografering vanligtvis kräver ett aktivt handlande av fotografen. Något behov av att ändra gällande regel har inte framkommit.

Rättegångsutredningen anför i sitt yttrande till DV att starka skäl talar för ett allmänt förbud mot fotografering i rättssal men att undantag från regeln bör få förekomma. Om rätten och parterna inte har någon erinran borde det i vissa fall – t.ex. i ett dispositivt tvistemål mellan två stora företag – inte vara uteslutet att tillåta fotografering med stillbilder i varje fall före förhandlingens början eller efter dess avslutande.

2.3 Remissyttrandena

DV:s redovisning av utredningsuppdraget i vad det avser reglering av rätten till privata bandinspelningar har fått ett blandat mottagande. Det stora flertalet av remissinstanserna biträder den ståndpunkt som rätte-

gångsutredningen och minoriteten inom DV har intagit. Hit hör bl.a företrädare för domstolarna samt integritetsskyddskommittén, yttrandefrihetsutredningen och allmänhetens pressombudsman. Några instanser, däribland ett par domstolar samt Sveriges Radio och Pressens samarbetsnämnd, godtar däremot DV:s linje och anser sålunda att rätten till bandinspelningar inte bör inskränkas utöver vad som nu är möjligt. En instans förordar ytterligare utredning av frågan med hänsyn till bl.a. frågan om återgivningen av inspelat material. En annan instans förordar att ett absolut inspelningsförbud införs.

I fråga om fotograferingsförbudet godtar huvuddelen av remissinstanserna DV:s förslag att nuvarande ordning bör bestå. Ett mindre antal ställer sig positiva till rättegångsutredningens förslag att mjuka upp fotograferingsförbudet.

En sammanställning av remissyttrandena finns som nämnts i bilaga 2.

2.4 Föredraganden

Bandinspelning

En grundläggande princip för den svenska rättegångsordningen som slagits fast både i RF och i RB är offentlighetsprincipen. Den utgör ett viktigt inslag i de fri- och rättigheter som tillförsäkrats medborgarna. Offentligheten såsom den utvecklats i vårt land är av största betydelse för rättssäkerheten och har otvivelaktigt bidragit till att domstolarna i hög grad åtnjuter allmänhetens förtroende.

Enligt min uppfattning bör offentlighetsprincipen vid rättegång i första hand tillgodoses genom att allmänheten har fritt tillträde till domstolsförhandlingar. Behovet av insyn och kontroll av domstolarnas verksamhet kan delvis tillgodoses även genom reglerna om allmänna handlingars offentlighet och om offentlig försvarare och annat rättsligt biträde åt parter. Av betydelse i sammanhanget är också bestämmelserna om lekmannamedverkan i domstol.

Jag vill i likhet med rättegångsutredningen framhålla att den nuvarande principiella rätten till privata bandinspelningar i viss mån innebär ökade möjligheter till offentlighet genom den enkla och arbetsbesparande registrering som förfarandet med bandinspelning innebär. Mot bakgrund av den vikt som tillmäts offentlighetsprincipen och rätten till information bör bandinspelningar tillåtas i största möjliga utsträckning. För att några inskränkningar skall få göras måste starka skäl föreligga.

Som grund för begränsningar i inspelningsrätten har framförts skilda skäl. En viktig anledning till inskränkningar kan vara av processuell karaktär, nämligen kravet på att rättegångsförfarandet är effektivt. Rättegången bör förlöpa smidigt och utredningen bör bli så god som möjligt. Ett annat skäl till begränsningar kan vara hänsyn till integriteten hos de in-

blandade. Dessa faktorer kan i ett enskilt fall sammanfalla så att åtgärder som är integritetskränkande påverkar part eller annan på ett sådant sätt att utredningen försämras. För min del anser jag emellertid att en reglering i RB av rätten för enskild att göra bandinspelning framför allt bör föranledas av hänsyn till rättssäkerheten och effektiviteten i rättskipningen. Renodlade integritetsskyddsintressen för enskilda kan bl.a. tillgodoses med hjälp av regler om massmedias behandling av material från rättegång.

Som tidigare nämnts kan rättens ordförande f.n. med stöd av den allmänna regeln om upprätthållande av ordning i 5 kap. 9 § RB förbjuda privata bandinspelningar vid vilka inspelningstekniken är störande. Enligt min mening saknas anledning att ändra den regeln. Vid bedömningen av om det behövs ytterligare begränsningar av inspelningsrätten måste givetvis de särskilda förhållanden som gäller i domstolarna tillmätas stor betydelse. För att utreda frågorna i en rättegång måste domstolarna i stor utsträckning lita till de muntliga utsagor som lämnas av parter, vittnen och andra. Det är angeläget att dessa utsagor är tillförlitliga och att de avges så spontant och opåverkat som möjligt. Av flera remissinstanser har påtalats att obenägenheten hos parter, vittnen och andra att medverka i rättegångar numera är alltmer påfallande. Skyldigheten att inställa sig uppfattas som betungande genom att den kan medföra uppoffringar av fritiden och av ekonomisk art. Själva rättegången innebär dessutom ofta en stor psykisk påfrestning. Särskilt i mål om rån samt i mål om vålds- och narkotikabrott är rädslan för hämnd och trakasserier mycket vanlig bland målsägande och vittnen. Det är enligt min mening givet att benägenheten hos parter, vittnen och andra att uttala sig måste minska om utsagorna spelas in av enskilda personer i rättssalen. Vidare kan parter m.fl. när de uttalar sig påverkas av ovidkommande hänsyn om sådana inspelningar sker. Tanken på ett eventuellt återgivande i t.ex. radio kan säkerligen ytterligare minska förmågan och viljan att avge en klar och spontan berättelse.

Mot denna bakgrund och då det vid skilda domstolar under senare år har förekommit att både parter och åhörare har gjort bandinspelningar vid rättegång anser jag att det finns ett faktiskt behov av att ha en laglig möjlighet att inskränka enskildas rätt att göra en fonetisk upptagning av vad som förekommer under en förhandling. Som förutsättning för en sådan inskränkning bör uppställas att det kan antas att upptagningen blir till men för utredningen. En sådan regel, som bör tas in i 5 kap. 9 § RB, är ägnad att främja förhandlingens egentliga syfte att vinna utredning i saken, samtidigt som den inte torde medföra att offentlighetsprincipen åsidosätts i någon påtaglig mån.

I vissa fall kan möjligheten att tillgripa förbud mot upptagning leda till att det inte behöver övervägas att hålla förhandling inom stängda dörrar. En sådan konsekvens är givetvis till fördel för offentlighetsintresset.

Den nu förordade regeln ger möjlighet att förbjuda upptagningar med bandspelare och liknande apparatur. Det kan diskuteras om förbudsmöjlig-

heten bör utsträckas att gälla även direktsändningar i radio eller TV. Med hänsyn till den ringa praktiska betydelse en sådan möjlighet skulle få anser jag övervägande skäl tala för att sådana sändningar bör falla utanför regleringen. Av samma skäl bör också andra direktöverföringar till allmänheten lämnas åsido i detta sammanhang. Det bör för tydlighets skull påpekas att de upptagningar som i anslutning till radio- och TV-sändningar görs på grund av 6 § tillämpningsförordningen (1967:226) till radioansvarighetslagen (1966:756) givetvis ej berörs av den nu föreslagna bestämmelsen.

En förbudsregel av nu angiven innebörd får inte ges större räckvidd än som påkallas av regelns syfte. Den bör kunna förhindra att de som är inblandade i rättegången påverkas av en upptagning i en för utredningen negativ riktning. När det gäller personer som i tjänsten eller annars yrkesmässigt deltar i rättegången, dvs. rättens ledamöter, åklagare, försvarare och liknande torde som regel någon begränsning av upptagningsrätten av hänsyn till dessa personer knappast bli aktuell. Det är i stället av naturliga skäl främst utsagor av enskilda parter samt av vittnen och sakkunniga som berörs. När det gäller enskilda parter blir det i brottmål fråga om utsagor av såväl målsägande som tilltalade, medan i tvistemål både förhör under sanningsförsäkran och s.k. fria partsförhör berörs.

Med hänsyn till vad jag nu har sagt bör förbudsregeln bara avse upptagning av förhör. Den bör alltså inte vara tillämplig på t.ex. parternas slutanföranden.

Regeln kan alltså tillämpas om det kan antas att exempelvis en part uppfattar en upptagning som integritetskränkande eller på annat sätt besvärande och detta kan förmodas återverka menligt på partens utsaga. Regeln medger däremot inte förbud mot upptagning som kan uppfattas som integritetskränkande om upptagningen inte samtidigt är till men för utredningen.

Det kan bli aktuellt att tillämpa den nu föreslagna regeln i ett mål där endast en av flera misstänkta eller tilltalade personer lagförs. Av betydelse för prövningen blir då endast frågan om inspelningen är till men för utredningen i målet mot den person som för tillfället lagförs. Däremot får förbud inte meddelas på den grunden att en upptagning i det första målet skulle kunna försvåra utredningen i ett senare mål.

När det gäller att pröva om förbud skall meddelas i en konkret situation kan det finnas anledning att göra åtskillnad mellan inspelning som görs av parter eller andra som agerar i rättegången å ena sidan och av åhörare å andra sidan. I allmänhet får parter anses ha ett större intresse av att kunna göra upptagningar än vad åhörare i rättegången har. För en part och i synnerhet partens ombud kan en inspelning under förhandlingen vara värdefull under sakens fortsatta handläggning eller inför ett eventuellt överklagande. Därför bör särskild försiktighet visas med att meddela sådana personer förbud. När det gäller ifrågasatta upptagningar av åhörare, däribland massmediarepresentanter, torde risken för negativ

påverkan hos någon som skall uttala sig i rättegången vara större än annars.

Frågor om förbud mot bandinspelning som aktualiseras av ordningshänsyn prövas, som tidigare har nämnts, av rättens ordförande. De frågor om förbud som det nu gäller är emellertid av sådan karaktär att beslut lämpligen bör fattas av rätten i dess helhet. Det är naturligt att inställningen hos parterna och andra som skall höras tillmäts stor betydelse. Rätten bör självmant kunna ta upp en fråga om förbud mot upptagning.

Rätten att göra upptagning är i princip oberoende av om förhandlingen hålls inom stängda dörrar. Har förordnande om stängda dörrar meddelats av hänsyn till en part, torde det emellertid ofta föreligga större anledning att förbjuda enskilds upptagning. Har en upptagning inte förbjudits kan det likväl föreligga skäl att med stöd av 5 kap. 4 § RB förordna att vad som förekommit vid förhandlingen inte får uppenbaras. I prop. 1979/80:2 föreslås en ändrad lydelse av 5 kap. 4 § RB. Även den ändrade lydelsen ger möjlighet till sådana förordnanden. I förhållande till gällande ordning innebär dock propositionsförslaget den begränsningen att förordnanden endast kan avse uppgifter för vilka hos domstolen gäller sekretess enligt den föreslagna sekretesslagen.

I 9 kap. 5 § RB finns en sanktionsbestämmelse som gäller bl.a. den som inte efterkommer föreskrifter som meddelats till ordningens upprätthållande. Denna regel bör kompletteras med en straffbestämmelse för överträdelse av förbud mot bandinspelning. En tillämpning av den föreslagna straffbestämmelsen förutsätter att rättens ingripande sker under förhandlingen. Överträdelse av förbudet kan också medföra att vederbörande utvisas ur rättssalen (5 kap. 9 § första stycket RB).

När jag hittills har talat om domstolar och möjligheten att förbjuda bandupptagningar där har jag avsett de allmänna domstolarna. Det saknas skäl att ha en annan ordning beträffande övriga domstolar och andra myndigheter för vilka RB:s offentlighetsregler är tillämpliga. Detta påkallar en följdändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

Avslutningsvis vill jag beröra en annan fråga som har tagits upp under remissbehandlingen, nämligen rätten till återgivning av inspelat material. Enligt min mening torde möjligheten att förbjuda upptagning göra att frågan om återgivning i många fall blir mindre aktuell. I den mån det föreligger ett behov av att särskilt reglera återgivning av material som tagits upp vid rättegång får denna fråga prövas i annat sammanhang. Jag vill erinra om att integritetsskyddskommittén i sitt remissyttrande (se bilaga 2) framhållit att den avser att i sitt slutbetänkande behandla användning av material som upptagits bl.a. vid privat bandinspelning vid rättegång. Frågan har också yttrandefrihetsrättsliga aspekter. Den torde därmed falla även under yttrandefrihetsutredningens uppdrag (dir. 1977:71).

Fotograferingsförbudet

Det nuvarande förbudet i 5 kap. 9 § RB mot fotografering i rättssalen är enligt min mening välgrundat och fyller en viktig funktion från såväl integritetsskydds- som ordningssynpunkt. Förbudet, som torde avse endast fotografering under själva förhandlingen och gälla även elektronisk bildupptagning såsom vid inspelning för TV, är väl avgränsat. Med hänsyn härtill och då det under utredningen och remissförfarandet inte har framkommit något som pekar på ett behov av ändring anser jag – i likhet med DV och flertalet remissinstanser - att nuvarande ordning bör bibehållas.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken
2. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291).

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

4 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i rättegångsbalken
2. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971:291).

5 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Bilaga 1

DOMSTOLSVERKET

1979-03-09

Till regeringen

Utredning om rättslig reglering av enskilds bandinspelning m. m. (dnr 2938-1974)

Genom beslut den 10 november 1977 uppdrog regeringen åt domstolsverket att dels utreda frågan om rättslig reglering av privata bandinspelningar vid rättegång, dels pröva i vad mån det nuvarande fotograferingsförbudet enligt 5 kap. 9 § rättegångsbalken bör behållas. Samråd borde ske med rättegångsutredningen (Ju 1977: 06).

Domstolsverket får härmed överlämna PM angående rättslig reglering av enskilds bandinspelning vid rättegång m. m.

Enligt överenskommelse med rättegångsutredningen har samråd med utredningen skett på så sätt att domstolsverket översänt den färdigställda PMn till utredningen för yttrande. Rättegångsutredningen avgav den 19 januari 1979 sitt yttrande till domstolsverket, se bilaga.

Vad rättegångsutredningen anfört har inte föranlett domstolsverket att omarbeta PM. Domstolsverket vill emellertid göra några förtydliganden med anledning av rättegångsutredningens yttrande.

I sammanfattningen till PM har domstolsverket framhållit att själva inspelandet på band visserligen kan vara till besvär för den som medverkar i rättegången men att beaktansvärda problem knappast uppkommer annat än i samband med uppspelning av inspelningen. De återgivningar man enligt domstolsverkets uppfattning närmast kan tänkas vilja rättsligt reglera är de som via radio eller TV når ut till ett stort antal människor eller som på annat sätt kommer till allmänhetens kännedom. Domstolsverket anser att de överväganden som härvidlag bör göras inte ryms inom ramarna för verkets uppdrag.

Rättegångsutredningen har kritiserat domstolsverkets tolkning av uppdraget och menar att de överväganden av inspelningsfrågan som inte tar hänsyn till återgivningsmöjligheten är av mindre intresse.

Kritiken är såtillvida förfelad att domstolsverket har övervägt att knyta ett inspelningsförbud till inspelningens syfte (se PM s. 51 f). Domstolsverket har emellertid inte kunnat förorda en sådan ordning. Ett generellt förbud mot inspelning i publiceringssyfte skulle nämligen bli alltför vidsträckt och ett in casu-förbud skulle bli svårt att tillämpa. Domstolsverkets bedömning har därvid skett mot bakgrund av att något uttalat behov av förbud inte kan anses föreligga.

Anser rättegångsutredningen att domstolsverket skulle bedöma behovet av att i exempelvis radioansvarighetslagen införa bestämmelser som begränsar rätten att återge vad som upptagits vid rättegång vidhåller domstolsverket att detta inte kan anses följa av uppdraget. Verket har för sin del inte ansett sig böra föreslå att frågan utreds i annan ordning.

Vad rättegångsutredningen anfört (s.5) om möjlighet för ordföranden att förbjuda inspelning som visar sig vara till men för utredningen i målet kan vara förtjänt av viss uppmärksamhet. Rättegångsutredningens antaganden om behov av ett sådant inspelningsförbud vinner emellertid såsom anförts inte något stöd av vad som framkommit under domstolsverkets utredning. Domstolsverket kan därför inte finna att en sadan reglering för närvarande är påkallad. Frågan kan emellertid visa sig behöva övervägas ytterligare efter remissbehandlingen.

Med hänsyn till vad rättegångsutredningen anfört beträffande skyldighet för domstol att tillhandahålla kopia av rättens fonetiska upptagning vill domstolsverket framhålla att det torde uppstå stora svårigheter för domstolarna att tillmötesgå en begäran om sådan kopia. Såvitt domstolsverket har sig bekant har några framställningar om sådana kopior inte gjorts. Skulle det emellertid uppstå problem i framtiden kommer domstolsverket självfallet att vidtaga nödvändiga åtgärder.

Detta ärende har avgjorts av domstolsverkets styrelse. I den slutliga handläggningen har deltagit Mats Börjesson, ordförande, Gunilla André (skiljaktig, se bilaga 1), Styrbjörn von Feilitzen, Tage Larfors, Tor Nitzelius och Carl-Anton Spak (skiljaktig, se bilaga 1).

I den slutliga handläggningen har även deltagit byrącheferna Nils Ljunggren och Lars Annerén samt avdelningsdirektören Torgny Werger, föredragande.

Mats Börjesson

Torgny Werger

Gunilla André och Carl-Anton Spak är skiljaktiga och anför:

I rättegångsutredningens yttrande har föreslagits en bestämmelse av innebörd att rättens ordförande äger förbjuda att annan än rätten tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet.

Vi anser att de skäl rättegångsutredningen har åberopat talar för att bestämmelsen införs.

Styrelsens majoritet har inte funnit lämpligt att införa en regel av angiven innebörd och grundar sitt ställningstagande bl. a. på att under utredningsarbetets gång inom domstolsverket inte framförts önskemål om en sådan regel. Vi vill till detta anmärka att vad som numera ibland händer i samband med rättegångar kan vara starkt oroande för t. ex. vittnen, och situationen kan vara sådan att det synes vara rimligt att till förmån för målets utredande bifalla önskemål från dem att deras utsago inte skall spelas in av åhörare. Många inblandade råkar mer eller mindre oförskyllt in i rättegångar och känner starka obehag. Det finns anledning att tänka på deras intressen.

DOMSTOLSVERKET
Juridiska enheten

PROMEMORIA
1978-10-
5285-1977

Utredning om

Rättslig reglering av enskilds bandinspelning vid rättegång m. m.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

sid

Sammanfattning
1 Inledning ... 18
1.1 Uppdraget ... 18
1.2 Terminologi ... 18
2 Offentlighetsprincipen ... 19
2.1 Allmänt ... 19
2.2 Offentlighetsprincipen i grundlag ... 20
2.3 Offentlighetsprincipen i rättsskipningen ... 20
2.4 Offentlighetsprincipens problematik ... 22
3 Integritetsskyddsaspekter ... 24
3.1 Allmänt ... 24
3.2 Bandinspelning ... 25
3.3 Fotografering ... 26
4 Ordningen vid domstolsförhandling ... 27
5 Fotograferingsförbudet i 5 kap 9 § rättegångsbalken ... 28
5.1 Förbudets tillkomst ... 28
5.2 Aktualiserade frågor om förbudet ... 29
6 Bandinspelning vid domstolsförhandling ... 30
6.1 Rättegångsbalken och frågor om enskilds bandinspelning ... 30
6.2 Justitieombudsmannens uttalanden i frågan ... 31
6.3 Justitiekanslerns ärenden AD 385/73 och AD 89/74 ... 32
7 Synpunkter på och praktiska erfarenheter av frågor om privat bandinspelning m. m. ... 38
7.1 Synpunkter på frågan om bandinspelning ... 39
7.2 Synpunkter på fotograferingsförbudet ... 42
8 Den tekniska apparaturen ... 42
8.1 Bandspelare ... 43
8.2 Fotograferingsapparater ... 43
9 Översikt över utländsk rätt ... 44
9.1 Finland ... 44
9.2 Norge ... 44
9.3 England ... 45
9.4 Frankrike ... 46
9.5 Västtyskland ... 46
10 Domstolsverkets överväganden om privat bandinspelning ... 47
10.1 Offentlighet contra integritet ... 47
10.1.1 Totalförbud ... 48
10.1.2 Dispensibelt förbud ... 49
10.1.3 Differentierat förbud ... 50
10.2 Ordningssynpunkter ... 53
10.3 Övriga synpunkter ... 54
11 Domstolsverkets överväganden om gällande fotograferingsförbud ... 54

Sammanfattning

Domstolsverkets uppdrag har i första hand varit att överväga huruvida förbud eller andra inskränkningar i den enskildes rätt att göra egna bandinspelningar vid rättegång bör införas. Utgångspunkt för dessa överväganden har varit intressekonflikten mellan å ena sidan de i rättegången inblandade personernas många gånger berättigade krav på enskildhet och å andra sidan den öppenhet som skall prägla domstolsförhandlingarna. I och med att vissa principer intagits såsom grundläggande fri- och rättigheter i den nya grundlagen begränsas möjligheterna att inskränka på domstolsförhandlingens drag av öppenhet än mer.

Domstolsverket har inte funnit att de skäl som utifrån integritetsskyddssynpunkt talar för införandet av inspelningsförbud i någon form har den tyngden att de motiverar inskränkningar i offentlighetsgrundsatsen och den grundlagsfästa informationsfriheten. I de fall där personliga förhållanden kräver särskild hänsyn torde reglerna om stängda dörrar omöjliggöra privata bandinspelningar företagna av åhörarna. För att stärka integritetsskyddet för sådana personer kan det ifrågasättas om inte rätten borde ges större möjligheter att hålla förhandlingarna inom stängda dörrar. Med stöd av föreskriften att det ankommer på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammankomster kan han alltid förbjuda sådan bandinspelning som i tekniskt hänseende är störande.

Domstolsverkets uppdrag har gällt frågan om enskilds rätt att företa inspelning. Givetvis kan själva inspelningen vara till besvär för såväl den som är utsatt för inspelningen som för rättegången. Helt överskuggande dessa besvär är dock de problem uppspelningen av inspelningen kan förorsaka. Den problematik som är förknippad med frågan om privat bandinspelning gäller sålunda inte inspelningen utan återgivningen. Genom att införa ett inspelningsförbud skulle givetvis alla de problem som hänger samman med återgivningen av det inspelade undanröjas. Att på detta onyanserade sätt komma tillrätta med återgivningsproblemen vore att vidtaga alltför drastiska åtgärder. De återgivningar man närmast kan tänkas vilja rättsligt reglera är de som via radio eller TV når ut till ett stort antal människor eller som på annat sätt kommer till allmänhetens kännedom. De överväganden som härvidlag bör göras ryms inte inom ramarna för detta uppdrag. I samband med sådana överväganden bör även frågor som direktutsändning från rättegångar diskuteras.

I domstolsverkets uppdrag har även ingått att pröva i vad mån gällande fotograferingsförbud bör bestå. Även om förbudet utifrån ordningssynpunkt numera är av underordnad betydelse så har det för integritetsskyddsaspekten en så utomordentlig betydelse att någon anledning till liberalisering eller slopande av det enligt domstolsverkets mening inte föreligger.

1 Inledning

1.1 Uppdraget

Genom beslut den 10 november 1977 har regeringen uppdragit åt domstolsverket att dels utreda frågan om rättslig reglering av privat bandinspelning vid rättegång, dels pröva i vad mån det nuvarande fotograferingsförbudet enligt 5 kap. 9 § rättegångsbalken bör behållas. I beslutet anfördes följande.

Enligt 5 kap. 9 § rättegångsbalken (RB) ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela de föreskrifter som behövs. Han äger utvisa den som stör förhandlingen eller eljest uppträder otillbörligt. Enligt bestämmelsen får fotografi ej tas i rättssalen. Frågan huruvida fonetisk upptagning av annan än rätten skall tillåtas vid rättegång torde vara ett sådant ordningsspörsmål som det enligt nämnda bestämmelse ankommer på rättens ordförande att avgöra. Närmare rättslig reglering av frågan saknas emellertid i RB.

Med överlämnande av ett av justitiekanslern (JK) den 27 november 1974 meddelat beslut har JK i skrivelse till justitiedepartementet samma dag hemställt om dels utredning angående rättslig reglering av privata bandinspelningar vid rättegång, dels översyn av fotograferingsförbudet. Vid skrivelse har fogats dels yttranden av riksåklagaren, Sveriges domareförbund, Sveriges advokatsamfund och Pressens samarbetsnämnd, dels kopia av ett yttrande av lagmannen i Stockholms tingsrätt till JO Thyresson i ett hos denne anhängigt ärende. I skrivelsen har JK framhållit att det bör övervägas att ge rätten möjlighet att förbjuda bandinspelning av hänsyn till parternas eller vittnens inställning, psykiska status e. d. Vad gäller fotograferingsförbudet ifrågasätter JK om förbudet bör behållas ovillkorligt såsom f. n.

Efter remiss har yttranden över framställningen avgetts av integritetsskyddskommittén (Ju 1967: 62), Sveriges Radio (SR) och allmänhetens pressombudsman (PO).

I beslutet angavs att samråd borde ske med rättegångsutredningen (Ju 1977: 06).

1.2 Terminologi

I utredningsuppdraget anges att utredningen skall avse privat bandinspelning.

Enligt gängse språkbruk menas med bandspelare sådan apparat som på magnetiserat tonband registrerar de elektriska spänningar ljudvågor ger upphov till i en mikrofon. Huruvida andra ljudregistreringsapparater kan vara bandspelare är diskutabelt. En apparat som på motsvarande sätt registrerar de elektriska spänningarna på en magnetiserad tråd bör rätteligen kallas trådspelare. Domstolsverket gör dock ingen åtskillnad mellan olika ljudregistreringsapparater utan benämner dem i promemorian som

bandspelare. All direktutsändning till allmänheten, vare sig den sker via rundradiering eller via ledning till fasta mottagningsställen, faller utanför utredningen eftersom den endast behandlar inspelning.

I uppdraget sägs att utredningen skall avse privat bandinspelning. Domstolsverket utgår därvid från att med privat avses all bandinspelning som inte sker genom rättens försorg. Bandinspelning gjord av företrädare för det allmänna eller för massmedia jämställs sålunda med bandinspelning av enskild åhörare såväl som part eller annan i rättegången inblandad person.

En sida av den problematik som kan ha samband med frågan om privat bandinspelning av andras uttalanden är de upphovsmannarättsliga förhållandena. Om sådana förhållanden överhuvudtaget kan föreligga då det gäller inspelning vid domstolssammankomst så torde de dock vara av så underordnad betydelse att man kan bortse från dem i detta sammanhang.

2 Offentlighetsprincipen

2.1 Allmänt

Det är naturligt att medborgarna i en demokrati kan kontrollera hur myndigheterna fullgör sina uppgifter. Kontroll kan utövas på flera sätt. Ett kontrollmedel är offentligheten. Offentligheten tar sig vanligtvis uttryck på två sätt, dels genom att den enskilde har möjlighet att övervara vissa sammankomster vid myndigheten och dels att han har rätt att ta del av vissa av myndighetens handlingar. Det drag av öppenhet som härvidlag präglar myndighetsutövningen brukar benämnas offentlighetsprincipen. Frågor om en rättslig regleging av enskilds bandinspelning vid rättegång måste övervägas mot bakgrunden av denna princip. Grundsatsen om offentlighet i rättskipning och förvaltning har i vårt land erkänts och tillämpats sedan lång tid. Offentlighet i den meningen att allmänheten äger åhöra förhandlingar inför rätten går tillbaka till den tid då tingsmenigheten tog verksam del i avgörandet av tvister och allmänna angelägenheter på häradsting och landsting. Såsom en rättighet för varje medborgare att fritt ta del av myndigheternas handlingar framträder offentlighetsgrundsatsen först vid slutet av frihetstiden.

Motiveringen för offentligheten har av Offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén i betänkandet Lag om allmänna handlingar (SOU 1975: 22) angivits på i huvudsak följande sätt: Genom att myndigheternas åtgärder är föremål för allmän insyn får allmänheten möjligheter att kontrollera myndigheternas handläggningsrutiner, ambition och effektivitet. Felaktigt eller olämpligt handlande kan bli föremål för kritik, som i gynnsamma fall leder till rättelse eller försvårar ett upprepande. Ovederhäftig och illa underbyggd kritik mot korrekt arbetande myndigheter får svårare att vinna tilltro hos en allmänhet, som genom offentligheten själv har möjlighet att kontrollera sanningshalten i gjorda påståenden. Insynen för-

bättrar också informationsläget överhuvudtaget, och den för en demokrati vitala debatten om samhällets organisation, uppgifter och tillstånd kan föras med ett tillförlitligare underlag än om myndigheternas material inte stod till förfogande.

2.2 Offentlighetsprincipen i grundlag

Enligt 2 kap. 1 § första stycket 2. regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad informationsfrihet, en frihet att inhämta och mottaga upplysningar samt i övrigt ta del av andras yttranden. Offentlighetsprinicipen kan ses som ett uttryck för denna rätt till information. Vidare är varje medborgare enligt 1. samma paragraf tillförsäkrad frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Detta innebär att man normalt har rätt att på olika sätt återge vad man inhämtat vid offentlig sammankomst. Genom tillägg till regeringsformen 1976 har offentlighetsgrundsatsen vid rättskipningen uttryckligen inskrivits i grundlagen som en särskild rättssäkerhetsgaranti. Enligt 2 kap. 11 § andra stycket stadgas nämligen att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Regeln anses i förarbetena till stadgandet vara en värdefull komplettering till den allmänna informationsfriheten.

Begränsningar av offentlighetsprincipen får enligt 12 § samma kapitel endast ske genom lag eller genom annan författning efter bemyndigande i lag. Begränsning får endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och ej heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsning får ej göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning. Som exempel på omständigheter som kan föranleda begränsningar i offentlighetsprincipen anges i 13 § hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskilds anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott. I övrigt får begränsningar ske endast om särskilt viktiga skäl föranleder det.

2.3 Offentlighetsprincipen i rättsskipningen

Som tidigare nämnts har rättskipningen vid underrätt i vårt land av ålder varit offentlig. Denna för svenskt rättegångsförfarande fundamentala princip fastslogs i författning första gången genom en kunglig förordning från den 22 april 1881. Enligt förordningen skulle rättegången vid allmän underrätt och poliskammare hållas offentlig. Vissa undantag härifrån medgavs dock. Före 1881 års förordning saknade offentlighetsprincipen stöd i författning. Dock hade hov- och överrätterna i administrativ ordning genom

ett kungligt cirkulär från 1835 påbjudits att "vidmakthålla det av hävd stadgade bruket av offentlighet vid underdomstol". Före 1948 års och nya rättegångsbalkens införande var offentligheten i överrätt i stort sett utesluten eftersom mål där huvudsakligen handlades genom skriftligt förfarande. Genom lag den 29 maj 1936 förordnades dock att 1881 års förordning skulle äga tillämpning även vid förhör inför hovrätt.

Den av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén angivna motiveringen för offentlighetsgrundsatsens betydelse för det allmännas verksamhet har tidigare redovisats. Processkommissionen har i sitt betänkande Rättegångsväsendets ombildning (SOU 1926: 31) motiverat offentlighetsprincipens upprätthållande inom rättsskipningens område med att "man i offentligheten med rätta sett ett verksamt medel att kontrollera domarmaktens utövning och att därigenom skapa förtroende för rättsskipningen och dess oväld. Den är också ägnad att lära folket förstå rättsskipningen och därmed rättens funktion över huvud i samhället. För den plikttrogne och samvetsgranne domaren är offentligheten en förmån, då den bereder honom tillfälle visa, huru han fyller sitt maktpåliggande värv." Att grundsatsen om offentlighet vid underrätt borde bibehållas kunde enligt kommissionen inte vara tvivel underkastat. I den mån rättegången i överrätterna blev muntlig var därför en given följd att även rättegången där skulle bli tillgänglig för allmänheten.

I RB fastslås offentlighetsprincipen i dess 5 kap. 1 § första stycket; förhandling vid domstol skall vara offentlig. Med förhandling förstås ett på viss tid och plats hållet domstolssammanträde vid vilket parter och andra äger vara tillstädes och utöva processuell verksamhet. Exempel på förhandling är huvudförhandling i mål, häktningsförhandling, muntlig förberedelse i mål, upptagande av bevis utan huvudförhandling, muntligt förhör i besvärsmål i hovrätt eller högsta domstolen. Gemensamt för dessa handläggningstillfällen är att de sker muntligen. Enligt särskilt stadgande i rättegångsbalken skall jämväl avkunnande av dom eller beslut ske offentligt. Annan form av handläggning av mål eller ärende är skriftlig förberedelse, åtgärder av mer expeditionell natur som förordnande av offentlig försvarare, föredragning i överrätt av mål för avgörande på handlingarna osv. Eftersom dessa handläggningsformer inte är att hänföra till förhandling är de ej heller offentliga. Ej heller räknas rättens överläggning till dom eller beslut till förhandling.

Bestämmelsen om offentlighet vid förhandling gäller såväl vid underrätt som i överrätt. Genom hänvisning i förvaltningsprocesslagen äger rättegångsbalkens bestämmelser om offentlighet även tillämpning vid rättskipning i de allmänna förvaltningsdomstolarna. Även vid förhandling inför arrende- och hyresnämnder samt vid bostadsdomstolen gäller rättegångsbalkens bestämmelser om offentlighet.

Att förhandlingen skall vara offentlig innebär att inte bara parterna utan även allmänheten äger tillträde till den lokal där förhandlingen skall pågå.

Ett stort antal möjligheter ges dock domstolen att avskärma förhandlingen från allmänhetens insyn. Då allmänheten inte äger tillträde till förhandlingen sägs den ske inom stängda dörrar. Endast parterna och övriga i rättegången agerande personer får då i princip övervara förhandlingen.

Offentlighetsprincipen är som tidigare nämnts underkastad ett stort antal undantag. Undantagsbestämmelser finns i såväl RB som andra författningar. Av rena ordnings- och säkerhetsskäl äger rättens ordförande inskränka offentligheten genom att utvisa den som stör ordningen i rättssalen eller för undvikande av trängsel begränsa antalet åhörare i salen. De flesta undantagsbestämmelserna dikteras emellertid av hänsynstagande till part eller annan som uppträder vid förhandlingen. Sålunda äger rätten förordna att förhandlingen helt eller delvis skall hållas inom stängda dörrar då sedlighetssårande omständigheter kan förväntas framkomma under handläggningen, då målet gäller utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, inträng i förvar eller olovlig avlyssning eller om ersättning för skada i anledning av sådana brott. Vidare kan förhör med minderåriga eller själsligt defekta, förebringande av utredning om den tilltalades levnadsomständigheter och personliga förhållanden samt mål mot ungdom för allvarligare brott hållas inom stängda dörrar. Detsamma gäller vissa äktenskapsmål och föräldrarättsliga mål. Häktningsförhandling och annan förhandling, som under förundersökningen i brottmål äger rum vid domstol, skall hållas inom stängda dörrar om den misstänkte begär det eller rätten finner att offentligheten skulle vara till men för utredningen. Andra avsteg från offentlighetsprincipen kan göras då förhållanden som rör rikets säkerhet kan förväntas framkomma eller då det föreligger risk för röjande av yrkeshemlighet. Rätten har dessutom möjlighet att vägra den som ej fyllt aderton år att närvara vid förhandling.

Även när förhandlingen sker inom stängda dörrar kan andra än rättens ledamöter, parterna samt andra som har med målet att göra tillåtas att närvara. Sålunda får tjänsteman vid domstolen eller den som för sin utbildning tjänstgör där övervara förhandlingen. Även tilltalad närstående personer såsom föräldrar, make, övervakare, värdare eller vakter brukar regelmässigt få övervara mål som handläggs inom stängda dörrar.

Då förhandling hållits inom stängda dörrar kan rätten förordna att det som därunder förekommit inte får uppenbaras, dvs de närvarande åläggs tystnadsplikt. Domen kan efter sådan förhandling avkunnas inom stängda dörrar. Med stöd av lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar kan rätten förordna att domen och andra handlingar i målet inte får utlämnas förrän viss tid förflutit, dock högst 70 år.

2.4 Offentlighetsprincipens problematik

Offentlighetsprincipen har på rättsskipningens område regelmässigt betraktats som något självklart. Vad man närmast haft i åtanke när man

framhållit principens värde har varit den enskilde medborgarens rätt att kunna besöka domstolsförhandlingen och ta del av vad som där sägs. Per Olof Ekelöf har i Rättegång I emellertid ställt sig något frågande till den reglering som problemet om rättsskipningens offentlighet erhållit i gällande rätt. Vissa där gjorda reflexioner bör i detta sammanhang uppmärksammas: – Trots att man brukar betrakta offentlighetsprincipen med djup högaktning så är det ofta dess negativa följder som tilldrar sig den största uppmärksamheten. Anledningen härtill torde främst vara den roll tidningspressen fått i det moderna samhället och dess rätt att fritt få offentliggöra vad som förekommit under den offentliga domstolsförhandlingen. Den så kallade medelbara offentligheten eller pressoffentligheten har helt ställt den så kallande omedelbara offentligheten i skuggan. Denna förändring av offentlighetsprincipens innebörd kan ge anledning till antagande att allmänhetens kontroll av domstolarnas verksamhet härigenom blivit effektivare. Ger en domares handläggning av ett mål anledning till grava anmärkningar kan man läsa om det i tidningarna dagen därpå. Kontrollfunktionen framhålls ofta som ett viktigt skäl för offentlighetsprincipen. Denna funktion kan dock numera inte göras gällande med samma styrka som förr då man hade anledning att räkna med att domstolarna kunde göra sig skyldiga till de grövsta missbruk på grund av motsatsställningen mellan överhet och folk. Allmänhetens insyn i domstolarnas verksamhet framstod då som det enda verkliga medlet mot sådana övergrepp. I våra dagar kan de flesta fel som förekommer inom domstolsväsendet nästan undantagslöst upptäckas endast av juridiskt skolade personer. Förhållandet att parterna biträds av advokater har därför långt större betydelse ur kontrollsynpunkt än att allmänheten äger tillträde till domstolsförhandlingarna. De många undantagen från offentlighetsprincipen tyder också på att lagstiftaren inte tillmätt kontrollsynpunkten alltför stor betydelse. Borde det inte vara minst lika viktigt för parterna och allmänheten att kontrollera hur rättens ledamöter resonerar under överläggningen som att övervaka hur själva förhandlingen leds frågar sig Ekelöf.

Ett skäl som inte brukar anföras för principen om rättsskipningens offentlighet är enligt Ekelöf att det för en progressiv demokrati är av fundamental betydelse att allmänheten hålls underkunnig om förhållandena i samhället. Dessa kan alltid förbättras, men varje reform måste omfattas med gillande av breda befolkningslager eller i vart fall av majoriteten av det folkvalda parlamentet. Detta system förutsätter att eventuellt förekommande misshälligheter blir allmänt uppmärksammade och ställda under offentlig debatt, vilket i sin tur kräver en omfattande upplysningstjänst. Härvid måste medborgarnas värderingar av de bestående samhällsförhållandena grundas på fakta och inte på lösa rykten, vars riktighet inte kan kontrolleras. Att säkerställa detta är en av massmedias främsta uppgifter. Också rena sensationsjournalistiken kan därvid sägas spela en roll genom att fästa allmänhetens uppmärksamhet vid förhållanden som kan behöva rättas till genom ny lagstiftning eller på annat sätt.

De olägenheter rättsskipningens offentlighet medför har enligt Ekelöf accentuerats genom den moderna pressoffentligheten. Vad gäller tvistemålen beaktas privatlivets helgd i viss utsträckning i äktenskapsmål och föräldrarättsliga mål genom att dessa mål kan handläggas inom stängda dörrar. I andra mål som t ex. en testamentstvist kan det vara förståeligt att ena parten hellre ger efter sin rätt än utsätter sig för obehaget att se sina släktförhållanden komma till offentlighet. Även i rent förmögenhetsrättsliga mål kan det ligga till på samma sätt. I mål mellan två handelsmän kan offentligheten försvåra motsättningarna och tvinga dem att uppenbara omständigheter som de av affärshänsyn eller av hänsyn till tredje man bort hålla hemliga. Liknande problem föreligger inom straffprocessen. Även målsägande i andra mål än de i 5 kap. 1 § RB angivna torde många gånger på goda grunder vilja undgå offentligheten. Offentligheten kan också medföra avsevärt lidande för en tilltalad och försvåra hans resocialisering även om han inte är underärig. I brottmålen är det främst pressreferaten som skapar svårigheter. Man har till och med jämfört dem med forna tiders skamstraff. Att under feta rubriker i tidningen läsa om sitt dåd och se sitt namn och fotografi kan för många vara ett värre lidande än själva brottspåföljden. Det lidande som kan vållas av referat i pressen står dessutom ofta i disproportion till brottets svårighetsgrad. En yrkesförbrytare känner kanske sig enbart smickrad av den uppmärksamhet han och hans brott givits i pressen. För den som innehar en förtroendeställning kan offentliggörandet av det begångna brottet ibland utgöra rena dråpslaget. Offentliggörandet av en sådan persons brott har dock ur såväl individual- som allmänpreventionshänseende en obestridd effekt. För åtskilliga år sedan diskuterades i pressen också om man inte borde publicera namnen på alla rattfyllerister.

Slutligen menar Ekelöf att Publicistklubbens regler om publicering bör uppmärksammas vid en diskussion om offentlighetsprincipen. Dessa regler ålägger journalisterna bland annat att vara mycket restriktiva med publiceringen av tilltalades namn och andra uppgifter om honom som kan göra honom lätt identifierbar. De restriktiva reglerna gäller givetvis även publicering av tilltalads bild.

3 Integritetsskyddsaspekter

3.1 Allmänt

Integritetskyddsbegreppet kan tilläggas en vidsträckt innebörd och tjäna som grund för och sammanfattning av det skydd för alla icke-ekonomiska intressen för den enskilde individen som rättsordningen tillhandahåller eller bör tillhandahålla. Detta vittomfattande synsätt avspeglas i den vid den internationella juristkommissionens konferens i Stockholm 1967 antagna resolutionen att rätten till privatliv i allmänhet innebär rätt för

individen att leva sitt eget liv med ett minimum av inblandning från myndigheter, allmänhet eller andra individer. I synnerhet avsågs därvid kroppsbesiktning, intrång i och besiktning av egendom, medicinska undersökningar, psykiska och fysiska tester, osanna eller irrelevanta kränkande påståenden om en person, intrång i annans korrespondens, telefonavlyssning, annan avlyssning, fotograferande eller filmning, närgångenhet av press eller andra massmedia, offentligt yppande av privata förtroenden samt ofredande.

De aspekter på skydd av individens privatliv som i detta sammanhang närmast är av intresse är skyddet mot avlyssning, inspelning och återgivning av förhållanden som rör hans personliga omständigheter samt skyddet mot fotografering och filminspelning.

Rättsregler som ger skydd för den personliga integriteten förekommer i ett stort antal författningar. Gällande rätts huvudbestämmelser återfinns i 4 kap. brottsbalken, vilken har rubriken Om brott mot frihet och frid. Även i andra författningar finns bestämmelser som indirekt ger individen ett visst skydd mot integritetskränkningar. Exempel på sådana bestämmelser är luftfartslagens stadgande om förbud att fotografera från flygplan, skyddet för yrkeshemligheter i lagen om illojal konkurrens, konstnärens exklusiva rätt till sitt litterära eller konstnärliga verk samt radiolagens bestämmelser om innehav av radiosändare. Övergripande bestämmelser om rätten till personlig integritet finns i regeringsformens 2:a kapitel om de grundläggande fri- och rättigheterna.

3.2 Bandinspelning

Enligt 4 kap. 9 a § brottsbalken dömes den som medelst tekniskt hjälpmedel för återgivning av ljud i hemlighet avlyssnar eller upptager tal i enrum, samtal mellan andra eller förhandlingar vid sammanträde eller annan sammankomst vartill allmänheten inte äger tillträde och som han själv inte deltager i eller som han olovligen berett sig tillträde till för olovlig avlyssning. Bestämmelsen trädde i kraft 1975. För straffbarhet fordras sålunda att avlyssningen eller inspelningen sker utan vetskap av de för åtgärden utsatta samt att allmänheten inte äger tillträde till den lokal där inspelningen eller avlyssningen äger rum. Att utan tillstånd spela in en rättegång som sker inför öppna dörrar är sålunda inte straffbart. Parterna eller rätten behöver inte ens få veta om att inspelning kommer att ske. Att utan tillstånd i hemlighet spela in rättens enskilda överläggning eller förhandling som sker inom stängda dörrar är däremot straffbart.

I förarbetena till förevarande bestämmelse i brottsbalken diskuterade Integritetsskyddskommittén i sitt betänkande Skydd mot avlyssning (SOU 1970: 47) intressekonflikten mellan offentlighetsprincipen och integritetsskyddet. Kommittén ansåg individens behov av skydd mot användningen av tekniska apparater vid offentliga sammankomster i allmänhet litet. Just

offentligheten ansågs innebära att anordnaren av sammankomsten medgivit att sådana apparater får användas. Dessa synpunkter ansågs dock inte göra sig gällande med samma styrka beträffande myndigheters sammankomster vilka är öppna för allmänheten. Offentligheten vid t. ex. en rättegångsförhandling kan visserligen stå i strid med önskemål från parter och vittnen i den särskilda förhandlingen även om offentligheten i stort syftar till att stärka rättssäkerheten. I viss mån tillgodoser lagstiftningen sådana individuella önskemål genom regler om att förhandlingar kan hållas inom stängda dörrar. Den avvägning mellan offentlighetsintresset och enskildas intresse av avskildhet som härigenom skett har emellertid företagits utan att det särskilt beaktats att vad som förekommer vid öppna förhandlingar kan upptas med tekniska apparater. Om så sker kan nackdelarna med offentligheten bli mer påfallande för den enskilde. Den principiella friheten att med hjälp av teknisk apparatur uppta rättegångsförhandlingar kan vara diskutabel från integritetsskyddssynpunkt. Att märka härvidlag är att de berörda personerna i åtskilliga fall inte kan anses frivilligt ha utsatt sig för offentligheten. Också med hänsyn till exempelvis den effekt som bruket av tekniska apparater kan få på parters och vittnens agerande finns det skäl att överväga vad som bör gälla. Frågan har således åtskilliga aspekter utöver integritetsskyddssynpunkten. Slutligen ansåg kommittén att om någon ändring i gällande rätt borde åstadkommas så borde frågan behandlas i ett större sammanhang än vad kommittén kunde beakta inom ramen för sitt uppdrag. Därför avstod kommittén från att i betänkandet föreslå någon ändring av gällande rätt i detta hänseende.

I propositionen (1975: 19) med förslag till lagstiftning till skydd för avlyssning uttalade departementschefen att han inte ansåg det finnas anledning till att i det sammanhanget vidta någon ändring av vad som gäller beträffande myndigheters sammankomster som är öppna för allmänheten, som t. ex. domstolsförhandlingar.

3.3 Fotografering

Bestämmelser som ger individen ett direkt skydd mot icke önskad fotografering finns inte. Särskilt påträngande fotografering torde emellertid kunna inrymmas under straffbestämmelsen i 4 kap. 7 § brottsbalken om ofredande. Vid sådant fall är det dock inte själva avbildandet av personen som gör handlingen straffbar utan det sätt på vilken den utförs. Omständigheten att kameran saknar film gör sålunda inte en närgången "fotografering" mindre straffbar.

I integritetsskyddskommitténs direktiv ingick även att finna åtgärder mot de ökade risker för integritetskränkningar som den moderna tekniken för fotografering medfört. I sitt betänkande Fotografering och integritet (SOU 1974: 85), framlade kommittén förslag till lag som skulle stävja sådana kränkningar. Förslaget om lag om TV-övervakning ledde till lag-

stiftning som trädde i kraft den 1 juli 1977. Kommittén föreslog vidare att 4 kap brottsbalken skulle kompletteras med två paragrafer. Enligt den ena skulle den som olovligen fotograferar annan när denne är inomhus i sin bostad dömas för olovlig fotografering till böter eller fängelse i högst sex månader. Detsamma skulle gälla om någon olovligen fotograferar den som för vård är intagen på sjukhus eller annan anstalt. Enligt den andra paragrafen skulle den som i annat fall olovligen fotograferar någon när denne befinner sig på en plats där han är skyddad för allmän insyn dömas, om fotograferingen uppenbarligen är kränkande för honom, för otillbörlig fotografering till böter. I sin motivering till bestämmelserna uttalade kommittén att då det gäller omfattningen av individens rätt till skydd bör endast omständigheten att han motsätter sig fotografering inte göra att fotograferingen blir rättsstridig. Avseende måste därjämte fästas vid den plats på vilken personen befinner sig då han utsätts för angreppet. Platsens mer eller mindre publika karaktär är av betydelse för enskilds behov av rättsskydd. Om någon befinner sig i en publik miljö har han att räkna med att bli utsatt för uppmärksamhet. I dessa fall är behovet av rättsskydd inte särskilt framträdande. Dock kan det inte bortses från att det även i sådana miljöer finnas situationer där en person med fog kan göra anspråk på att få bli lämnad i fred. Betecknande för sådana situationer är att den enskilde av ett eller annat skäl saknar möjlighet att skydda sig. En beskrivning av dessa situationer skulle i lagtext bli mycket allmänt hållen. Det straffrättsliga tydlighetskravet kunde därför inte bli tillgodosett. På grund härav ansåg kommittén det inte möjligt att genom lagstiftning åstadkomma ett skydd mot fotografering på offentliga platser eller i andra publika miljöer. Skyddsområdet inskränktes sålunda till personens bostad samt till vistelse i vårdinrättningar av olika slag.

Kommitténs förslag om straffrättsliga åtgärder mot fotografering fick under remissbehandlingen ett blandat mottagande och departementschefen fann övervägande skäl tala för att avvakta med en prövning av de bestämmelser kommittén föreslagit om förbud mot fotografering.

4 Ordningen vid domstolsförhandling

Enligt 5 kap. 9 § RB ankommer det på rättens ordförande att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela därför nödiga föreskrifter. Han äger utvisa den som stör förhandlingen eller eljest uppträder otillbörligt. För undvikande av trängsel äger han begränsa antalet åhörare i rättssalen. Den som stör förhandlingen eller vägrar efterkomma meddelad ordningsföreskrift kan med stöd av 9 kap. 5 § RB ådömas böter lägst 10 kr. och högst 500 kr. Böterna utdöms av rätten utan föregående åtal. Tränger sig någon, som utvisats in i rättssalen eller åtlyder han inte meddelade ordningsföreskrifter, äger rätten förordna att han omedelbart skall tagas i

häkte och där kvarhållas så länge sammanträdet varar, dock längst tre dagar. Störningar av allvarligare beskaffenhet kan av åklagaren åtalas och leda till fällande dom för t. ex. störande av allmän förrättning. För detta brott är påföljden böter eller fängelse i högst sex månader. I 5 kap. 9 § RB återfinns vidare ett förbud mot fotografering i rättssalen. Genom stadgandets placering kan förbudet betraktas som en ordningsföreskrift. Den som fotograferar i rättssalen kan på samma sätt som den som stör ordningen i rättssalen ådömas böter.

Det förhållande att det är den som för ordet vid domstolens muntliga förhandling som svarar för ordningens upprätthållande torde ha ägt tillämpning sedan urminnes tid. Genom införandet av 1881 års förordning om offentlighet vid underdomstolarna blev detta förhållande för första gången författningsmässigt reglerat. Nuvarande bestämmelse i rättegångsbalken överensstämmer i sak med motsvarande bestämmelse i 1881 års förordning.

I praktiken verkar ordföranden för ordningens upprätthållande genom att ge erforderliga uppmaningar och tillrättavisningar till den som stör förhandlingen. Regelmässigt brukar därvid rättelse ske. Utvisning tillgripes först då den störande personen inte åtlyder ordförandens uppmaning. Förordnande om häktning torde meddelas i rena undantagsfallen.

5 Fotograferingsförbudet i 5 kap. 9 § rättegångsbalken

5.1 Förbudets tillkomst

Före ikraftträdandet av RB fanns inget förbud mot fotografering i rättssalen under pågående förhandling. I ordförandens allmänna åliggande att svara för ordningens upprätthållande i rättegångslokalen torde emellertid ha ingått en befogenhet att i vart fall begränsa rätten att fotografera. Av protokollen från riksdagsbehandlingen av förslaget till ny rättegångsbalk framgår att möjligheten att fotografera utnyttjades förhållandevis flitigt av pressens företrädare. De i mer uppmärksammade brottmålsprocesser inblandade personerna torde regelmässigt ha avbildats i vissa tidningar.

I propositionen om ny rättegångsbalk föreslogs ett ovillkorligt förbud mot fotografering under rättens förhandlingar. Processlagberedningens motivering till förbudet var att fotografering i rättssalen i allmänhet verkar störande på förhandlingen och kan, då det gäller tilltalad i brottmål, vara ägnad att utsätta denne för ett onödigt lidande. Med hänsyn härtill och för att undgå ojämnheter i tillämpningen föreslogs ett ovillkorligt förbud. För tydlighetens skull framhölls att stadgandet endast avsåg fotografering under pågående förhandling.

Det föreslagna fotograferingsförbudet rönte livlig debatt i riksdagens båda kamrar. Mot förslaget ställdes två reservationer. I den ena reservationen yrkades att det ovillkorliga förbudet skulle slopas. I stället borde

"fotografering eller teckning ej äga rum i rättssalen med mindre rätten fann det böra tillåtas". Skäl som åberopades för reservationen var bland annat att fotografier från rättegångar ofta kunde utnyttjas i folkbildningens tjänst, att rättssalen är ett av de områden som bör tillkomma rättens ordförande att bestämma över, att ett ovillkorligt förbud skulle strida mot allmän uppfattning eftersom fotografering förekommer på alla livets områden osv. I den andra reservationen yrkades ett fullständigt slopande av fotograferingsförbudet. Som skäl härför angavs bland annat att pressen själv visat återhållsamhet med att fotografera och publicera bilder av unga brottslingar, att syftet med ett fotograferingsförbud lätt kan kringgås genom att man istället fotograferar brottslingen då han förs till eller från rättssalen, att ett fotograferingsförbud endast kommer att medföra att tidningarna istället för fotografer skickar tecknare till domstolsförhandlingarna och att ett förbud mot teckning under pågående förhandling lätt skulle kringgås genom att tecknaren ur minnet i efterhand återger vad som tilldragit sin inför rätten samt att ett förbud endast vore ett utslag av tidens reaktionära anda. Ytterligare ett skäl som anfördes mot ett förbud var att det föreslagna förbudet tycktes härstamma från en gången tid då man var tvungen att bränna av ett formligt fyrverkeri av blixtar för att få tillräckligt starkt ljus i rättssalen. Propositionens förslag om ett ovillkorligt förbud mot fotografering godtogs dock om än med knapp majoritet i första kammaren.

Genom hänvisning i 16 § förvaltningsprocesslagen till RB:s bestämmelser om offentlighet och ordning vid rättens sammankomster följer att fotograferingsförbudet även gäller vid förhandling i regeringsrätten, kammarrätt, skatterätt, fastighetstaxeringsrätt och länsrätt.

5.2 Aktualiserade frågor om förbudet

Ett år efter det RB trätt i kraft konstaterade en domare i en insändare till Svensk Juristtidning (1949 s. 61) att en del pressfotografer sökt kringgå det nyinförda fotograferingsförbudet genom att fotografera tilltalade personer utanför rättssalen eller då de var på väg in i den. Mot detta kringgående av förbudet borde domstolarna reagera genom uppmaningar till vaktkonstaplar eller rättstjänare att söka förhindra denna olovliga fotografering. Vidare hade en ny fara för lugnet i rättssalen uppstått i och med att vissa tidningar börjat skicka dit tecknare istället för fotografer. Tidningarna borde på frivillighetens väg upphöra med dylika teckningar ansåg insändaren.

Efter framställning till JO 1964 aktualiserades frågan om fotografering av tilltalad eller misstänkt i brottmål utanför rättssalen. I framställningen uppgavs att tilltalade i alla mer uppmärksammade brottmål handlagda vid Stockholms rådhusrätt när de passerade ut eller in till rättssalarna utsattes för pressfotografernas mycket påträngande iver att fotografera dem. Denna olustiga företeelse, som närmast borde betecknas som människojakt,

ansågs ovärdig svensk rättegångsordning. Till försvararens många uppgifter hade därför tillkommit uppgiften att fungera som fotografvarnare. Det hemställdes att JO skulle vidtaga de åtgärder som framställningen ansågs böra föranleda. Framställningen remitterades för yttrande till Föreningen Sveriges Häradshövdingar, Föreningen Sveriges Stadsdomare, Sveriges Advokatsamfund samt Publicistklubben. Samtliga remissinstanser avstyrkte ett allmänt förbud mot fotografering av anhållna, häktade eller på anstalt intagna som fördes till eller från domstol. I första hand borde andra vägar sökas för att komma tillrätta med det påtalade missförhållandet. – JO konstaterade att den framförda kritiken var berättigad. Det uppträdande som beskrivits i framställningen stod inte i överensstämmelse med det humanitära synsätt som borde prägla behandlingen av tilltalade eller misstänkta inför domstol. Att hindra eller försvåra sådan fotografering fann JO inte vara oförenligt med offentlighetsprincipen. Något behov av insyn och kontroll just beträffande tilltalads förande till eller från rättssalen ansågs uppenbart inte föreligga. Att upprätta avspärrningsanordningar eller andra motsvarande arrangemang till förebyggande av för de misstänkta eller tilltalade obehaglig fotografering ansågs fullt försvarligt. Vägande skäl för införande av ett fotograferingsförbud i detta hänseende kunde sålunda andragas. Innan så närmare övervägdes borde först undersökas om inte en bättre ordning kunde åstadkommas på frivillighetens väg.

6 Bandinspelning vid domstolsförhandling

6.1 Rättegångsbalken och frågor om enskilds bandinspelning

I förarbetena till RB berörs inte frågan huruvida det skulle vara tillåtet eller ej att göra privat bandupptagning av vad som förekommer i rättegångslokalen. Anledningen härtill torde främst vara att finna i förhållandet att förekomsten av ljudupptagningsapparater vid tidpunkten för balkens tillkomst var starkt begränsad samt att de då i marknaden förekommande apparaterna till sin konstruktion och utformning gjorde det praktiskt omöjligt att använda dem i en rättssal. Att från åhörarplats spela in vad som tilldrog sig framme vid domarskranket torde i vart fall varit omöjligt. Att ljudupptagning kunde ske var känt redan för processkommissionen. I sitt betänkande från 1926 gör kommissionen beträffande uppteckningen av muntliga utsagor i protokoll följande överväganden: Med stenografiska uppteckningar synas böra likställas sådana uppteckningar, som kunna göras på mekanisk väg. – I det sedermera antagna förslaget om upptagning av parts eller annans utsago jämställs stenografi med ljudupptagning på fonetisk väg.

RB saknar sålunda bestämmelser som reglerar frågan om det är tillåtet

eller ej för enskild att spela in förhandlingen på band eller liknande material.

6.2 Justitieombudsmannens uttalanden i frågan

I doktrinen synes frågan om tillåtligheten av privat bandupptagning inte ha berörts i någon större utsträckning. Då så skett har det gjorts i form av hänvisningar till JO-avgöranden i denna fråga.

Frågan om privat bandinspelning vid rättegång har varit föremål för JOs prövning i vart fall vid två tillfällen. I det första ärendet påtalade klaganden att sökanden i ett vattenmål tillåtits att under huvudförhandlingen verkställa bandupptagning i rättssalen utan att dennes motparter vetat om detta. Klaganden framhöll att risk förelegat för att även sakägarnas interna överläggningar kunnat spelas in och därigenom kommit sökaden till del. Vid avgörandet av ärendet konstaterade JO (1968 s. 165), med hänvisning till förhållandet att det ankommer på rättens ordförande att upprätthålla ordningen vid rättens sammanträden, att det därför ålegat denne att ta ställning till tillåtligheten av den begärda bandupptagningen. I ifrågavarande fall hade ordföranden ej funnit skäl att förbjuda bandupptagningen. Ej heller enligt JO förelåg hinder för sådan upptagning dock under förutsättning att inspelningen kunnat ske utan risk för att sakägarnas interna överläggningar avslöjades genom bandinspelningen. Härom hade ordföranden emellertid ej förvissat sig. Under hänvisning till principen om att domstol inte får efter samråd med endast den ena parten vidtaga eller tillåta åtgärder utan att den andra parten underrättats härom hade ordföranden bort – eftersom risk för inspelning av interna överläggningar förelegat – att före sitt ställningstagande bereda sakägarna tillfälle att yttra sig över framställningen. I vart fall hade han bort upplysa sakägarna om sitt beslut att tillåta sökanden att spela in förhandlingen. I ett senare avgjort ärende hänvisade JO till detta yttrande med följande kommentar: Med uttalandet torde närmast ha avsetts att framhålla att något obehörigt syfte ej kunnat antas ha legat bakom partens begäran att få göra bandinspelningen.

Efter klagomål från tilltalad i mål om hastighetsöverträdelse över att ha vägrats att göra en privat bandinspelning av huvudförhandlingen uttalade JO bland annat följande (1969 s. 39): Huruvida målet i fråga är vidlyftigt eller mindre omfattande och part med hjälp av bandinspelning kan få bättre grepp om materialet eller icke är en fråga som i och för sig inte lär vara avgörande för om parts begäran om att få göra bandinspelning bör bifallas eller avslås. Om part t. ex. i ett mindre omfattande mål framställer sådan begäran för att senare ej behöva anskaffa en utskrift från domstolen av ett genom dess försorg på band upptaget vittnesmål torde målets beskaffenhet i och för sig icke utgöra något godtagbart skäl för att avslå hans begäran. Självfallet får däremot bandinspelning, som begärs för att användas för ett obehörigt ändamål, icke tillåtas.

6.3 Justitiekanslerns ärenden AD 385/73 och AD 89/74

Av särskilt intresse är JKs beslut från den 27 november 1974 med anledning av klagomål från journalister över att de förvägrats göra egna bandinspelningar vid rättegångar. JKs prövning av frågan omfattade endast huruvida någon befattningshavare vid domstolarna gjort sig skyldig till tjänstefel. Vid avgörandet av klagomålen konstaterade JK att rättens ordförande – enär det ankommer på denne att upprätthålla ordningen vid rättens sammankomster – torde kunna ingripa och förbjuda bandinspelning som genom ljud, flyttning av mikrofoner eller på annat sätt stör förhandlingen. Att förbjuda inspelning enbart på den grund att parter eller vittnen känner sig pressade av inspelningen torde inte finnas utrymme för. I förevarande fall var det oklart om störningar i egentlig mening var att befara. Om så inte var fallet hade rätten ej grund att förbjuda inspelningarna. Med hänsyn till att frågan ej var löst i lagstiftning eller i praxis fann JK emellertid utrymme föreligga för annan mening än den han gett till känna.

I samband med avgörandet av frågan hemställde JK i särskild skrivelse till justitiedepartementet att frågan om rättslig reglering av privat bandinspelning vid rättegång skulle bli föremål för utredning. JKs framställning har sedermera lett till denna utredning.

Under JKs handläggning av klagomålen bereddes riksåklagaren, Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund samt Pressens samarbetsnämnd tillfälle att avge yttranden över fråga om rätt för parter och allmänheten att använda bandspelare för upptagning av förhandlingarna inför domstol. Sammanfattningsvis anförde de olika remissorganen följande.

Riksåklagaren: Dagens avancerade apparatur gör det möjligt att göra ljudupptagningar utan omfattande arrangemang. Det torde inte kunna hävdas att användandet av sådana apparater generellt inverkar störande i egentlig mening på förhandling, särskilt om upptagningen sker utan att domstolen, parterna, vittnen eller andra som agerar i rättegången vet om upptagningen. Vetskapen om att åhörare har möjlighet att göra ljudupptagning, kanske för återgivning i radio eller på annat offentligt sätt, kan emellertid innebära en press på de i rättegången agerande som inte är förenlig med grundtankarna i rättegångsförfarandet.

Vid bedömningen av i vilken utsträckning det bör vara tillåtet att göra bandupptagning bör man göra skillnad mellan part och allmänhet. För part kan det vara av värde att få dokumenterat vad som yttras vid rättegången. Goda skäl föreligger för att låta denne själv, dock under förutsättning att inspelningen inte inverkar störande i egentlig mening, få göra egen upptagning. Det synes inte finnas skäl att göra denna rätt beroende av medgivande från övriga parter, vittnen eller andra medverkande i rättegången. Part som avser att göra upptagning bör emellertid vara skyldig att tillkännage detta inför rätten. En helt ovillkorlig rätt för part att göra bandupptagning kan medföra vissa problem. Det kan därför övervägas om inte särskilda

restriktioner eller villkor bör gälla vid spionerimål och andra mål med förhandling inför stängda dörrar.

Vad gäller allmänhetens rätt att göra ljudupptagningar bör pressens representanter inte inta någon särställning. Visserligen kan pressen sägas ha ett särskilt intresse av att få göra ljudupptagningar för att på så sätt underlätta nyhetsförmedlingen. Inspelning för återsändning i radio talar emellertid starkt mot att bandupptagningar tillåts. För att undvika gränsdragningsproblem och ojämn praxis därför liksom när det gäller fotografering införas ett ovillkorligt förbud mot ljudupptagning för allmänheten.

Ljudupptagning vid rättegång bör sålunda inte vara förbjuden men begränsad. Då det är tveksamt om en sådan begränsning kan tillämpas med stöd av gällande bestämmelser bör den där regleras i lag. Eftersom rätten för part att göra bandupptagning närmast är att anse som en ordningsfråga bör erforderliga bestämmelser därom upptas i 5 kap. rättegångsbalken.

Sveriges advokatsamfund: Att en förhandling är offentlig medför inte självklart att vad som förekommer där får registreras – bild- eller ljudmässigt – med anlitande av teknisk apparatur. Snarare måste det för varje slag av offentlig förhandling vara en lämplighetsfråga huruvida registrering skall tillåtas. När det gäller förhandling inför domstol är en viktig utgångspunkt förhållandet att förhandlingen primärt och ofta i utomordentligt väsentliga avseenden berör de inblandade parterna och endast sekundärt allmänheten. Frågan om tillåtande av bandupptagning vid domstolsförhandling bör i första hand bedömas med utgångspunkt från hur upptagningen kommer att påverka rättegången och de däri engagerade personerna. En bandupptagning är – då den görs av enskilda åhörare eller av företrädare för massmedia – ägnad att störa en domstolsförhandling på sådant sätt att endast synnerligen starka skäl kan motivera att sådan likväl tillåts. Det störande momentet är endast till mindre del påtagligt i form av buller, rörelser i rättssalen etc. Det viktigaste störande momentet är emellertid den ytterligare psykiska belastning för parter och vittnen som en sådan inspelning kan innebära. För många är det en unik händelse att behöva uppträda vid en domstolsförhandling och ofta upplevs den som pressande. Människor är redan idag på grund av rädsla ofta ovilliga att vittna inför domstol. Denna rädsla torde än mer framträda om deras utsagor spelas in på band av representanter för pressen eller av andra åhörare. Om inspelning kommer till stånd skulle det säkerligen i ett stort antal fall vara svårt att få berörda personer att på ett balanserat och fullständigt sätt lämna de uppgifter deras hörande syftar till. Faran för att bandupptagningar utnyttjas i trakasseringssyfte föreligger ävenledes. Såväl i personligt hänseende som ur rättssäkerhetsaspekt vore det sålunda olyckligt om allmänheten skulle få göra egna bandupptagningar av domstolsförhandlingar. De skäl som talar för att tillåta bandupptagning har inte den tyngden att de uppväger de angivna nackdelarna.

Beträffande part finns det i och för sig starkare skäl att tillåta denne att

göra egen bandupptagning. Den kan vara värdefull att ha t. ex. vid avfattandet av fullföljdsinlagan. Medvetandet om att bandupptagningen kan användas härtill kan emellertid lägga hämsko på parternas och rättens agerande vilket skulle motverka muntligheten och omedelbarheten i processen.

Nackdelarna med att låta part göra inspelning överväger klart de fördelar som står att vinna. Detta ställningstagande stöds av förhållandet att det numera är möjligt att på visst avstånd uppfånga även ett viskande samtal mellan t. ex. parten och dennes ombud eller mellan domstolsledamöterna. Samfundet är sålunda av den uppfattningen att det är motiverat att överväga en lagändring innebärande ett allmänt förbud mot bandupptagning motsvarande fotograferingsförbudet i 5 kap. 9 § rättegångsbalken. Om ett sådant förbud göres dispensibelt bör det markeras att undantag bör medges restriktivt och endast i fall då såväl parterna som de personer som kommer att uttala sig under inspelningen medger detta.

Samfundets yttrande avgavs av dess styrelse. En minoritet av styrelsen var skiljaktig och anförde bland annat: Det är viktigt att allmänhetens möjlighet att erhålla insyn i domstolsarbetet inte försvåras eftersom sådan insyn är nödvändig för förtroendet för domstolarna. Möjlighet för enskilda att göra bandupptagning underlättar otvivelaktigt denna insyn. Principen om offentlighet vid domstolsförhandling är så viktig att inskränkningar i denna princip inte bör göras annat än om påtaglig risk finns för att en domstolsförhandling i det enskilda fallet störs. Styrelsens majoritet har överdrivit riskerna för att en förhandling störs och för att parternas och vittnenas uppgifter påverkas genom enskilds bandupptagning. Faran för eventuellt missbruk av bandupptagning i enstaka fall bör inte vara avgörande för frågan om dess tillåtlighet. Därför bör enskilds bandupptagning i rättssalen i princip vara tillåten. Domstolen måste emellertid ge tillstånd i varje särskilt fall och därvid beakta att de yttre formerna under vilka bandupptagningen sker inte är störande samt beakta parters och vittnens inställning till bandupptagningen. Om vittne eller part uppger att han känner sig besvärad av bandupptagningen bör denna uppgift – om den inte bedöms vara ogrundad – godtas och medföra att bandinspelning såvitt gäller just denna utsaga inte tillåts. I andra fall bör bandupptagning inte kunna förbjudas av domstolen.

Sveriges domareförbund: Ofta är det förenat med obehag att agera inför domstol som part, målsägande eller vittne. Många hyser säkerligen önskan om att bli skyddad mot uppmärksamhet, inte minst att skyddas från att få sina åtgärder eller yttranden refererade och kommenterade i massmedia. Trots detta saknas varje anledning att överväga någon ändring i offentlighetsgrundsatsen.

Vad gäller bandupptagning vid domstolsförhandling finns mot bakgrund av offentlighetsprincipen inte utrymme för annan mening än att bandupptagning är tillåten så länge den inte stör förhandlingen eller eljest innebär

ett otillbörligt intrång i den. Domstolen avgör om sådan upptagning skall förbjudas. Inskränkningar i offentlighetsgrundsatsen skall emellertid tillämpas restriktivt. Det torde vara befogat att förbjuda bandupptagning när den ger upphov till ljud som gör det svårt för rättens ledamöter, för parterna eller för andra närvarande att uppfatta vad som förekommer. Vidare måste det vara befogat att förbjuda någon att placera ut mikrofoner på andra ställen i rättssalen än i omedelbar anslutning till dennes egen plats. Att förbjuda upptagning som gör att rättens eller parternas interna överläggningar röjs är naturligt. Avgörandet att förbjuda bandinspelning får anses falla inom ordförandens behörighet att ge föreskrifter för ordningen vid sammanträdet. Möjlighet att förbjuda upptagning endast på den grund att någon närvarande anser sig till följd av upptagningen bli utsatt för plågsam uppmärksamhet bör inte finnas. Var och en som äger närvara vid förhandlingen måste också ha rätt att göra bandupptagning. Inga andra förbehåll får uppställas än att inspelningen inte får inverka störande eller eljest vara otillbörlig. Parts eller annan vid rättegången medverkandes önskemål om förbud mot enskilds bandupptagning får inte tillmätas betydelse vid frågans avgörande.

Faran för att t. ex. ett vittne kan påverkas i sina uttalanden är visserligen en ogynnsam effekt av gällande ordning men bör ändå inte föranleda en lagändring som ger domstolarna möjlighet att efter prövning förbjuda bandupptagning. En begränsning i rätten att göra bandupptagning strider mot offentlighetsprincipen och kan medföra en risk för minskad tilltro för domstolarnas strävan efter saklighet och opartiskhet. Därtill kommer svårigheter att kontrollera att ett förbud efterlevs.

Skäl att överväga någon ändring i de gällande reglerna finns sålunda inte. Ej heller finns anledning att genom bestämmelser eller särskild utrustning underlätta för pressen eller andra att anordna bandupptagningar.

Pressens samarbetsnämnd: Det är av vital betydelse för tilltron till det svenska rättsväsendet att offentlighetsprincipen kan tillämpas vid domstolarnas förhandlingar så långt som möjligt och utan hinder av formell eller praktisk art. Alla de tekniska faciliteter som kan underlätta för domstolen, parterna och allmänheten inklusive massmedia att följa och registrera vad som händer bör utnyttjas.

Eftersom tekniken för upptagning av ljud på band alltmer förfinats har riskerna för att sådan upptagning skall inverka störande på ordningen vid domstolsförhandlingen starkt begränsats. Ljudupptagning bör därför hädanefter betraktas som ett normalt inslag vid varje domstolsförhandling.

Även om tekniken för ljudupptagning nått ett mycket avancerat stadium bör det övervägas om inte domstolslokalerna bör förses med vissa tekniska anordningar som ytterligare underlättar ljudupptagningen. Lämpligt vore att låta installera urtag för bandspelare i rättssalarna. Urtagen skulle kunna standardiseras så att journalister och allmänheten lätt kan koppla in sina bandspelare till domstolens mikrofonanläggning. Denna borde vara på-

kopplad under hela förhandlingen. Mot avgift skulle sådan bandupptagning göras tillgänglig för allmänheten. För att lösa de tekniska frågorna borde ett ad-hoc-organ tillsättas inom domstolsväsendet.

I framställningen till justitiedepartementet konstaterade JK att den vidsträckta rätten till inspelning inte är helt oproblematisk. Inspelningar kan medföra att parter eller vittnen blir obenägna att uttala sig i målet. Särskilt gäller detta om det finns risk att utsagan kan återsändas i radio eller TV eventuellt i sådant skick att dess rätta innebörd inte framgår för lyssnaren. Det kan göras gällande att offentlighetsprincipen inte bör – eller behöver – drivas så långt och att tillräcklig insyn i domstolarnas verksamhet uppnås genom att allmänheten har tillgång till rättssalen. Att öppna möjlighet till ökad offentlighet, t. ex. genom återutsändning i radio av bandinspelat material är inte nödvändigt. Även med denna uppfattning kan rätten givetvis tillåta inspelning. Om parter eller vittnen kan befaras känna sig pressade skulle emellertid rätten då alltid kunna förbjuda inspelningen. Vid en utredning av saken bör därför övervägas att tillägga rätten möjlighet att förbjuda inspelning med hänsyn till parternas eller vittnens inställning, psykiska status o. d. I samband härmed bör även övervägas om det är nödvändigt att behålla fotograferingsförbudet. Med hänsyn till tillgänglig teknisk utrustning kan eventuella förbud lätt göras illusoriska. Detta förhållande torde mana till en viss försikighet vid införande av förbud.

JKs framställning till justitiedepartementet föranledde departementet att begära yttranden över framställningen från Integritetsskyddskommittén, Sveriges Radio Aktiebolag samt Allmänhetens pressombudsman. De tre remissorganen anförde sammanfattningsvis.

Integritetsskyddskommittén: Enligt gällande rätt torde vem som helst få spela in vad som avhandlas vid rättegång som ej hålls inom stängda dörrar såframt inspelningen i teknisk mening ej är störande. I sitt betänkande Skydd mot avlyssning (SOU 1970: 47) har kommittén berört frågan om privat bandupptagning vid offentlig sammankomst. (En redogörelse för kommitténs överväganden därom återfinns under avsnittet 3.2).

Även om det inte särskilt nämns i förarbetena till lagstiftningen så kan man förmoda att det knappast har varit avsett eller ens uppmärksammat att den stora allmänheten direkt genom exempelvis radioutsändning skulle kunna ta del av den omedelbara muntligheten vid en rättegångsförhandling. Kravet på insyn och kontroll av domstolarnas verksamhet torde kunna tillgodoses även utan sådan form av offentlighet. Det finns därför skäl att överväga viss ändring av de gällande reglerna.

Vad gäller fotograferingsförbudet bör förhållandet att fotografering numera inte behöver inverka störande på ordningen i rättssalen inte tillmätas avgörande betydelse i diskussionen om förbudets bibehållande. Kravet på integritetsskydd har sådan tyngd att förbudet bör bestå. För att undvika ojämnheter i tillämpningen bör förbudet inte göras dispensibelt.

Sveriges Radio: En av grundförutsättningarna för tilltron till den vid-

sträckta informations- och yttrandefriheten i det svenska samhället och för en fri och öppen debatt och åsiktsbildning i olika frågor är bland annat rättegångsbalkens stadgande om att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Regeln har säkerligen bidragit till att upprätthålla tilltro och aktning för domstolen och dess befattningshavare. Huvudregeln att det står allmänheten och massmedias representanter fritt att avlyssna registrera och vidarebefordra vad som sägs vid förhandlingen bör så långt som möjligt vidmakthållas och förbättras.

Den teknik som står allmänheten och massmedia till buds är av sådan kvalitet att dess användande inte kan anses störande på förhandlingar eller föranleda att den som hanterar inspelningsapparaten kan anklagas för att uppträda otillbörligt. Bandinspelning vid rättegång kan därför inte förbjudas. Risk för att parter och vittnen skall påverkas i en för målets utredning negativ riktning förefaller förhållandevis ringa. Snarare synes den effekten ligga nära till hands att de som uttalar sig särskilt bemödar sig om klarhet och sanning vid vetskapen om att deras utsagor spelas in. Vidare bör det för deras egen del upplevas som positivt att de som skall rapportera om rättegången vid sin redigering och saklighetskontroll har tillgång till originalmaterialet. Stöd för antagandet att vetskapen om massmedias inspelningar inte bör inverka negativt på parters och vittnens utsagor utgör förhållandet att domstolen själv alltid spelar in deras utsagor. Även om det inte kan uteslutas att det finns enstaka fall där vetskapen om privat inspelning kan få negativ effekt på utsagor kan detta inte vara tillräckligt motiv för att utvidga den formella rätten att förbjuda inspelningar.

Sveriges Radio vill bestämt avstyrka en ändrad lagstiftning som möjliggör inskränkning i rätten att företa ljudinspelning vid rättegång. Att endast på så vaga och svårdefinierbara grunder som antaganden om hur parter och vittnen kan påverkas av vetskapen om inspelning kan inte vara rimligt. Inspelning bör inte kunna förbjudas i andra fall än då den är klart och uppenbart störande för förhandlingen. Sveriges Radio kan inte dela JKs uppfattning att offentlighetsprincipen inte bör innefatta en rätt att ordagrant via en bandinspelning i radio eller TV vidarebefordra vad som sagts vid domstolsförhandlingen. Tvärt om måste möjligheter härtill anses som ett självklart inslag i en fri och obunden informationsverksamhet. Det är därför inte påkallat med någon utredning av det slag JK förespråkar. Med hänsyn till den principiella inställningen att massmedias representanter på eget ansvar bör få avgöra det lämpligaste sättet att rapportera från en domstolsförhandling finns det skäl att överväga förändringar eller ett slopande av gällande fotograferingsförbud. Ytterligare skäl härför är den nuvarande fototekniken som inte kan anses störande.

Allmänhetens pressombudsman: De etiska regler för press, radio och TV som antagits av pressens organisationer och som ligger till grund för pressombudsmannens och Pressens opinionsnämnds verksamhet avser bland annat att skydda enskilda mot att drabbas av sådan publicitet som

kan vålla skada eller olägenhet. Reglerna anger bland annat att för brott misstänkta eller dömda personer inte skall namnges eller eljest identifieras om inte ett uppenbart allmänt intresse kräver det. I praktiken tillämpas också en betydande restriktivitet i fråga om namngivning av misstänkta och dömda personer. Då sådan person inte namnges är det naturligt att vederbörandes bild inte heller publiceras i tidningen. Det pressetiska kravet att identifiering skall undvikas kommer naturligtvis att kvarstå även om gällande fotograferingsförbud slopas. För min del anser jag emellertid inte att det alls finns någon anledning att – såsom JK föreslagit – aktualisera den saken.

God pressetik kräver viss restriktivitet i fråga om referat av rättegångar. Det är svårt att bedöma om användningen av bandspelare kan leda till att denna återhållsamhet minskar. Vanligtvis är rättegångsreferaten mycket knapphändiga. När det gäller rättegångar som väcker speciell uppmärksamhet, kan referaten bli utförliga. Detta har dock endast undantagsvis lett till problem från pressetisk synpunkt. Referaten torde vid sådant tillfälle ha byggt på bandinspelningar eller stenografiska upptagningar från domstolsförhandlingen.

Behovet av skydd för tilltalade kan göra sig gällande med samma styrka ifråga om personer som hörs som vittnen eller målsäganden. Vetskapen om att bandinspelning äger rum och att yttranden som fälls vid rättegången därigenom kan komma att återges i tidningar och andra massmedia måste utgöra en press på de berörda, som är ägnad att ytterligare belasta dem i en pressad situation.

Frågan om enskild bandinspelning vid rättegång kan inte betraktas som speciellt viktig från pressetisk synpunkt. Från de synpunkter pressombudsmannen har att beakta kan det knappast vara av något intresse att möjligheterna till bandinspelningar av rättegångar ytterligare förbättras. Offentlighetsprincipens syfte att möjliggöra observation och kontroll av rättsväsendet torde redan vara tillgodosett genom möjligheten för allmänheten liksom för pressens representanter att närvara vid rättegångar och att ta del av domstolens handlingar. Det torde inte ha påstätts att massmedia varit förhindrade att på ett korrekt sätt återge vad som försiggått vid domstolarna även om tillgång till bandinspelade referat inte förelegat.

7 Synpunkter på och praktiska erfarenheter av frågor om privat bandinspelning m. m.

Sedan domstolsverket tillkännagett utredningsuppdraget i Domstolsverket Informerar och därvid uppmanat personer med praktisk erfarenhet av frågor som berört enskilds bandinspelning att ta kontakt med domstolsverket har ett antal domare och en advokat delgett utredningen värdefulla synpunkter. Verket har också själv tagit kontakt med domare som haft

sådana erfarenheter. De synpunkter som därvid framkommit kan sammanfattas enligt följande.

7.1 Synpunkter på frågan om bandinspelning

Privata bandinspelningar tycks endast förekomma vid förhandlingar i brottmål. Ingen har kunnat påminna sig att sådan inspelning företagits i tvistemål eller vid annan rättens förhandling. De brottmål vari inspelning skett har regelmässigt långt före huvudförhandlingen varit föremål för stort intresse från allmänhetens sida och då särskilt från massmedia. De har sålunda på ett tidigt stadium fått stor publicitet. Oftast har målen gällt ansvar för allvarligare brott. Även i mål som rört mindre allvarliga brott men där gärningen väckt stort uppseende har privat bandinspelning förekommit. Det har då vanligtvis gällt mål som haft en politisk anstrykning eller där brottet förorsakat en samhällsdebatt. Alla inspelningar har företagits i samband med huvudförhandlingar.

Endast i enstaka fall har det varit part som företagit inspelningen. Ingen av dem som varit i kontakt med domstolsverket har varit med om att vittne, målsägande som hörts i anledning av åklagarens talan eller annan som hörts inför rätten velat spela in förhandlingen. Vanligtvis har det varit åhörare som önskat göra egen upptagning av förhandlingen. Upptagning har skett av såväl enskilda åhörare som representanter för massmedia, och då vanligtvis tidningsjournalister. Då det gällt vissa mycket uppseendeväckande rättegångar med ett rikstäckande intresse har även Sveriges Radio spelat in delar av huvudförhandlingen. Normalt har någon formlig framställning till rätten om att få spela in vid förhandlingen inte gjorts. Då sådan framställning gjorts har rätten i några fall efterhört parternas inställning till den begärda inspelningen. I inget fall har någon part bestämt satt sig emot att förhandlingen spelas in. I de fall där invändning rests har den dock ej fått påverka frågan om inspelningens tillåtlighet. Inte i något fall har den tilltalade själv haft något emot att hans utsaga spelas in. Eftersom det regelmässigt gällt uppmärksammade rättegångar och ofta rört tilltalade som varit vana vid publicitet har förhållandet att förhandlingen spelas in varit av underordnad betydelse från integritetsskyddssynpunkt. I vissa fall har den tilltalade till och med önskat att rättegången skulle tilldraga sig allmänhetens intresse. Det har då närmast gällt mål med politisk anstrykning eller där gärningen utförts i visst syfte och där bred publicitet av rättegången kunnat antas verka i positiv riktning för detta syfte.

Man brukar inte fråga vad inspelningen skall användas till.

Inspelningarna har vanligtvis gått till på så sätt att bandspelaren placerats på någon av de främsta åhörarbänkarna. Mikrofonen har då funnits i anslutning till apparaten. I en del fall har rättens ordförande tillåtit att mikrofonen placerats på rättens eller parternas respektive bord nära den där redan befintliga mikrofonen. Att extra mikrofoner med tillhörande

sladdar utgjort ett onormalt inslag i rättssalen har inte ansetts störande. I andra fall har man förbjudit placeringen av mikrofoner nära eller i anslutning till de i rättegången agerande personerna. I intet fall har man tillåtit den inspelande personen att under förhandlingen gående föra mikrofonen från den ena parten till den andra. Ej heller har man tillåtit att mikrofonen fäst på en stång förts mellan de talande. I ett fall har man tillåtit – med parternas samtycke – att små mikrofoner fästs på parternas kläder. I detta fall, som gällde en mycket omfattande och uppmärksammad rättegång, hade rätten för att tillmötesgå åhörarnas och då främst massmedias önskemål om att kunna spela in rättegången särskilt införskaffat en högtalaranläggning. Högtalarna placerades i bakre delen av rättssalen. De som önskade kunde då hänga sina mikrofoner framför högtalarna. På så sätt stördes förhandlingen föga av de enskilda inspelningarna samtidigt som dessa blev av hög kvalitet. En tingsrätt har som princip att inte tillåta placering av vissa bandspelare på så sätt att de är lätt iakttagbara från rättens bord. Att omedelbart framför ögonen ha en bandspelare med snurrande bandrullar har av rätten ansetts så störande för ordföranden att fara föreligger för processledningen. En domare har uppgivit att han regelmässigt förbjuder bandinspelning när inspelningsapparaten kräver elektricitet från rättssalens strömkällor. Hans motivering för förbudet är dels att det är störande med sladdar i rättssalen och dels att det allmänna inte skall tillhandahålla energi gratis.

Regelmässigt synes de apparater som använts vid inspelningarna ha varit så tekniskt avancerade att de inte genom högt motorljud eller annat buller stört förhandlingarna. I något fall har bandrullarna på ett irriterande sätt gnisslat. Vidare har det understundom uppfattats som störande när man varit tvungen att byta kassett på en del mindre kassettbandspelare. Det har inte skett ljudlöst. Ingen domare tycks ha förbjudit inspelning på den grund att apparaten fört oljud eller på motsvarande sätt stört förhandlingen. De anvisningar som getts beträffande placeringen av inspelningsapparaturen har alltid följts.

Huruvida part eller annan i rättegången agerande person påverkats av att enskild spelat in deras utsagor har inte med säkerhet kunnat fastslås. De personer domstolsverket varit i kontakt med har förklarat att rättegången troligtvis inte påverkats i negativ riktning av inspelningen. Dock har det naturligtvis varit omöjligt att säga hur vittnet eller parten skulle ha uppträtt utan vetskapen om att bli inspelad. Ingen har kunnat förmärka att utsagorna blivit försiktigare och mer vaga. Som tidigare framhållits har de flesta parter i mål där enskild bandinspelning förekommit varit vana vid att uppträda offentligt eller i vart fall att vara föremål för allmänhetens intresse. Icke ovanligt är att en del personer blivit mer talträngda och vältaliga i sina utsagor än vad de skulle ha varit om utsagorna inte tagits upp på band av åhörare. I några fall har den tilltalade kanske i alltför stor utsträckning mer talat för bandet och det auditorium det varit avsett för än för rätten.

Ingen domare har uppgivit att han utsatts för några obehag genom enskilds bandupptagning. Av advokaten har antagits att parts upptagning av medåtalads utsaga och av vittnesförhör i målet gjorts för att användas i otillbörligt syfte.

De flesta av de personer som haft synpunkter på frågan om enskilds bandinspelning har menat att frågan inte längre förorsakar några problem. Genom de uttalanden som gjorts i saken av justitieombudsmannen och justitiekanslern har rättsläget klarnat. Från något håll har menats att det är en fördel att frågan inte reglerats i författning. Rätten kan då i större utsträckning lämpa efter läglighet. Om en part uppenbarligen känner sig illa berörd kan man i brist på uttryckliga bestämmelser förbjuda den enskilda inspelningen. Endast en domare har uttryckt önskemål om ett ovillkorligt förbud mot enskild bandinspelning. En annan har efterlyst auktoritativa uttalanden i saken från statsmakterna. Övriga som domstolsverket varit i kontakt med har ansett att ett förbud eller en rättslig reglering inte behövs.

Vid de kontakter som förevarit har vissa problem av praktisk natur redovisats. En domare har förklarat att en del inspelningar som skett vid hans domstol endast företagits i syfte att trakassera rätten och då speciellt rättens ordförande. Genom att ständigt ha i åtanke att vartenda ord han säger förevigas och eventuellt kommer att vändas mot honom i en offentlig debatt är det mycket lätt för honom att tappa greppet om processledningen med följd att rättegången slutar i kaos, dvs. på sådant sätt som den bandinspelande personen önskar. Detta gäller främst mål med politisk anknytning. Ett par domare har varit med om att åhörare eller part lämnat kvar portföljer eller kläder i rättssalen under rättens enskilda överläggning. I persedlarna har funnits bandspelare. I något fall har den varit påslagen. Ett speciellt problem förekommer vid förhandlingar som helt eller delvis försiggår utanför rättssalen, t ex vid syn eller besiktningar i hyresmål. Någon möjlighet att förbjuda vare sig fotografering eller sådan bandinspelning som avslöjar parternas interna överläggningar torde då inte kunna göras. Flera personer har vidare pekat på faran att det inspelade materielet återges i så redigerat skick att verkligheten eller sanningen förvanskas. Det är sedan omöjligt att få till stånd en rättelse eller dementi. Det som en gång återgivits såsom autentiskt torde vara mycket svårt att få allmänheten att ändra inställning till. Från flera håll har menats att om domstolarnas inspelningsanläggningar vore bättre så skulle enskilda bandinspelningar i mindre utsträckning förekomma. Vidare så skulle domstolarna slippa det obehag de utsätts för när parter och allmänheten mer eller mindre anklagar domstolarna för att förvanska sanningen då de upptäcker att fonogramutskrifterna är ofullständiga eller felaktiga på grund av undermålig inspelningsapparatur.

7.2 Synpunkter på fotograferingsförbudet

Vad gäller frågan om ett eventuellt slopande av rådande förbud att fotografera i rättssalen har samtliga de personer som domstolsverket varit i kontakt med ställt sig klart negativa mot en liberalisering av denna bestämmelse. Med det ovillkorliga förbud som råder finns inget utrymme för tveksamhet eller godtycke. Ett tillåtande av fotografering under pågående förhandling skulle medföra stora störningsproblem. Bara vetskapen om att man i varje situation kan bli avbildad är mycket påfrestande. Man skulle ständigt tvingas tänka på detta. Både rätten och parterna skulle distraheras. Dessutom skulle det vara mycket störande att se och höra folk resa sig upp för att få bättre överblick över rättssalen. Troligtvis skulle fotografering tillgripas i icke ringa utsträckning endast i syftet att trakassera de i rättegången agerande personerna. Rättegången skulle sålunda – oaktat frånvaron av blixtljus och störande ljud – påverkas menligt. Erfarenhetsmässigt har det visat sig att många människor upplever det mer påfrestande att bli fotograferad än att bli inspelad på band. Rösten avslöjar inte en persons identitet på samma otvetydiga sätt som ett fotografi av personens ansikte. I en mer omfattande rättegång, som väckte stort intresse, hade de tilltalade inget emot att deras utsagor togs upp på band till och med för eventuell återgivning i radio. Däremot var de mycket negativt inställda till fotografernas iver att få bilder på dem. Med tacksamhet utnyttjade också många av dem möjligheten att bli insläppta i rättssalen på sådant sätt att fotografering inom tingshusets väggar omöjliggjordes.

8 Den tekniska apparaturen

I JKs hemställan till justitiedepartementet framhålls att eventuella förbud mot enskilds bandinspelning vid rättegång kan med hänsyn till tillgänglig teknisk utrustning lätt bli illusorisk. Vid tiden för rättegångsbalkens tillkomst var den tekniska apparaturen på området långt ifrån så avancerad som dagens. Detta förhållande kom att prägla lagstiftarens behandling av de problem och frågeställningar sådana tekniska hjälpmedel skulle kunna förorsaka domstolsförhandlingen.

I integritetsskyddskommitténs betänkanden Skydd mot avlyssning (SOU 1970: 47 sid. 22 ff) och Fotografering och integritet (SOU 1974: 85 sid. 27 ff) har fylliga avsnitt om den tekniska apparatur som uppfångar och registrerar ljud respektive registrerar och återger optiska fenomen intagits. Vad som där sägs om den tekniska apparaturen är i stor utsträckning alltjämt giltigt. Sedan avsnitten skrevs har utvecklingen medfört att apparaturen alltmer förfinats. Från rikspolisstyrelsens specialister på sådan utrustning har följande inhämtats.

8.1 Bandspelare

De bandspelare som allmänheten i dag kan skaffa sig är i tekniskt hänseende mycket avancerade. De dyraste, som kostar uppemot 30 000 kr., behöver inte vara större än ett cigarettpaket. En firma i Stockholm säljer en apparat som har måtten 15×10×2 cm. Det finns ändå mindre att få. En bättre bandspelare av sådan storlek kan vara igång ca 3 timmar utan bandbyte. Alla de mindre bandspelarna drivs med batterier. Mikrofonerna har utvecklats enormt och är numera hyperkänsliga. De behöver inte vara placerade synligt utan kan vara gömda i en ficka, under skjortan eller på kroppen. Att upptäcka en sådan liten bandspelare går inte att göra utan att kroppsvisitera bäraren. Då är det lättare att avslöja den som spelar in ett samtal via en mikrofon som sänder radiovågor till inspelningsapparaten. Trots att mikrofonen ofta är liten eller helt dold kan man alltid genom ett pejlingsförfarande avslöja sådan inspelning. För en inte alltför avancerad mikrofon är det möjligt att från åhörarplats i rättssalen uppfånga vad som sägs framme vid parternas och rättens platser. Bättre mikrofoner kan till och med uppfånga ett viskande samtal mellan rättens ledamöter.

Man kan nog misstänka att parter och deras ombud i viss utsträckning utan rättens eller andra i rättegången agerande personers vetskap spelar in vad som yttras under den. Även rättens interna överläggningar som hålls i rättssalen kan spelas in om man lämnar kvar en påslagen bandspelare i en portfölj eller kavaj vid åhörarnas platser. En sådan gömd bandspelare kan man inte upptäcka utan att undersöka de kvarlämnade persedlarna. Moderna bandspelares maskinhus är så väl inkapslade att något maskinljud inte hörs.

8.2 Fotograferingsapparater

Utan blixt torde man med de flesta kameror och med finkänslig svart-vit film kunna fotografera i en inte alltför mörk rättssal. Med enklare kameror får man dock vara ganska nära det objekt man vill föreviga. De blixtar som används i dag är betydligt mer diskreta än de magnesiumblixtar som användes förr. De bländar inte som de gamla och verkar under kortare tid. Den som vill fotografera med färgfilm i en rättssal har svårt att få en bra bild utan att använda sig av blixt. Dock forskas det intensivt på området och det kommer inte att dröja länge förrän man har fått fram en färgfilm som är lika ljuskänslig som den svart-vita filmen.

Kameror finns att få i nästan vilken storlek som helst. De minsta så kallade pocketkamerorna är inte större än ett cigarettpaket. En skicklig fotograf kan med en sådan kamera dold i handen fotografera mellan fingrarna utan att någon uppmärksammar det. Eftersom några av dessa kameror är motordrivna kan han ta en hel serie bilder. En sådan kamera kan man i dag köpa för ca 700–800 kr. Den allra minsta kameran – spionka-

meran – har fast optik och kan endast fånga motiv inom en snäv vinkel. Den lämpar sig inte för översiktlig fotografering som t. ex. i en rättssal.

Den minsta TV-kamerorna är inte större än en vanlig pocketkamera. Förekomsten av sådana kameror är begränsad och de används främst för övervakningsändamål inom tillverkningsindustrin.

Moderna kameror arbetar i det närmaste ljudlöst.

9 Översikt över utländsk rätt

Domstolsverket har genom utrikesdepartementets försorg från de svenska beskickningarna i Finland, Norge, Västtyskland, Frankrike och England erhållit uppgifter om hur de frågor som är föremål för utredningen lösts i respektive lands rättsordning.

9.1 Finland

I Finlands grundlagar finns inga stadganden som är bestämmande för frågor om enskilds bandinspelning eller rätt att fotografera vid domstolsförhandling. Sedan 1974 finns ett tillägg till 1926 års lag om offentlighet vid rättegång av innebörden att rättens ordförande får avgöra om fotografering får ske eller ej. Någon fast praxis på området finns dock ej.

Bestämmelser som förbjuder enskild att företa bandinspelning vid rättegångsförhandling finns inte. En revision av 1926 års lag pågår emellertid och man räknar med att det i lagen kommer att införas bestämmelser om bandinspelning analoga med vad som gäller för fotografering.

9.2 Norge

Särskilda bestämmelser om fotografering eller enskilds bandinspelning vid rättegång finns inte i norsk rätt. Enligt 133 och 198 §§ i domstolslagen från 1915 skall rättens ordförande verka för att förhandlingen försiggår under ordnade och värdiga former. Med stöd av dessa bestämmelser kan han förbjuda fotografering eller bandinspelning som verkar störande eller kränkande för rättens värdighet. Man kan vidare antaga att bestämmelserna om stängda dörrar, förbud att referera vad som hänt vid förhandlingen och tystnadsplikt har betydelse för frågorna om fotografering och bandinspelning. Huruvida så verkligen är fallet ger dock varken teori eller praxis något stöd för.

I förslaget till ny straffprocesslag har även vissa bestämmelser i domstolslagen omarbetats. Därvid föreslås bland annat att det under förhandling i brottmål skall vara förbjudet att fotografera, filma eller göra inspelning för radio eller TV. Det skall vidare vara förbjudet att fotografera eller spela in den tilltalade eller dömde när han är på väg till eller från domstols-

förhandlingen eller då han uppehåller sig i den byggnad där förhandlingen sker. Med den tilltalades eller dömdes tillstånd må dock fotografering eller inspelning ske under tid förhandling inte pågår. Om särskilda skäl talar för det kan rätten ge dispens från förbudet att fotografera eller spela in under rättegången. Innan sådant tillstånd ges skall dock parterna beredas tillfälle att yttra sig. De föreslagna bestämmelserna – vilka förväntas bli antagna som lag under hösten 1978 – gäller som sagt endast brottmålsprocessen.

Betydelse för de aktuella frågorna är även de riktlinjer som i samråd med olika myndigheter och organisationer utarbetats för pressen i frågor som rör publicering av förhållanden som framkommit vid domstolsförhandlingar. Även pressförbundets publiceringsregler påverkar frågornas praktiska handhavande.

9.3 England

Enligt Section 41 of the Criminal Justice Act 1925 är det förbjudet att i domstolen fotografera domare, jurymedlemmar, vittnen och parter om avsikten är att publicera bilden på sådant sätt att den kommer allmänheten till del. Även försök till sådan fotografering är förbjudet. Fastän lagen egentligen endast gäller för brottmålsdomstolar så tillämpas den även vid andra sorters domstolar. Ingen får heller teckna eller rita av någon av de i rättegången agerande personerna om det sker med sikte på offentliggöring. Vidare är det förbjudet att publicera ett fotografi eller en teckning som framställts i strid mot dessa bestämmelser. I särskild förklaring framhålls att det inte bara är förbjudet att fotografera eller teckna i rättssalen utan även i domstolsbyggnaden eller i dess omedelbara närhet då någon i rättegången inblandad person inställer sig eller lämnar förhandlingen. Överträdelse av fotograferings- eller teckningsförbudet straffas med böter upp till 50 pund.

Något författningsenligt förbud mot enskilds bandinspelning vid rättegång tycks inte finnas. I praktiken tillåts dock inte sådan inspelning. Enligt uppgift från Lord Chancellor's office (Englands motsvarighet till justitiedepartementet) torde en framställning om att få spela in rättegången avgöras med hänsyn till omständigheterna i det speciella fallet. Om en sådan inspelning skulle tillåtas skulle den vara underkastad de sedvanliga reglerna som gäller för offentliggörande av domstolsförhandlingar. Som exempel skulle varje offentliggörande av en inspelning eller utskrift av den från en ungdomsdomstolsförhandling vara förbjuden om den skulle avslöja något som kunde bidraga till identifieringen av en i processen inblandad ung person.

I High Court tillämpas sedan några år tillbaka bruket att spela in förhandlingen.

9.4 Frankrike

Frågor som rör fotografering och privat bandinspelning vid rättegång behandlas i de två rättegångsbalkarna Code de procédure pénale och Code de procédure civile et commerciale. Endast Code de procédure pénale innehåller dock särskilda bestämmelser som reglerar dessa frågor. Enligt artiklarna 308 och 403 är det under domstolsförhandlingen förbjudet att använda alla slag av ljudupptagnings- eller ljudåtergivningsapparater, televisions- eller filmkameror samt vanliga kameror. Den som bryter mot denna bestämmelse kan dömas att böta minst 300 F och högst 90 000 F. Bestämmelsen omfattar alla brottmålsförhandlingar.

I den lag som reglerar civilmålen förekommer inte motsvarande bestämmelse. Däremot torde rättens ordförande, som jämlikt artikel 438 har att svara för ordningens upprätthållande, kunna förbjuda varje handling som är störande vid rättens sammankomster. Med stöd härav torde han kunna förbjuda störande fotografering.

I Franrikes grundlagar finns inga stadganden som är bestämmande för ifrågavarande rättsområden.

9.5 Västtyskland

Enligt 169 § 2 st Gerichtsverfassungsgesetzes (GVG) är domstolsförhandlingen offentlig. Även avkunnande av dom eller beslut skall ske offentligt. TV- och radioinspelning såväl som ljud- och filminspelning, vilken sker i syfte att komma allmänheten till del, är förbjuden. Förbudet omfattar dock inte fotografering. Bestämmelser om bandinspelning eller fotografering som görs för privat bruk finns inte. Detta betyder dock inte en oinskränkt rätt för privatpersoner att fotografera eller spela in det som händer under rättegången. Enligt 176 § GVG åligger det rättens ordförande att upprätthålla ordningen i rättssalen. Eftersom privat fotografering och bandinspelning under förhandling regelmässigt är att anse som en kränkning av ordningen kan ordföranden utan vidare förbjuda sådan verksamhet. Ett speciellt problem är försvarens inspelning i brottmålsprocesser. Tysk rätt saknar bestämmelser om sådan inspelning. Någon fast praxis har inte utkristalliserats. Utvecklingen går dock därhän att sådan inspelning vanligtvis tillåts ske. Förutsättningen är dock att det är uteslutet att inspelningen kommer allmänheten till del och att den inte kommer att brukas i otillbörligt syfte. Ytterligare en förutsättning är ordförandens tillstånd till inspelningen och hans närvaro då den sker. I vad mån vittnens samtycke krävs för inspelning av vittnesförhör diskuteras; för närvarande fordras dock deras samtycke till inspelning av deras utsagor. Före huvudförhandlingens början och under avbrott i rättegången får inspelning ske. För den frivilliga rättsvårdens område gäller inte de regler som rör förhandling inför domstol. På detta område råder ickeoffentlighetsprincipen.

Grunden till inspelningsförbudet är säkerligen den tilltalades och parternas rätt till skydd samt intresset att få fram sanningen vid förhandlingen. Detta tar sig i vart fall uttryck i förbudet att offentliggöra vad man spelat in under förhandlingen. Vidare har förbudet samband med ordningsfrågor. Oberättigad fotografering eller bandinspelning kan som sagt alltid förhindras av ordföranden.

Några ändringar i de gällande bestämmelserna om fotografering och bandinspelning är inte aktuella.

10 Domstolsverkets överväganden om privat bandinspelning

10.1 Offentlighet contra integritet

Den enskilde är i grundlag tillförsäkrad informations- och yttrandefrihet. Offentlighetsprincipen – en grundsats som sedan urminnes tid ansetts böra gälla för värt lands myndighetsutövning – kan ses som ett uttryck för rätten till information. Att på olika sätt kunna registrera och vidarebefordra sådan information får anses vara en del av eller i vart fall ett utflöde av offentlighetsprincipen. Varje åtgärd som innebär en begränsning av informationsfriheten och tillika en urholkning av offentlighetsprincipen måste genomföras med största försiktighet. Endast mycket tungt vägande skäl får föranleda sådana åtgärder.

Offentlighetsprincipens ursprung är troligtvis menighetens rätt att bevista tingsförhandlingarna. Icke utan anledning kan man våga påstå att den öppenhet som präglat vårt lands rättegångsförfarande medfört att tilltron till rättsskipningen, domstolarna och dess befattningshavare är ovanligt stark. Varje åtgärd som kan rubba denna tilltro bör undvikas.

Registrering av domstols verksamhet kan ske optiskt eller akustiskt. Då det gäller sådan verksamhet som sker muntligen kan registreringen – såvitt gäller det talade ordet – ske genom nedteckning av vad de agerande säger antingen i form av anteckning eller genom stenografi samt på mekanisk väg. Det för den registrerande bekvämaste och mest tillförlitliga sättet är utan tvekan att med en bandspelare spela in vad som sägs. För många personer är det dessutom det enda sättet på vilket de kan dokumentera vad som avhandlas. Vad bandspelaren betyder för synskadade behöver inte särskilt framhållas. Bruket av diktafoner blir allt vanligare och för vissa yrkeskategorier som t ex journalister är bandspelaren ett sedvanligt arbetsredskap.

Den öppenhet som präglar rättskipningen och då främst den muntliga förhandlingen medför givetvis vissa negativa effekter. Vad härvidlag främst bör framhållas är den uppmärksamhet de i en rättegång inblandade personerna utsätts för. Att inte bara få sina personliga förhållanden utlämnade till allmänheten utan också kunna riskera att få sin egen röst, framställningsförmåga och språkbehandling granskad och registrerad måste för

de flesta personer kännas obehagligt. Detta gäller vare sig personen agerar i rättegången å tjänstens vägnar eller som enskild part eller vittne. För de sistnämnda har lagstiftaren i ett flertal fall tillmötesgått eventuella önskemål om avskildhet. I vissa situationer kan rätten besluta att handläggningen skall ske inom stängda dörrar. Någon generell regel som ger domstolen möjlighet att hålla huvudförhandling inom stängda dörrar finns inte. Kännetecknande för förhållandet offentlighet contra integritet tycks vara att integritetsskyddssynpunkter får vika för offentlighetsprincipen utom i vissa speciellt angivna situationer. Hänsynstagande till de personer som i tjänsten uppträder vid förhandlingen, domare, nämndemän, åklagare, advokater o d, synes inte ha dikterat reglerna om stängda dörrar. För denna kategori personer får den uppmärksamhet de kan bli utsatta för anses ingå som en mer eller mindre naturlig del av det yrke eller uppdrag de frivilligt valt. Att för dem göra inskränkningar i offentlighetsprincipen kan därför inte anses motiverat.

De situationer då inskränkning i offentlighetsprincipen kan göras är noggrant angivna i författning. Om ytterligare bestämmelser, som medför sådana inskränkningar, införs bör de konstrueras på motsvarande sätt. Det skulle i så fall innebära att bandinspelning normalt är tillåten utom i vissa situationer. Dessa situationer måste i så fall vara klart angivna och beskrivna så att inte utrymme för godtycke lämnas. Man kan inte utesluta att domarens personliga uppfattning i stor utsträckning kan få ett avgörande inflytande på tillståndsgivningen. Det som en domare tillåter förbjuder en annan. Oenhetlig tillämpning på detta känsliga område skulle skapa stor misstro för rättsordningen.

Ett sätt att undanröja alla tänkbara tillämpningsproblem vore att föreskriva ett absolut inspelningsförbud.

10.1.1 Totalförbud

Ett ovillkorligt förbud för enskilds bandinspelning är den inskränkning som ur lagstiftningssynpunkt tekniskt sett är lättast att genomföra. Ett sådant förbud skulle också undanröja alla risker för godtycke och några handläggningsproblem skulle knappast uppstå. Ett förbud skulle kunna konstrueras på motsvarande sätt som gällande fotograferingsförbud och straffsanktioneras på samma sätt som det.

Ett totalförbud skulle säkerligen hälsas med tillfredsställelse av merparten av dem som är direkt inblandade i en rättslig angelägenhet som handläggs vid domstol. För dem torde ett förbud knappast få några negativa följder. Allmänheten däremot – såväl åhörarna i rättssalen som de som indirekt tar del av vad som utspelas inför rätten – har knappast någon anledning att önska ett totalförbud. För dem måste varje införande av förbud innebära en negativ åtgärd. Speciellt massmedias representanter skulle säkerligen få mycket svårt att acceptera ett sådant förbud.

Endast sådan inspelning som i faktisk bemärkelse är störande torde i dag

med fog kunna förbjudas. Andra negativa följder en inspelning medför utgör inte anledning att förbjuda inspelningen. Att mot denna bakgrund införa ett totalförbud vore att vidtaga en väl drastisk åtgärd. En sådan åtgärd kan bara betingas av ett påtagligt och akut behov av en radikal ändring. Ingen av de myndigheter och organisationer eller de personer som yttrat sig eller haft synpunkter på frågan om privat bandinspelning har uttryckt önskemål om ett totalförbud. Att under sådana omständigheter införa ett total förbud i det land och i den rättsordning där offentlighetsprincipen drivits och fortfarande drivs längre än vad som är vanligt i andra länder torde därför vara verklighetsfrämmande.

10.1.2 Dispensibelt förbud

Ett absolut förbud mot inspelning skulle kunna mjukas upp genom att göras dispensibelt. Normalt skulle inspelning då vara förbjuden vid rättens alla sammankomster. Efter tillstånd skulle dock inspelning få göras av den som så önskar. Fråga uppkommer då vem som skall ge tillstånd. Nära till hands ligger att den som avses bli inspelad tilläggs rätten att avgöra om inspelning skall få ske eller ej. Det skulle innebära att varje person som yttrar sig i en rättegång skall tillfrågas. I ett omfattande mål med flera tilltalade, vittnen eller ombud skulle detta förfaringssätt bli tidsödande. Vissa personer skulle säga ja till en inspelning medan andra skulle motsätta sig det. Vid ett sådant förhållande kan det tänkas att inspelning får ske endast beträffande den som utfrågar vittnet eller den tilltalade. Då vittnet eller den tilltalade svarar måste bandspelaren stängas av. En sådan ordning kan av naturliga skäl inte komma i fråga.

Vidare kan man tänka sig att den som saken rör tilläggs beslutanderätten att avgöra om inspelning får ske eller ej. I ett brottmål skulle avgörandet då ligga hos den tilltalade. Mera komplicerat blir det om det finns flera tilltalade i målet. Hur skall förfaras om en medger inspelning och den andre motsätter sig det? Detsamma gäller mål där saken berör båda sidor lika mycket som t ex familjemål.

Att tillägga part eller annan i förhandlingen inblandad person rätten att avgöra om inspelning får ske eller ej är ett klart avsteg från principen att det ankommer på rätten eller dess ordförande att avgöra frågor som har samband med den formella processledningen. Även om frågan om enskilds bandinspelning ingår i offentlighetsprincipens problematik så torde ett beslut som innebär en utvidgning av denna princip närmast vara att betrakta som en ordningsfråga liknande de frågor som regleras i 5 kap 2 och 3 §§ RB. Avgörandet i dessa situationer tillkommer ordföranden. Dispens från ett eventuellt inspelningsförbud bör därför ges av rättens ordförande och inte av rätten. Mot att tillägga ordföranden rätten att ge dispens från ett inspelningsförbud talar de synpunkter som anfördes då fotograferingsförbudet infördes; faran att tillståndsgivningen kommer att variera kraftigt från domare till domare. Att utan närmare regler ge ordföranden rätt att

avgöra när inspelning får ske torde därför vara uteslutet. Tänkbart är att han i vissa måltyper eller beträffande vissa delar av förhandlingen kan få avgöra om inspelning får ske. Denna lösning innebär att ett absolut förbud skulle råda beträffande vissa förhandlingar eller delar av dem. Mer praktiskt vore därför att införa ett absolut inspelningsförbud då vissa mål- eller ärendetyper eller delar av dem är föremål för förhandling. I övriga situationer skulle inspelning få ske, dvs ett differentierat förbud.

10.1.3 Differentierat förbud

Ingen förhandling är den andra lik. Ett mål om allvarliga brott brukar vanligtvis bli utsatt för massmedias intresse och allmänhetens nyfikenhet medan en muntlig förhandling i ett konkursärende mer sällan kommer till allmänhetens kännedom. Även om två mål behandlar likartade situationer så är det olika personer som berörs. Varje mål har sin karaktär och kräver sitt hänsynstagande. Det kan därför kanske vara befogat att knyta ett inspelningsförbud antingen till den rättsliga angelägenheten eller till den person man vill skydda. Sålunda kan man tänka sig förbud mot inspelning under brottmålsförhandling eller när det gäller underåriga eller personer med psykiska problem.

Då man vill stärka skyddet för den personliga integriteten ligger det nära till hands att införa ett inspelningsförbud vid förhandling av vissa särskilt känsliga mål- och ärendetyper. Lagstiftaren har också använt sig av denna metod i t ex 5 kap 1 § 3 st RB och 20 kap 10 § föräldrabalken då det gäller möjligheten att hålla förhandling inom stängda dörrar. De mål- och ärendetyper man kan tänkas vilja undandra från den generellt gällande rätten att göra privata bandinspelningar torde dock i stor utsträckning komma att överensstämma med dem som nu kan handläggas inom stängda dörrar. Ett inspelningsförbud skulle därför innebära att det för vissa mål- och ärendetyper skulle finnas två möjligheter att inskränka offentligheten, dels genom att förbjuda inspelning och dels genom att helt avstänga allmänheten från förhandlingen. En sådan ordning skulle skapa problem. Svårigheter skulle uppstå vid avvägningen att finna gränsen mellan den mer kvalificerade inskränkningen och det lindrigare inspelningsförbudet. Ett mål man i dag skulle hålla inom stängda dörrar skulle kanske endast få vidkännas ett inspelningsförbud. Troligtvis skulle integritetsskyddsaspekten vinna på att endast den mer kvalificerade offentlighetsinskränkningen, som också säkerligen betraktas som den enda verkligt meningsfulla inskränkningen, ensam får reglera möjligheten att undandra allmänhetens insyn i den rättsliga angelägenhet som är föremål för förhandling.

Detsamma gäller då frågan är att knyta bandinspelningsförbudet till viss person. Redan i dag kan rätten förordna att förhör med vissa personer skall hållas inom stängda dörrar. Det gäller underåriga, psykiskt sjuka o d. Endast omständigheten att parten eller vittnet känner obehag av att uttala sig inför allmänheten kan inte föranleda att förhöret skall hållas inom

stängda dörrar. För dessa personer skulle ett inspelningsförbud i viss utsträckning lindra detta obehag. Denna lindring måste dock betraktas som marginell i jämförelse med den lättnad vittnet eller parten skulle känna om förhöret kunde hållas inom stängda dörrar. Ett inspelningsförbud skulle för de personer för vilka man vill stärka integritetsskyddet därför knappast innebära någon förbättring. Rättens inspelning sker ju även om ett förbud för enskilds inspelning införs. Vetskapen om att förhöret spelas in av annan än rätten kan i något fall säkerligen påverka utsagan och den hördes uppträdande. Förhållandet att rätten spelar in vissa förhör har så vitt känt aldrig ifrågasatts eller kritiserats. Tvärtom har det ansetts som en rättssäkerhetsstärkande åtgärd. Mycket talar därför för att även en enskilds inspelning kan vara till fördel för den inspelade. Missuppfattningar och felaktiga påståenden kan lättare rättas till eller dementeras. Av de personer som haft synpunkter på frågan om privat bandinspelning har ingen kunnat märka att sådan inspelning verkat hämmande på den inspelades agerande. Tvärtom har vissa personer blivit mer frimodiga då de förstått att deras utsagor kan få en större spridning än endast till dem som befinner sig i rättssalen.

Skäl som är så starka att de motiverar införandet av ett inspelningsförbud knutet till vissa i rättegången inblandade personer finns enligt domstolsverkets mening inte. De personer som bör skyddas bereds redan i dag ett mångdubbelt bättre skydd genom möjligheten att hålla vissa förhandlingar inom stängda dörrar.

Då mål handläggs inom stängda dörrar får den som äger närvara vid förhandling spela in vad som sägs. Sådan inspelning omfattas givetvis av beslut som rätten meddelat med stöd av 5 kap 4 § RB. dvs att vad som förekommit under förhandlingen inte får uppenbaras.

Ett förbud kan vidare knytas till den person som avser att göra inspelningen. En naturlig gränsdragning kan då vara att göra åtskillnad mellan å ena sidan personer som agerar i rättegången och å andra sidan åhörare. Att införa ett inspelningsförbud för förstnämnda kategori torde inte vara aktuellt. För parten och speciellt dess ombud kan en inspelning av vad som yttrats under förhandlingen vara mycket värdefull då ställning skall tagas till den fortsatta handläggningen av angelägenheten eller till ett eventuellt överklagande. Även för andra hörda personer kan en inspelning ha sitt värde. Ett vittne kan behöva ha inspelningen för att tillbakavisa beskyllningar om falska påståenden i sin utsaga. Vidare torde ett förbud med fog kunna upplevas som stötande av ett vittne. Han är tvungen att under ed uttala sig om vissa saker medan han inte själv kan dokumentera vad han säger.

De mest kännbara integritetsskyddskränkningarna torde vanligtvis förorsakas av massmedias och då främst pressens bevakning och rapportering från rättegångar. Röster har också höjts för införande av åtgärder som begränsar sådan rapportering. Att införa ett inspelningsförbud för pressre-

presentanter vore att tillmötesgå detta önskemål. Problem uppstår dock redan vid ett försök att bestämma vilka som skall räknas som representanter för pressen eller andra massmedia. Ett inspelningsförbud för journalister kan dessutom lätt kringgås genom bulvanförfarande. En inspelning gjord av en icke representant för massmedia kan säkerligen göra lika stor skada som en journalists inspelning. Denne har ju dessutom vissa pressetiska regler att ta hänsyn till. Dessutom torde det te sig märkligt att i författning förbjuda viss yrkesgrupp att företa något som andra får göra. Ett eventuellt inspelningsförbud för åhörarna bör därför gälla för såväl enskilda åhörare som för massmedias representanter.

Vissa länder har knutit ett inspelningsförbud till inspelningens syfte eller ändamål. Upptagning får inte ske i publiceringssyfte. Detta innebär att rätten skall vid förhandlingen försöka utröna inspelningens syfte. För många måste detta upplevas som om domstolen agerar som någon sorts censor. Vidare kan ett försök att utröna syftet bli tidsödande och ge upphov till avbrott i förhandlingen. Att dessutom säkert kunna fastställa vad inspelningen skall användas till är i de flesta fall ogörligt. Inspelningens syfte bör därför inte utom i undantagsfall vara bestämmande för om den skall få företas eller ej. Gällande sanktioner, såväl straffrättsliga som ekonomiska, får tillgripas mot olämpligt eller felaktigt använd inspelning.

Att en inspelning kan redigeras eller förfalskas så att den ger en skev eller felaktig bild av verkligheten är en sak som man alltid får räkna med. Sådana extraordinära förfaringssätt bör dock inte påverka fråga om privat bandinspelning skall förbjudas vid offentliga sammankomster inför domstol.

Även om inte inspelningens syfte normalt bör få avgöra dess tillåtlighet bör följande framhållas. Vad någon sagt under en rättegång är ofta till men för annan person. En inspelning av sådana uttalanden kan användas otillbörligt eller till och med brottsligt. Personen som uttalat sig kan bli trakasserad. Detsamma gäller den han uttalat sig om. Troligtvis händer detta oftare än vad som kommer till allmän kännedom. Att man i sådana sammanhang använt sig av bandinspelningar är inte visat. Uttalandena har ju ofta gjorts inför den som känt sig träffad av dem och även intagits i protokoll eller dom. Ett inspelningsförbud torde därför knappast medföra att otillbörliga trakasserier skulle bli mer sällsynt förekommande. Det skydd rättsordningen erbjuder i form av att man straffsanktionerat dessa handlingar torde vara det bästa skyddet man kan erbjuda personer som uttalar sig inför rätten.

Sålunda finner domstolsverket att ett differentierat förbud vare sig det är knutet till den rättsliga angelägenheten som är föremål för förhandling, de personer som uppträder vid förhandlingen, den som vill göra inspelningen eller dess syfte inte bör införas.

10.2 Ordningssynpunkter

Rättens förhandlingar skall genomföras utan störande inslag och under ordnade former. Såväl rättssäkerhetsaspekter som hänsynstagande till de i förhandlingen inblandade personerna kräver detta. För bevarandet av aktningen för rätten kan därför straff ådömas den som stör förhandlingen.

Vad som menas med att störa förhandlingen har överlämnats till ordföranden att avgöra. Någon närmare vägledning ger varken lagtext eller förarbeten mer än att fotografering anses alltid vara störande. Uppenbarligen måste det anses störande att medelst tal eller annat ljud lägga sig i eller avbryta förhandlingen. Huruvida mindre störande inslag såsom viskningar, hostningar o. d. är att anse som så störande inslag att ordföranden bör ingripa får avgöras från fall till fall. För genomförandet av vissa rättegångar måste stor tolerans visas och endast mer flagranta störningar brukar föranleda ingripande från ordförandens sida. Störningar kan även vara ljudlösa. Flaggviftning, vinkningar och gester från åhörare måste även kunna anses vara störande. Vidare måste det anses vara störande att medföra vissa saker in i rättssalen som t. ex. djur, skyltar, skrymmande bagage o. d. Mycket uppseendeväckande klädsel torde i något fall kunna anses vara så störande att ett ingripande erfordras.

Då det gäller bandinspelning bör därför redan medförandet av en inspelningsapparat in i rättssal eller uppmonterandet av den där kunna förbjudas. Närmast avses då sådana apparater som till sin konstruktion, utformning eller storlek är så säregna att de förvandlar rättssalens karaktär av domstolslokal till inspelningsstudio. Att placera en mikrofon i anslutning till parternas, vittnets eller rättens platser bör normalt vara tillåtet. Att ens ljudlöst manövrera en mikrofon fastsatt på t. ex. en stång från olika delar av rättssalen får normalt betraktas så störande att detta förfaringssätt bör förbjudas. Detsamma gäller även annan förflyttning av mikrofonen, t. ex. av gående person. Även apparatens arbets- eller funktionssätt kan medföra att den stör förhandlingen så att inspelning bör förbjudas. Vad då närmast åsyftas är apparater som avger störande ljud men även sådana som på annat iögonfallande sätt distraherar de i förhandlingen inblandade personerna genom t. ex. stora snurrande bandrullar o. d.

Då det gäller att avgöra om inspelning skall förbjudas på grund av att bandspelaren genom ljud stör förhandlingen bör avgörandet dikteras inte endast av det störande ljudets styrka utan också av förhållandena i det särskilda fallet. I ett fall där ingen av de inblandade uppenbarligen ej störs av apparatens ljud bör större tolerans visas än då någon irriteras av endast smärre ljudupplevelser. Avgörandet ligger dock alltid hos ordföranden att avgöra huruvida inspelningen är så störande att han med stöd av 5 kap 9 § rättegångsbalken skall förbjuda den. Även om inspelningen inte förbjuds äger ordföranden givetvis ge den inspelande föreskrifter som han har att följa. Härvid bör särskilt påpekas ordförandens skyldighet att förvissa sig

om att inspelningen inte röjer parternas eller rättens interna diskussioner. Föreskrifterna bör dock inte omöjliggöra inspelning som på objektiva grunder inte kan anses störande.

I detta sammanhang kan övervägas om domstolen på särskilt sätt bör tillmötesgå den som önskar göra inspelning vid förhandlingen. Enligt domstolsverkets mening finns det ingen anledning att föranstalta om särskilda åtgärder eller på annat sätt gynna den som vill göra inspelningen. Han bör behandlas som andra åhörare. Är det en representant för massmedia bör han behandlas som sina övriga kolleger.

10.3 Övriga synpunkter

Varje inskränkning i enskilds rätt att göra bandinspelning kommer att mötas med negativ kritik och då främst från dem som drabbas av denna inskränkning, dvs. från massmedias sida. Mot bakgrunden av de utförliga och fylliga reportage som förevarit från vissa uppseendeväckande rättegångar under de senaste åren – t. o. m. radioutsändning av parts- och vittnesförhör har förekommit – kommer denna kritik att från allmänhetens sida framstå som fullt berättigad. De personer som utsatts för denna närgångna bevakning har, såvitt känt är, inte offentligt visat missnöje med den offentlighet deras agerande i förhandlingen fått. Det kan därför ifrågasättas om ett påtagligt behov av inspelningsförbud i någon form verkligen föreligger.

För att ett förbud skall bli respekterat måste det – förutom att uppfattas som meningsfullt – vara sådant att dess efterlevnad lätt kan kontrolleras så att eventuella överträdelser blir beivrade. Dagens avancerade inspelningsteknik torde lätt göra varje förbud illusoriskt. Mycket drastiska kontrollåtgärder måste tillgripas för att avslöja den som verkligen vill spela in förhandlingen. Även detta talar givetvis mot ett förbud.

Behov att lagfästa rätten till enskilds bandinspelning vid offentlig förhandling inför domstol föreligger inte. Denna rätt måste anses vara en del av den i 5 kap 1 § 1 st rättegångsbalken fastslagna offentlighetsgrundsatsen.

11 Domstolsverkets överväganden om gällande fotograferingsförbud

Det i förslaget till rättegångsbalk intagna förbudet mot fotografering i rättssalen möttes – i vart fall vid riksdagsbehandlingen – av kraftig kritik. Det var med knapp majoritet det godtogs. Under den tid som förflutit från balkens ikraftträdande har emellertid ytterst få röster höjts för en uppmjukning eller liberalisering av detta absoluta förbud. Tvärtom har propåer om ytterligare begränsningar av möjligheterna att fotografera de i rättegång

inblandade personerna förekommit. Förbudet tycks sålunda vara väl känt och accepteras av de flesta. Av de myndigheter och personer som yttrat sig över eller haft synpunkter på fotograferingsförbudet är det endast Sveriges Radio som ansett att det finns skäl att överväga förändringar eller avskaffande av det. Endast en av de domare domstolsverket haft kontakt med har varit med om att någon försökt fotografera under pågående förhandling. I det fallet rörde det sig om en TV-inspelning från en brottmålsförhandling. Såväl själva fotografen som de två personer som biträdde honom vid inspelningen ådömdes böter med stöd av 9 kap 5 § RB. De två sistnämnda har överklagat beslutet. Önskemålet att slopa eller ändra gällande bestämmelser tycks sålunda inte vara stort. Möjligheten att genom teckningar återge situationer från rättssalen utnyttjas ofta och torde av allmänheten uppfattas som det naturliga sättet att i tidningar och TV illustrera rättegångsreferaten.

Den grundlagsfästa yttrandefriheten omfattar jämväl frihet att i bild meddela upplysningar. Med stöd av informationsfriheten kan man göra gällande att det föreligger en rätt att genom fotografering skaffa sig information och upplysningar. Begränsningar av dessa friheter får endast ske genom lag och då för att tillgodose godtagbara ändamål. Ett förbud mot fotografering i rättssal begränsar sålunda vissa grundläggande fri- och rättigheter. Det innebär också en inskränkning av offentlighetsprincipen i dess vidaste mening. Då det gäller frågan att eventuellt införa ett förbud mot privat bandinspelning har domstolsverket funnit att integritetsskyddssynpunkter normalt får stå tillbaka till förmån för offentlighetsintresset. Enahanda förhållande kan tyckas böra råda då det gäller fotografering vid motsvarande tillfälle. Oaktat detta är domstolsverket inte berett att föreslå några ändringar av gällande förbudsregel. Förutom avsaknaden av ett behov att ändra talar dessutom följande för ett bibehållande av förbudet. Enligt allmän uppfattning anses "en bild säga mer än tusen ord". Ett fotografi av en person som befinner sig i en ömklig situation uppfattas oftast av denne som mer kränkande än ett referat eller annan återgivning av situationen. Trots att ett referat kan vara fylligt och detaljerat känner sig personen inte så utlämnad däri som då en notis illustreras med hans porträtt taget vid den händelse som refereras. Vidare uppfattas själva fotograferingen som mer påträngande än en inspelning. Vid fotograferingstillfället krävs vanligtvis ett aktivt handlande från fotografens sida. Han måste skaffa sig fri sikt mot den han avser att avbilda, han behöver kanske göra vissa kroppsrörelser m. m. Detta i förening med fotografens särskilda sätt att fokusera det tilltänkta objektet gör att denne i högre grad än när det gäller bandinspelning känner sig utsatt för uppmärksamhet. Man bör härvidlag ha i minnet att objektet oftast befinner sig i en tvångssituation där han själv inte fullt ut råder över sitt handlande. En bandinspelning sker mer anonymt och den inspelade känner inte så intensivt att det är just han som är föremål för någon sorts registrering. Att ta ett fotografi är ett

ögonblicks verk. Den som fotograferas har mycket små möjligheter att värja sig eller i vart fall förbereda sig för denna form av registrering. Vid en bandinspelning är den registrerade oftast förberedd på att hans uttalanden kommer att bevaras och han kan därför i viss utsträckning väga sina ord.

Fotografering får därför regelmässigt anses vara en sådan allvarlig integritetskränkning att offentlighetsintressen bör få stå tillbaka. Även utifrån ordningssynpunkt kan det vara lämpligt med ett fotograferingsförbud eftersom sådan verksamhet vanligtvis kräver ett aktivt handlande av fotografen.

Yttrande över domstolsverkets PM angående utredning om rättslig reglering av bandinspelning vid rättegång m. m. (Dnr 5285-1977)

Sedan rättegångsutredningen beretts tillfälle att avge eventuella synpunkter på domstolsverkets rubricerade PM får utredningen anföra följande.

Enligt rättegångsutredningens mening har domstolsverket uppfattat sitt uppdrag att utreda frågan om rättslig reglering av privat bandinspelning vid rättegång alltför snävt. Verket anser att uppdraget enbart gäller frågan om rätten att företa inspelning. De problem som kan vara förenade med en återgivning av det inspelade anses alltså falla utanför uppdraget.

Den tolkning av uppdraget som verket gjort torde enligt utredningens mening inte vara avsedd. Den stämmer heller inte överens med ordalagen i regeringens beslut. Helt klart är att JK:s framställning – till vilken hänvisas i regeringens beslut – avser inte bara inspelningsfrågan utan även återgivningsfrågan.

Enligt rättegångsutredningens mening blir de överväganden av inspelningsfrågan som inte tar hänsyn också till återgivningsmöjligheten av mindre intresse.

Utredningen anser därför att domstolsverket bör utvidga sin utredning till att omfatta även återgivningsfrågan.

Med hänsyn till vad nu anförts är det tveksamt om det är meningsfullt att f. n. yttra sig över domstolsverkets promemoria. Utredningen vill emellertid begagna tillfället att lägga fram några synpunkter som enligt utredningens mening bör beaktas i domstolsverkets fortsatta arbete.

Först några ord om gällande rätt. Det synes råda allmän enighet om att enskild person har rätt att spela in en rättegång på band (skiva e. d.) och att den enda begränsningen häri är den som ligger i 5 kap. 9 § första stycket RB, dvs. möjligheten för rättens ordförande att av ordningsskäl meddela olika föreskrifter. Bestämmelsen ger emellertid möjlighet att förbjuda inspelning endast om den stör ordningen vid förhandlingen. Vad som här åsyftas torde endast vara störningar genom ljud, flyttning av mikrofoner e. d.

Det finns anledning att understryka att rätten att göra inspelning inte är begränsad till fall då förhandlingen är offentlig. Även när förhandlingen äger rum inom stängda dörrar finns en sådan rätt, låt vara att det då sällan finns några åhörare. Inspelningen kan emellertid företas av parterna eller deras ombud eller av vårdnadshavare, förmyndare eller annan som har tillstånd att övervara förhandlingen. Utredningen kan alltså inte dela domstolsverkets uppfattning (se sammanfattningen) att reglerna om förhandling inom stängda dörrar skulle kunna hindra privata bandinspelningar ens av åhörare. En helt annan sak är att rätten kan förordna att vad som

förekommit vid förhandlingen inom stängda dörrar inte får uppenbaras. Sådana förordnanden är dock inte obligatoriska. Även en inspelning som skett inom stängda dörrar kan alltså komma att återges i t. ex. radio.

Rättegångsutredningen ansluter sig naturligtvis till principen om största möjliga offentlighet vid domstolsförhandlingar. De intressen som ligger bakom denna princip tillgodoses på många olika sätt. Enligt utredningens mening kan principen inte anses kräva att privat bandinspelning tillåts, men detta utesluter inte att man så långt möjligt söker utnyttja de i viss mån ökade möjligheterna till offentlighet som sådana inspelningar innebär. Om och i vad mån några inskränkningar bör göras måste bli en avvägningsfråga, där olika intressen ställs mot varandra. Utredningen återkommer strax till denna fråga.

Även om bandinspelning kan ske också vid förhandling inom stängda dörrar, är det uppenbart att frekvensen av sådana fall kan antagas bli liten. De eventuella olägenheterna av inspelningarna blir därför också begränsade. Dessa omständigheter bör emellertid inte få föranleda att förhandlingar inom stängda dörrar tillgrips som en utväg att komma till rätta med olägenheterna av privata bandinspelningar. Enligt utredningens mening är det – från offentlighetssynpunkt – en klart bättre lösning att begränsa rätten till sådana inspelningar än att tillgripa stängda dörrar.

Rättegångsutredningen anser att utgångspunkten fortfarande bör vara att en inspelning är tillåten om den inte stör ordningen vid förhandlingen. Till skillnad från domstolsverket anser utredningen emellertid att rättens ordförande bör ges möjlighet att även under vissa andra förutsättningar förbjuda en inspelning. Denna inställning är naturligtvis delvis en följd av att utredningen vid sin bedömning väger in även återgivningsmöjligheterna. Skälen för utredningens ståndpunkt är i korthet följande.

Det blir allt vanligare att parter och vittnen på grund av rädsla – ibland t. o. m. uttryckliga hot – är obenägna att uttala sig i rättegångar eller t. o. m. vägrar att infinna sig. Viljan att uttala sig kan bli ännu mindre om utsagorna inspelas av enskilda personer i rättssalen. Även personer som inte känner sig hämmade av sådana skäl som nyss sagts, känner ofta rättegången som en stor psykisk påfrestning. Detta påverkar deras förmåga att avge en tillräckligt fullständig, klar och opåverkad berättelse. Obenägenheten att uttala sig kan växa ytterligare om den som skall höras har anledning förmoda att utsagan kommer att återges i t. ex. radio, kanske rent av med en redigering som ger en felaktig bild av vad som yttrats. Risken att få höra sin egen, kanske i stark affekt avgivna utsaga, återgiven i radio eller på annat sätt, kan avhålla nästan vem som helst från att fritt uttala sig. Detsamma gäller när den hörde kan misstänka att inspelningen kommer att användas för rena trakasserier. Slutligen bör i detta sammanhang beaktas att ett offentligt återgivande i etermedia skulle kunna utnyttjas av parter, ombud eller vittnen för att "spela upp inför galleriet", dvs. att till förfång för en saklig domstolsprocess driva agitation i stället för att utföra talan.

En situation som – mot bakgrund av det nyss anförda – säkerligen kan förutses inträffa är att en part eller ett vittne vägrar uttala sig i målet om en privat inspelning görs. Den enda rimliga lösningen i en sådan situation är enligt utredningens mening att inspelningen förbjuds. Offentlighetsintresset måste anses fullt tillgodosett genom att förhandlingen är offentlig. Det är väsentligare att målet kan utredas på ett korrekt sätt än att annan än rätten får göra en bandinspelning.

Eftersom gällande rätt inte tillåter ett inspelningsförbud vare sig i den nyss beskrivna situationen eller i de förut behandlade fallen där den hörde känner sig mer eller mindre pressad av inspelningen, behövs en regel med det förut antydda innehållet. Frågan är då i vilka fall rättens ordförande bör ha möjlighet att förbjuda inspelningar. Det avgörande bör enligt utredningens mening vara huruvida inspelningen är till men för rättens och parternas strävan att utreda målet. Om en person som hörs i målet besväras av en privat inspelning och denna omständighet kan antagas vara till men för utredningen i målet, bör inspelningen sålunda kunna förbjudas.

Det ligger i sakens natur att en regel av detta slag kommer att tillämpas något olika av olika domare. Detsamma gäller emellertid även om de materiella regler som ordföranden har att tillämpa i målet. Eftersom han är betrodd att döma i målet bör han också kunna betros den prövning som här förutsatts.

Den åsyftade regeln skulle kunna infogas i 5 kap. 9 § första stycket RB och förslagsvis ges följande innehåll.

På rättens ordförande ankommer att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela därför nödiga föreskrifter. Han äger utvisa den som stör förhandlingen eller eljest uppträder otillbörligt så ock för undvikande av trängsel begränsa antalet åhörare i rättssalen. *Likaså äger han förbjuda att annan än rätten tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet.* Ej må fotografi tagas i rättssalen.

Det föreslagna tillägget till 5 kap. 9 § första stycket RB synes böra föranleda motsvarande utvidgning av andra stycket samt av straffbestämmelsen i 9 kap. 5 § RB.

Att någon, som utredningen ovan påpekat, "spelar upp inför galleriet" torde man kunna komma till rätta med genom att tillämpa redan existerande processuella bestämmelser (jfr t. ex. 43 kap. 4 § och 46 kap. 4 § RB).

Från åklagarhåll har inom utredningen pekats på att det kan förutses att privata bandinspelningar görs i rättegångar där en av flera personer i en grupp av brottslingar – t. ex. inom narkotikaområdet – lagförs. Inspelningarna i målet mot den först lagförde kan vara av stort värde för personer som ännu inte lagförts, eventuellt inte ens delgivits misstanke om brott. Utredningen av vissa typer av brott, bl. a. narkotikabrott och kvalificerad ekonomisk brottslighet kan på detta sätt allvarligt försvåras.

Utredningen anser att synpunkter av detta slag inte kan nonchaleras.

Det står visserligen var och en fritt att genom stenografi eller vanlig skrift återge utsagorna men det torde inte råda något tvivel om att bandinspelning är en väsentligt effektivare metod.

Om en inskränkning i offentlighetsprincipen befinns önskvärd även i dessa fall får man nog överväga en utvidgning av möjligheterna till förhandling inom stängda dörrar i 5 kap. 1 § andra stycket RB. (Jfr situationen vid polisförhör då undersökningsledaren kan meddela förbud enligt 10 § sekretesslagen). I vissa fall kan det dock kanske vara tillräckligt att förbjuda privat inspelning av förhör. En dylik förbudsmöjlighet skulle kräva en utvidgning av det i 5 kap 9 § föreslagna tillägget. En sådan lösning skulle från offentlighetssynpunkt vara mer tilltalande än den förstnämnda. Utredningen har dock i detta sammanhang ej ansett sig kunna ta ställning till dessa frågor om avvägning mellan olika motstridiga intressen såsom offentlighetsprincipen och önskemålet om en effektiv brottsbekämpning.

Rättegångsutredningen har i det föregående medvetet bortsett från en omständighet som domstolsverket inte berört men som inte är utan betydelse för ett ställningstagande till frågan huruvida privata bandinspelningar under vissa förutsättningar bör kunna förbjudas, nämligen frågan om allmänhetens tillgång till rättens inspelningar. Utredningen vill i denna del fästa domstolsverkets uppmärksamhet på följande.

Rättens inspelning av t. ex. ett vittnesförhör utgör allmän handling. Detta framgår av 2 kap. 3 och 7 §§ tryckfrihetsförordningen (i dess lydelse enligt SFS 1976: 955). Att var och en kan på begäran få en utskrift av en sådan inspelning är uppenbart. Ingen har heller ifrågasatt rättigheten att avlyssna inspelningen. Däremot torde det ha rått en viss oklarhet i frågan huruvida allmänheten också har rätt att få en kopia av inspelningen, med tryckfrihetsförordningens terminologi kallad upptagning. Denna oklarhet är numera undanröjd. Av 2 kap. 13 § tryckfrihetsförordningen framgår att en sådan rätt föreligger. I detta sammanhang är det av särskilt intresse att datainspektionen i sitt remissyttrande över det betänkande som låg till grund för 1976 års ändringar i 2 kap. tryckfrihetsförordningen föreslog, att man av integritetsskäl skulle behandla bl. a. ljudband på samma sätt som upptagning för automatisk databehandling (prop. 1975/76: 160 s. 185). Beträffande sådana upptagningar gällde och gäller fortfarande (se nyssnämnda 13 §) att myndighet ej är skyldig att lämna ut upptagningen i annan form än utskrift. Departementschefen sade sig emellertid "f. n." inte vara beredd att ta det steg datainspektionen förordat (a. prop. s. 189).

Det nu anförda innebär att ett förbud mot enskild inspelning kan bli i viss mån verkningslöst i den mån domstolen själv gör en inspelning, dvs. främst när det gäller vittnen. Om exempelvis en journalist hindras att göra en egen inspelning kan han i stället begära att få en kopia av rättens inspelning. Detta kan naturligtvis – om den hörde inser vilka möjligheter journalister m. fl. har – skapa problem. Motsvarande möjlighet föreligger sällan i fråga om vanliga partsförhör, sakframställningar eller pläderingar eftersom så-

dana normalt inte inspelas av rätten. Om ett vittne känner sig så besvärat av att vittnesmålet spelas in att även rättens inspelning måste uteslutas, vilket innebär att utsagan får protokolleras för hand, uppkommer naturligtvis inte heller några problem.

Med hänsyn till domstolsverkets uppgifter inom domstolsväsendet vill utredningen i detta sammanhang fästa verkets uppmärksamhet på att domstolarna kan behöva tekniska anvisningar om lämpliga metoder att framställa kopior av fonetiska upptagningar. Det synes också rimligt att sådana kopior på något sätt prissätts. Eftersom bestämmelse i detta ämne saknas torde de f. n. rent av böra utlämnas utan avgift (jfr a. prop. s. 182 n).

Rättegångsutredningen ser inte som sin uppgift att här dra några slutsatser av det som nu anförts om kopior av bandinspelningar. Det torde ankomma på domstolsverket att i första hand ta ställning till om de angivna omständigheterna bör påverka en eventuell regel i RB om privata bandinspelningar.

Fotograferingsförbudet

Enligt rättegångsutredningens mening talar starka skäl för ett allmänt förbud mot fotografering i rättssal. Förbudet bör emellertid inte drivas in absurdum. Om rätten och parterna inte har någon erinran borde det i vissa fall – t. ex. i ett dispositivt tvistemål mellan två stora företag – inte vara uteslutet att tillåta fotografering med stillbilder, i varje fall före förhandlingens början eller efter dess avslutande. Har bilden tagits under sådana förhållanden torde den i allmänhet ge ett bättre intryck av berörda personer än om den som nu ibland sker tagits i trappor, korridorer eller eljest på väg till eller från rättssalen.

Det nyss anförda för över till frågan vad det nuvarande förbudet innebär. Gäller det enbart fotografering under förhandling eller gäller det även fotografering i omedelbar anslutning till förhandling? Att förbudet inte gäller helt generellt torde vara uppenbart. Motiven synes ge vid handen att förbudet avser enbart en pågående förhandling men detta löser inte frågan så länge det är oklart vad som innefattas i begreppet förhandling. Dessutom saknar lagtexten uttrycklig hänvisning till detta begrepp.

Rättegångsutredningen anser de nu anförda omständigheterna tala för vissa jämkningar i den nu gällande regeln.

På rättegångsutredningens vägnar

Ingvar Gullnäs

Tony Junestad

Bilaga 2

Sammanställning av remissyttranden

1 Riksåklagaren

Bandinspelning

Utan att ta ställning i fråga om domstolsverkets bedömning av utredningsuppdragets omfattning anser jag – i likhet med rättegångsutredningen och överåklagaren i Stockholm – det vara mindre ändamålsenligt att bedöma frågan om privat bandinspelning vid rättegång utan att frågan om återgivning av sådan inspelning samtidigt klargöres. Det är sålunda mot bakgrund av denna reservation som jag yttrar mig över domstolsverkets förslag.

När det gäller frågan i vad mån privat bandinspelning bör få förekomma under domstolsförhandling ställs intressen som rör de inblandades integritet och rättegångsförfarandets effektivitet mot intresset av största möjliga offentlighet vid domstolsförhandlingar. I likhet med rättegångsutredningen anser jag att offentlighetsprincipen inte kräver att privat bandinspelning tillåts. Detta utesluter dock inte att man så långt det går söker utnyttja de i viss mån ökade möjligheter till offentlighet som sådan inspelning ger. De intressen som talar emot en reglering som innebär full frihet för envar att göra bandinspelning är sådana att främst bandupptagning av utsagor av enskilda parter – i brottmål målsägande och tilltalad – samt av vittnen berörs av diskussionen. Detta innebär emellertid inte att frågan saknar intresse när det gäller uttalanden t. ex. i form av plädering som görs av åklagare och försvarare eller ombud. Även om sistnämnda kategorier torde få finna sig i att vad de säger tas upp på band och kan komma att återges i skiftande sammanhang kvarstår nämligen det grundläggande intresset av att deras uttalanden i rättegången kan helt inriktas på vad som krävs i denna och göras utan sidoblickar mot hur uttalandena skulle te sig t. ex. vid ett återgivande i radio eller TV, måhända lösryckta ur sitt sammanhang eller i redigerad form. Frågan om inspelning av uttalanden av sistnämnda personkategorier är emellertid så intimt förknippad med problem som rör återgivning av det inspelade att jag inte finner det meningsfullt att här diskutera den isolerad. Allmänt kan jag dock konstatera att integritetssynpunkter som talar för en begränsning av inspelningsrätten här knappast gör sig gällande.

Problemet får en helt annan svårighetsgrad när det gäller enskilda parters och vittnens uttalanden i rättegången. Här föreligger enligt min mening ett tungt vägande intresse att skydda den personliga integriteten. I hög grad gör sig också gällande intresset av att undvika faktorer som kan medföra att dessa kategorier drar sig för att uttala sig fritt eller låter sina

uttalanden påverkas av för rättegången ovidkommande hänsyn, såsom att deras uttalanden kan komma att återges i etermedia i form av bandupp-spelning. Jag vill här understryka vad som i rättegångsutredningens yttrande och i bifogade underremissyttranden från överåklagarna i Stockholm, Göteborg och Malmö framhållits rörande de problem som föreligger när det gäller ovilja hos vittnen och andra att uttala sig på grund av rädsla eller till följd av den motvilja och psykiska press som många människor känner när det gäller att uttala sig inför en större krets. Det vore enligt min mening orealistiskt att tro att vetskapen om att bandinspelningar från rättegången kan komma att återges offentligt t. ex. i etermedia inte skulle i avsevärd grad öka de redan föreliggande problemen på detta område.

Såsom framgår av promemorian är en differentierad reglering av rätten att göra privat bandinspelning vid rättegång förenad med stora svårigheter av bl. a. gränsdragningskaraktär. Den enklaste metoden att undvika sådana svårigheter och samtidigt i största möjliga utsträckning värna om de syften som är det primära för rättegångsförfarandet – att inblandade personers uttalanden är fria och ofärgade av ovidkommande hänsyn – vore att införa ett totalförbud mot privat bandinspelning under domstolsförhandling. Skäl av samma slag som ligger till grund för det gällande fotograferingsförbudet kan i viss mån anföras för ett förbud även när det gäller bandupptagning. Ett totalförbud har som framgår av bifogade yttrande förordats av överåklagaren i Malmö. Även en sådan lösning är dock förknippad med svårigheter av principiell och praktisk art. Visserligen anser jag som ovan framhållits inte offentlighetsprincipen kräva att envar tillåts att företa bandinspelning vid domstolsförhandling. Det skulle emellertid väcka betänkligheter att förbjuda den som är part i rättegången att som ett hjälpmedel vid utförande av sin talan i målet göra egna bandupptagningar. Härtill kommer att de bandinspelningar, främst av målsägande- och vittnesutsagor, som i tingsrätt och hovrätt regelmässigt sker genom rättens försorg såsom rättegångsutredningen framhållit är att anse som allmänna handlingar och att rätt sålunda föreligger för allmänheten att få ut kopia av bandupptagning enligt de regler som gäller för sådan handling. Ett förbud mot privat bandinspelning skulle sålunda i stor utsträckning vara verkningslöst när det gäller utsagor som inspelas genom rättens försorg. Slutligen bör här anmärkas att en bandupptagning kan vara ett värdefullt hjälpmedel för journalister och andra företrädare för massmedia när det gäller att korrekt återge vad som förekommit vid en rättegång.

Den lösning som för närvarande framstår som mest ändamålsenlig är enligt min mening den som framlagts av de skiljaktiga ledamöterna efter förslag av rättegångsutredningen. Som framgår av de bifogade underremissyttrandena är det också den lösning till vilken överåklagarna i Stockholm och Göteborg samt länsåklagarna i Östergötlands län och Kopparbergs län anslutit sig. Även om jag också för egen del i det nuvarande läget kan ansluta mig till det berörda minoritetsförslaget lämnar detta och

den föreliggande promemorian enligt min mening flera frågor, som i det förevarande sammanhanget tilldrar sig stort intresse, obesvarade. Av dessa har jag redan inledningsvis berört den centrala frågan om återgivning av bandinspelning, främst när det gäller radio- och TV, med den avgörande betydelse som lösning av den problematiken kan få för synen på rätten att företa inspelning. En annan fråga som enligt min mening inte tillräckligt belysts är den som gäller riskerna för att bandupptagning som sker i ett mål kan bidra till att försvåra utredningen i andra mål, t. ex. när det gäller mera omfattande utredningar angående narkotikabrottslighet eller ekonomisk brottslighet där lagföring av alla inblandade inte alltid kan ske samtidigt. Rättegångsutredningen har i sitt yttrande berört denna fråga och antytt olika tänkbara lösningar. Frågan borde enligt min mening bli föremål för ingående överväganden. Den tangerar ytterligare ett problem som det är angeläget att få ytterligare belyst i sammanhanget, nämligen frågan om rätten att företa bandinspelning vid förhandling som sker inom stängda dörrar och behovet av eventuella restriktioner härvidlag mot bakgrund av de skilda hänsyn som kan ligga till grund för ett beslut om stängda dörrar. Även ett par frågor som har betydelse för efterlevnaden av en eventuell reglering bör här uppmärksammas. I samband med sin diskussion av olika ordningssynpunkter har domstolsverket i förbigående berört ordförandens skyldighet att förvissa sig om att inspelning inte röjer parternas eller rättens interna diskussioner. Att sådan inspelning inte bör få förekomma synes självklart. Mot bakgrund av vad som redovisats i promemorian om de möjligheter att på avstånd uppfånga även viskande samtal som modern mikrofonteknik erbjuder synes emellertid även de särskilda problem som är förknippade härmed förtjäna en mera ingående behandling. I detta sammanhang vill jag även särskilt hänvisa till mina nedan i anslutning till fotograferingsförbudet framförda synpunkter på behovet av en särskild förverkanderegel. Även när det gäller orättmätigt företagen bandinspelning synes behov föreligga av en sådan bestämmelse.

Som framgår av det anförda föreligger enligt min mening flera frågor inom det förevarande området som förtjänar en mera ingående behandling innan ett slutligt ställningstagande till en rättslig reglering rörande privata bandinspelningar vid rättegång lämpligen bör ske. Jag vill därför förorda att ytterligare överväganden kommer till stånd, förslagsvis genom att rättegångsutredningen får att vidare utreda saken.

Fotograferingsförbudet

Det gällande förbudet i 5 kap. 9 § RB mot fotografering i rättssalen är enligt min mening välgrundat och fyller som domstolsverket framhållit i promemorian en viktig funktion från såväl integritetsskydds- som ordningssynpunkter. Förbudet torde vara väl känt av allmänheten och är

avgränsat på ett ändamålsenligt sätt. Jag anser därför i likhet med domstolsverket förbudet böra kvarstå oförändrat.

I anslutning härtill vill jag emellertid slutligen framhålla följande. Möjlighet torde för närvarande helt saknas att förhindra att i strid mot fotograferingsförbudet tagna bilder utnyttjas, t. ex. för publicering. Detta kan med hänsyn till vikten av att det med förbudet avsedda integritetsskyddet upprätthålles inte anses tillfredsställande. Jag vill därför ifrågasätta om inte en förverkanderegel bör införas i 9 kap. RB. En sådan skulle också göra det möjligt att vid överträdelse av förbudet omedelbart verkställa beslag enligt 27:1 RB.

1.1 Överåklagaren i Stockholm

Domstolsverket konstaterar beträffande sitt utredningsuppdrag att detta gällt frågan om enskilds rätt att företa inspelning. Själva inspelningen anges kunna vara till besvär för såväl den som är utsatt för inspelning som för rättegången. Helt överskuggande dessa besvär anges dock de problem vara som återgivningen av inspelningen kan förorsaka. Den problematik som är förknippad med privat bandinspelning gäller enligt verket således inte inspelningen utan återgivningen. All återgivning, t. ex. direktutsändning till allmänheten, vare sig det sker via rundradiering eller via ledning till fasta mottagningsställen, anser verket emellertid falla utanför sitt utredningsuppdrag eftersom detta endast behandlar inspelning. Denna enligt min mening alltför snäva tolkning av utredningsuppdraget har medfört att underlaget för en allsidig bedömning av frågan om rättslig reglering av privat bandinspelning vid rättegång inte är tillfredsställande. Domstolsverket synes inte ha uppfattat att just därför att ett inspelningsförbud som anknyter till syftet inte är genomförbart – därför att syftet inte låter sig utrönas – överväganden om förbud måste rikta sig mot möjligheten av en återgivning och hur en återgivning påverkar rättegångens säkerhet.

De som deltar i en brottmålsrättegång har för att få klarhet i sak och för att utreda målet i stor utsträckning att utgå från och lita till de muntliga utsagor som lämnas av tilltalade, vittnen m. fl. Dessa utsagor måste för att garantera grunden för den rättsliga bedömningen vara tillförlitliga och de bör avges så spontant och opåverkat som möjligt. Att ett privat bandinspelande menligt skulle kunna påverka rättegången just genom att rubba tillförlitligheten till utsagorna synes uppenbart. Det blir allt vanligare att parter och vittnen på grund av rädsla för repressalier är obenägna att uttala sig i rättegången. En praktiskt verkande åklagare uppfattar denna alltmer tilltagande obenägenhet att medverka i rättegång som ett tilltagande hot mot en av grundvalarna i rättsordningen. Viljan att uttala sig kan bli ännu mindre om utsagorna inspelas av enskilda personer i rättssalen. För många innebär rättegången en stor psykisk påfrestning. Det underlag som domstolsverket redovisar för sin bedömning av hithörande frågor synes väl

magert. Tanken på ett eventuellt återgivande i t. ex. radio eller på torgen skulle säkerligen påverka parternas m. fl. förmåga och vilja att avge en klar och spontan berättelse. Främst dessa förhållanden talar för en möjlighet till inspelningsförbud. Redan det förhållandet att det finns en risk för förvanskning av grundmaterialet på grund av att privat bandinspelning görs talar för en förbudsmöjlighet.

I likhet med rättegångsutredningen i dess yttrande anser jag således att om en person som hörs i målet besväras av en privat bandinspelning och denna omständighet kan antagas vara till men för utredningen i målet så bör inspelningen kunna förbjudas. En rättslig reglering av frågan anser jag därför nödvändig.

Domstolsverket betonar i sina överväganden om privat bandinspelning offentlighetsprincipen i alltför hög grad som ett uttryck för rätten till information. Offentlighetskravet får dock inte drivas så långt att det motverkar dess syfte. Förhandlingen är idag offentlig och offentlighetsintresset är därigenom väl tillgodosett. Liksom rättegångsutredningen gör jag den avvägningen att det är väsentligare att målet kan utredas på ett riktigt sätt än att offentlighetskravet drives så långt att vem som helst får göra bandinspelningar.

I Finland och Norge förbereds enligt domstolsverkets översikt av utländsk rätt en rättslig reglering av huvudsaklig innebörd att rättens ordförande skall få avgöra om bandinspelning skall få ske eller ej. Utredningen har dock ej redovisat hur läget är i Danmark. Här kan nämnas att det vid kontakt med Danmarks justitieministerium framgått att det i Danmark ej finns någon rättslig reglering av frågan men att enligt fast praxis inspelning ej tillåts. Någon rättslig reglering förbereds ej; praxisen är allmänt accepterad. Av utredningens översikt för utländsk rätt framgår i övrigt att man inte bara i de skandinaviska länderna utan även i flera europeiska länder med rättstraditioner liknande våra är mån om den tilltalades och parternas rätt till skydd samt intresset att få fram sanningen vid förhandlingen.

Vad slutligen gäller frågan om fotograferingsförbud delar jag domstolsverkets uppfattning att fotografering regelmässigt får anses innebära en sådan allvarlig integritetsinskränkning att offentlighetsintresset här får stå tillbaka. Fotograferingsförbudet bör finnas kvar.

1.2 Överåklagaren i Göteborg

Utredningen har haft att taga ställning till huruvida det kan anses påkallat att rättsligt reglera privata bandinspelningar inför domstol samt om fotograferingsförbudet i 5 kap 9 § rättegångsbalken kan upphävas.

Enligt rådande uppfattning har enskild person rätt att spela in en offentlig rättegång på band med den enda begränsningen att rättens ordförande kan förbjuda inspelning som stör förhandlingen. JO har som anges i utredningen som sin mening uttalat att det icke torde finnas utrymme att förbju-

da inspelning enbart på den grund att parter och vittnen känner sig pressade därav.

Utredningens majoritet har under åberopande av offentlighetsprincipen funnit rådande praxis tillfredsställande och avvisar tanken att införa några regler som begränsar enskilds rätt till bandinspelning.

Rättegångsutredningen som beretts tillfälle att avge synpunkter på domstolsverkets PM har däremot förordat att rättens ordförande skall kunna förbjuda bandinspelning om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet.

Parters och vittnens obenägenhet att uttala sig i rättegångar har som rättegångsutredningen påtalat markant ökat under senare år. Det är en allmän erfarenhet bland åklagare att särskilt i mål om rån, våld och narkotika rädslan för hämnd och trakasserier är mycket vanlig bland målsäganden och vittnen. Först genom lång övertalning och löfte om att utsagan med stöd av 46 kap. 7 § rättegångsbalken skall få lämnas utan att den tilltalade är närvarande har vederbörande förmåtts medverka i rättegången. En ovillkorlig rätt för enskild att i dylika fall göra bandupptagning skulle utgöra ett avsevärt men för utredningen i målet. Med hänvisning till det sagda vill jag förorda att en regel som rättegångsutredningen föreslagit införes i 5 kap. 9 § rättegångsbalken.

Vad avser fotograferingsförbudet har utredningen uttalat att det för integritetsskyddsaspekten har en så utomordentlig betydelse att det bör finnas kvar. Jag delar utredningens uppfattning.

1.3 Överåklagaren i Malmö

Angående bandinspelning vid domstolsförhandling

Det är helt klart att den i svensk rätt förankrade offentlighetsprincipens syfte att möjliggöra observation och kontroll av rättsväsendet redan är tillgodosett genom allmänhetens och pressrepresentanternas möjlighet att närvara vid rättegångar och att ta del av domstolens handlingar, även om tillgång till bandinspelade referat inte förelegat.

För dagen kan bandinspelning vid domstolsförhandling förbjudas jml. 5 kap. 9 § RB endast om den är att bedöma som ordningsstörande. Dagens inspelningsapparatur är så avancerad att ljudupptagningar kan göras av allmänheten utan att ordningen störes i en sessionssal. Spörsmålet om tillåtande av bandupptagning vid förhandling inför domstol bör idag därför inte bedömas med utgångspunkt från om en sådan är ordningsstörande utan i stället med utgångsåunkt från hur upptagningen kan komma att påverka förhandlingen och i densamma uppträdande personer. Den på fältet verksamme åklagaren kan konstatera att det blir allt vanligare att parter och vittnen på grund av rädsla och ibland uttryckliga hot inte önskar eller rent av vägrar inställa sig till förhandlingar. Parter och vittnen upple-

ver redan idag en domstolsförhandling som en stor psykisk påfrestning. Det måste anses ställt utom allt tvivel att benägenheten hos dessa personer att medverka för sakens utredande minskar om möjligheten för envar uppkom att göra inspelningar vid förhandlingen. Ej endast härav kan sakens utredande försvåras eller försämras, utan kan t. ex. inspelningar från förhandlingar hjälpa senare lagförda att lägga upp strategin för att få ett kvalificerat åtal mot sig ogillat.

Det måste fastslås att domstolsförhandlingar i första hand angår de i förhandlingen berörda parterna med för dessa synnerligen viktiga avgöranden fattade av domstolen och endast i andra hand angår allmänheten.

För exempelvis part kan det understundom vara fördelaktigt att få göra inspelning av förhandling. Att reglera spörsmålet genom ett dispensibelt förbud eller ett differentierat förbud låter sig emellertid inte göras på grund av de många bedömningsavgöranden som under sådana förhållanden måste fattas.

Det lämpligaste är därför att införa ett absolut inspelningsförbud vid domstolsförhandling oavsett om densamma avser brott- eller civilmål.

Angående fotograferingsförbudet i 5 kap. 9 § RB

Med glädje konstateras att det av domstolsverkets utredning klart kan utläsas att samtliga personer verket varit i kontakt med ställt sig klart negativa mot en liberalisering av det ovillkorliga förbudet att fotografera i rättssalar.

Förbudet hindrar dock ej de med kameror och med etiska aspekter i mindre mån försedda personer som utanför rättssalarna nästan hysteriskt söker fånga misstänkt eller tilltalad på film. Praktiska problem uppstår för att skydda parten i rättegången från att bli fotograferad och få sitt foto utsatt i tidningar.

Det är självklart att en brottsling skall dömas av domstolen. Som ytterligare straff skall han inte, mot sin önskan, med foto behöva uppträda i tidningar.

Fotograferingsförbudet borde därför utvidgas till att gälla i hela domstolsbyggnaden eller i dess omedelbara närhet då någon i rättegången inblandad person inställer sig eller lämnar förhandlingen.

1.4 Länsåklagaren i Östergötlands län

Sedan jag anmodats avge yttrande över domstolsverkets utredning om rättslig reglering av enskilds bandinspelning m. m. får jag härmed anföra följande.

Domstolsverket har i utredningen haft att ta ställning till två olika frågor, *dels* om det finns skäl att införa en reglering i rättegångsbalken om enskilds rätt att göra ljudupptagning vid rättegång, *dels ock* om det finns skäl att avskaffa det gällande förbudet enligt RB 5 kap 9 § att fotografera i rättssalen vid rättegång.

Regler om enskilds ljudupptagning vid rättegång saknas men behov av sådana regler har blivit alltmer aktuellt allteftersom den moderna tekniken har gjort inspelningsapparater tillgängliga för vem som helst och dessutom utformade och utrustade på ett sådant sätt att de mycket diskret och med gott tekniskt resultat kan användas även från åhörarplats i en rättegångssal. Det kan därför oftast inte av rättens ordförande hävdas att begagnandet av en sådan bandspelare stör ordningen vid förhandlingen och möjlighet saknas därför enligt ordalydelsen av RB 5 kap 9 § till ingripande.

I sin utredning har domstolsverket vid diskussionen om reglering av enskilds rätt till bandinspelning vid rättegång är önskvärd ställt offentlighetsprincipen mot intresset av personlig integritet för den enskilde. Man har därvid kommit till den slutsatsen att de skäl som från integritetsskyddssynpunkt talar för inspelningsförbud inte har den tyngden att de motiverar inskränkningar i offentlighetsprincipen. Domstolsverket anser därför att någon reglering av enskilds rätt till bandinspelning vid rättegång bör inte ske utan att det är tillräckligt med de möjligheter som redan finns för rättens ordförande att ingripa om inspelningen sker under sådana former att den kan anses störa förhandlingen.

Vad gäller fotograferingsförbudet har domstolsverket däremot motsatt uppfattning och anför att – även om fotograferingsförbudet innebär en inskränkning av offentlighetsprincipen – förbudet ur integritetsskyddsaspekt har så utomordentlig betydelse att det bör bestå.

Två av utredningens ledamöter har reserverat sig vad gäller regleringen av bandinspelning och anser att en bestämmelse bör införas av innebörd att rättens ordförande får möjlighet att förbjuda att annan än rätten gör ljudupptagningar vid rättegången om det kan antagas att upptagningen besvärar den som höres så att det kan bli till men för utredningen.

Rättegångsutredningen, som avgivit särskilt yttrande, anser i likhet med reservanterna, att rättens ordförande bör ges möjlighet att, även om en bandinspelning vid rättegång inte är störande, förbjuda att inspelning göres om den kan tänkas innebära men för utredningen. Rättegångsutredningen anser att den inskränkning i offentlighetsprincipen som härigenom kan komma att göras är av underordnad betydelse eftersom förhandlingen som sådan är offentlig.

Vad gäller fotograferingsförbudet har rättegångsutredningen den ståndpunkten att starka skäl talar för allmänt förbud mot fotografering i rättssal men att ett förbud inte bör drivas in absurdum.

Vad angår frågan om bandinspelning har jag för egen del samma uppfattning som rättegångsutredningen och de båda reservanterna. Det bör finnas en möjlighet för rättens ordförande att även av andra än rena ordningsskäl förbjuda enskilda att göra inspelningar under pågående rättegång. Enligt min mening är intresset av integritet för den enskilde minst lika stort i detta sammanhang som när det gäller fotografering. Som rättegångsutredningen anfört är det naturligtvis inte själva inspelningen som känns besvärande

utan vetskapen om att risk finnes för att den ska kunna användas på ett eller annat sätt, t. ex. för återgivning i radio eller TV. Några betänkligheter vad gäller offentlighetsintresset bör inte finnas. Detta intresse är fullt ut tillgodosett genom förhandlingens offentlighet.

Beträffande frågan om fotograferingsförbudet är det min uppfattning att förbudet mycket väl kan tas bort och, i konsekvens med vad som sagts om bandinspelning, ersättas med en uttrycklig möjlighet för rättens ordförande att förbjuda fotografering i rättssalen av andra än rena ordningsskäl, närmast av hänsyn till enskilds integritet.

1.5 Länsåklagaren i Kopparbergs län

Anmodad inkomma med yttrande över rubricerad utredning får jag anföra att jag i allt väsentligt delar de av rättegångsutredningen i yttrande den 19 januari 1979 framförda synpunkterna i nu aktuella frågor.

2 Svea hovrätt

Under utredningens gång har skilda meningar yppats i frågan om riktigheten av att – som domstolsverket gjort – begränsa utredningen till att avse enskilds rätt att företa inspelning medan de överväganden och slutsatser som avser återgivning av det inspelade, särskilt via radio och TV, ansetts falla utanför ramen av utredningsuppdraget.

Hovrätten saknar anledning att nu taga ställning till angivna spörsmål. Självklart är emellertid att återgivningsfrågan måste utredas närmare i det fortsatta arbetet.

Lika med domstolsverket finner hovrätten att något behov inte föreligger att lagfästa rätten till enskilds bandinspelning såvitt nu är ifråga. Denna måste anses vara en del av den i 5 kap. 1 § första stycket rättegångsbalken fastslagna offentlighetsgrundsatsen.

En ljudupptagning vid rättegång kan i och för sig vara störande och därmed till men för ordningens upprätthållande. Emellertid har problemen i detta sammanhang i huvudsak eliminerats i och med tillgången till dagens tekniskt avancerade hjälpmedel. Vägande skäl att på nu angiven grund – utöver ordförandes befogenheter enligt 5 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken – rättsligen reglera enskilds bandinspelning föreligger enligt hovrättens mening inte. Det kan för övrigt ifrågasättas om icke ett förbud mot eller inskränkning i rätten till inspelning inom ramen för offentlighetsprincipen skulle bli illusorisk eftersom av utredningen framgår att i handeln finns bandspelare av ett cigarettpakets storlek och med sådan teknik att en inspelning kan ske med gott resultat utan att den ens uppmärksammas. – Emellertid kan hovrätten inte bortse från de synpunkter som rättegångsutredningen anför, nämligen att det blir allt vanligare att parter och vittnen

på grund av rädsla – ibland t. o. m. uttryckliga hot – är obenägna att uttala sig i rättegångar eller t. o. m. vägrar att infinna sig och att "viljan att uttala sig kan bli ännu mindre om utsagorna inspelas av enskilda personer i rättssalen". I dylika situationer kan det vara angeläget att rättens ordförande har en laglig möjlighet att inskränka den enskildes rätt att göra en inspelning. Hovrätten kan därför ansluta sig till den uppfattningen att i 5 kap. 9 § första stycket rättegångsbalken intages en regel av innehåll, som framgår av rättegångsutredningens yttrande eller att rättens ordförande äger "förbjuda att annan än rn tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet".

Vad slutligen angår den i utredningen behandlade frågan om fotograferingsförbud anser hovrätten att förbudet i princip bör bibehållas men att vissa jämkningar i nu gällande regel kan förtjäna att övervägas.

3 Stockholms tingsrätt

Tingsrätten ansluter sig till rättegångsutredningens åsikt att utgångspunkten bör vara att inspelning som inte stör ordningen vid förhandling alltjämt bör vara tillåten men att rättens ordförande måste kunna hindra sådan inspelning som visar sig vara till men för utredningen i målet på sätt som rättegångsutredningen beskrivit. Tingsrättens erfarenheter bekräftar vad rättegångsutredningen anfört om svårigheterna att få parter och vittnen att yttra sig under förhandling eller att – i vissa fall – ens infinna sig. Det är en klar risk att dessa svårigheter ökar om den som skall höras får klart för sig att hans utsaga kommer att spelas in för att återges, t. ex. i radio. Reglerna om stängda dörrar torde knappast kunna tillämpas på sådant sätt att varje privat inspelning, som rätten finner önskvärt förhindra, omöjliggöres. Tingsrätten anser den i rättegångsutredningens yttrande föreslagna bestämmelsen välgrundad och ändamålsenlig. – Det kunde kanske övervägas – ehuru det går utöver utredningsuppdraget – att låta bestämmelsen avse även sådan ljudupptagning, som avses att utsändas direkt.

Tingsrätten vill i detta sammanhang fästa uppmärksamhet på frågan om vilka möjligheter domstol har att vid missruk av inspelningsanordning ingripa omedelbart med t. ex. förverkande.

Domstolsverket föreslår att förbudet mot fotografering i rättssalen skall bestå. Grunden för verkets mening tycks – i motsats mot verkets överväganden rörande bandinspelning – vara att de i rättegången deltagande personerna skall få slippa följderna av publicering eller annan användning av fotografier från rättegången.

Enligt tingsrättens mening är domstolens intresse av att förhandlingen inte störs av ovidkommande inslag – liksom parters och andra deltagares

önskan att i möjligaste mån få vara i fred – alltjämt stark. Det är tveksamt om ett fotografi från en rättegång tjänar något förnuftigt ändamål. Tingsrätten – som antar att förbudet gäller även TV-filmning och annan elektronisk bildupptagning – anser inte att det finns skäl att jämka det nu gällande förbudet mot fotografering.

Tingsrätten ansluter sig avslutningsvis till rättegångsutredningens åsikt att också frågan om återgivning av bandinspelningar bör utredas. Därvid bör inte bara återutsändning i etermedia beaktas. Till tingsrätten har i något fall framförts begäran att få ställa in mikrofoner i rättssalen och ansluta dem till högtalare utanför denna. Ingen sådan framställning har såvitt känt beviljats. Men det är inte självklart att ett sådant beslut om avslag kan grundas bara på ordförandens ansvar för ordningen vid rättens sammanträden.

4 Södertälje tingsrätt

Bandinspelning vid rättegång

För närvarande saknas bestämmelser om bandinspelning vid rättegång, vilket innebär att bandinspelning torde kunna förbjudas endast när den stör förhandlingen, i vilket fall rättens ordförande kan ingripa med stöd av 5 kap 9 § rättegångsbalken.

Såväl i grundlag som i rättegångsbalken har fastslagits att förhandling vid domstol skall vara offentlig. Otvivelaktigt har offentligheten vid domstol bidragit till att domstolarna i hög grad åtnjuter allmänhetens förtroende.

Såsom framgår av utredningen finns det – utöver de fall då man kan tala om egentlig störning genom bandinspelning – åtskilliga situationer i vilka det kan synas befogat att begränsa eller avstyra privat bandinspelning. Det finns därför anledning att diskutera frågan om förbud i en eller annan form. Även frågan om domstolarna bör vidta åtgärder för att underlätta privat bandinspelning, när sådan utan nackdel kan ske, kan vara värd att övervägas.

Det kan möjligen göras gällande att offentlighetsprincipen är i tillräcklig grad beaktad genom att allmänheten äger fritt tillträde till domstolsförhandlingar och att ett förbud mot privat bandinspelning följaktligen inte skulle innebära att offentlighetsprincipen träds för när. Vidare kan hävdas att betydelsen av offentligheten i någon mån minskat genom den insyn i och kontroll av domstolarnas verksamhet som numera sker exempelvis genom att offentlig försvarare förordnas i de flesta brottmål. Allmänhetens krav på information om samhällsfunktionerna och myndigheternas agerande i olika situationer har emellertid på ett markant sätt ökat, och möjligheterna att sprida information har också på olika sätt förbättrats. Ett allmänt

förbud mot privat bandinspelning vid rättegång skulle i dagens läge kunna uppfattas som ett allvarligt avsteg från den sedan gammalt gällande offentlighetsprincipen. Ett sådant förbud bör därför enligt tingsrättens mening inte komma i fråga. Även tanken på ett dispensibelt förbud bör avvisas. I stället bör privat bandinspelning vid rättegång i princip vara fri med möjlighet till inskränkningar i vissa fall. I allmänhet får väl parter anses ha ett större intresse av att kunna göra bandinspelning än vad åhörare i rättegången har. Det torde dock vara svårt att göra åtskillnad mellan parter och övriga.

Avvägningen mellan integritetsskyddsintresset och offentlighetsintresset bör således även fortsättningsvis göras så att det förra i allmänhet får stå tillbaka för det senare. I de fall då det förra inte anses kunna offras bör lösningen sökas i regler som ger möjlighet att begränsa rätten till privat bandinspelning och inte i utvidgade regler om rättegång inom stängda dörrar.

När det gäller tillämpningen av 5 kap 9 § rättegångsbalken är det uppenbart att ljud och montering av iögonenfallande teknisk apparatur kan verka störande. Däremot är det tveksamt om blotta förekomsten av bandinspelning exempelvis i fall när inspelningen påverkar parts eller vittnes villighet att uttala sig kan anses innefatta sådan störning som avses i nämnda lagrum. Sannolikt skulle få domare vara beredda att i sådant fall förbjuda inspelningen av ordningsskäl.

Vid tingsrätten har förekommit ett större tvistemål – familjemål – där ena parten företog inspelning under förhandlingarna. Parten lät sedan sprida ut skrifter av inspelningarna till domstolar och andra myndigheter samt till pressen. Vidare har Sveriges Radio företagit inspelning i ett uppmärksammat brottmål. I ett annat brottmål har lokalradion gjort inspelning. Själva inspelningarna föranledde i dessa mål inte några större olägenheter.

Inom tingsrätten finns i övrigt ingen erfarenhet av mål där frågan om inspelningsförbud har aktualiserats. Däremot förekommer inte så sällan mål i vilka parter och vittnen ådagalägger en tydlig ovilja att fritt berätta vad de vet – av rädsla för repressalier eller av annan orsak. Det kan med fog antagas att en obegränsad rätt till fonetisk upptagning av deras berättelser skulle göra dem än mer obenägna att yttra sig. En sådan utveckling skulle vara till avsevärt men för utredningen i målen. Rättens ordförande bör därför få uttryckligt stöd i lag för att förbjuda bandupptagning i dylika fall. Även andra fall kan tänkas, framför allt i stora narkotikamål, där privata bandupptagningar kan vara till men för utredningen i målet eller mål som har nära samband med detta.

En sådan försiktig utvidgning av rätten att förbjuda privat bandinspelning som här förordas innefattar enligt tingsrättens mening inte något avsteg från offentlighetsprincipen och försvårar inte heller nämnvärt journalisternas möjlighet att förmedla information från rättegångar. Det är ju

inte information i form av ordagrant återgivna brottsstycken ur parters och vittnens berättelser som i första hand bör förmedlas till allmänheten utan en helhetsbild av vad som förekommit i rätten.

Tingsrätten anser således sammanfattningsvis att rätten till privat bandinspelning i princip bör vara fri men att ordföranden bör få något större möjligheter än i dag att i enskilda fall begränsa denna rätt.

Slutligen vill tingsrätten framhålla att frågan om rätten till inspelning inte bör lösas fristående från frågan om rätten till återgivning av det inspelade.

Förbud mot fotografering

Det i 5 kap 9 § rättegångsbalken inskrivna fotograferingsförbudet är känt och accepterat, vilket bäst visas av att försök till överträdelse av förbudet praktiskt taget aldrig sker. Tingsrätten anser i likhet med utredningen att det inte finns skäl att mjuka upp förbudet. Möjligen bör det omformuleras så att lagtexten bättre återger vad som enligt motiven avses, nämligen förbud mot fotografering under pågående förhandling. Det kan också övervägas att införa bestämmelser i syfte att stävja det föga tilltalande bruket att ta närgångna bilder av tilltalade eller andra i rättegången deltagande personer på väg in i eller ut från tingssalen. En lösning av detta problem utan förbud i lag torde dock vara att föredra.

5 Malmö tingsrätt

Bandinspelning av enskild vid rättens förhandlingar har vid denna tingsrätt förekommit i både brottmål och tvistemål. Mestadels har det varit Sveriges Radio som efter anmälan till vederbörande ordförande gjort sådana inspelningar. Några påtagliga olägenheter därav för rätten har inte förekommit.

Tingsrätten delar domstolsverkets uppfattning, att det ej är påkallat att införa ett förbud mot enskilds bandinspelning. Ej heller synes det f. n. finnas skäl att reglera sådan inspelning. Tingsrätten instämmer också med domstolsverket, att tillräckligt starka skäl talar för ett bibehållande av det i rättegångsbalken stadgade förbudet mot fotografering i rättssalen.

Offentlighetsprincipen såsom den utvecklats i vårt land är av största betydelse för rättssäkerheten och medborgarnas förtroende för myndigheters och domstolars arbete. Införandet av ett förbud mot enskilds bandinspelning skulle beröva offentlighetsprincipen en högst väsentlig ingrediens, nämligen den grundlagsfästa rätten till informationsfrihet. De integritetsskäl som redovisas i utredningen är beaktansvärda men ej så tungt vägande att de motiverar ett förbud. De situationer, där avsteg från offentlighetsprincipen kan ske enligt gällande rätt, är klart angivna i lag och lämnar inte utrymme för någon diskretionär prövning. Betydelsen härav

gör att tingsrätten ej kan acceptera en bestämmelse av det innehåll som rättegångsutredningen har föreslagit. Vidare vill tingsrätten framföra som sin mening att missbruk av en bandinspelning ej kan utgöra skäl för ett förbud utan bör förekommas på annat sätt.

Rättegångsutredningen och domstolsverket har berört frågan om skyldighet för domstol att tillhandahålla enskild kopior av rättens fonetiska upptagningar. Ehuru någon framställning om sådana kopior ännu inte gjorts vid denna tingsrätt, anser tingsrätten det nödvändigt att frågan om avgift för dylika kopior snarast regleras.

6 Halmstads tingsrätt

Tingsrätten *tillstyrker* domstolsverkets förslag *att* inskränkningar nu inte föreskrives beträffande enskilds rätt till inspelning under rättegång *samt att* nuvarande fotograferingsförbud bibehålles.

1. Skälen för och emot en *inspelningsrätt* kan naturligtvis varieras och utvecklas mera ingående än som skett i promemorian. För ett förbud brukar bl. a. åberopas på olika sätt beskrivna integritetsskyddsintressen för enskilda. Det vill synas som om sådana intressen i första hand kan och bör tillgodoses med hjälp av regler som gäller eller bör uppställas för massmedias behandling av material från rättegångar.

Särskilt intresse har – vid en diskussion av processrättsliga regler om inspelningsrätten – de synpunkter som anförts av rättegångsutredningen. Utredningen föreslår att inspelning skall kunna förbjudas om upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen. Strävandena att främja rättegångens kvalitet är naturligtvis särskilt beaktansvärda. Kraven på offentlighet kan behöva vika när de möter intressen av nu antydd art.

Även om tingsrätten har starka sympatier för vad rättegångsutredningen här anför och förordat, har emellertid tingsrätten stannat för att avstyrka den föreslagna regleringen. Avgörande har härvid varit att det inte kan anses vara tillräckligt visat att det finns ett faktiskt behov av den föreslagna begränsningen av en fri inspelningsrätt. Tingsrätten har sålunda inte kännedom om något fall, när ett inspelningsförbud skulle varit klart befogat. Inte heller redovisas i den remitterade promemorian några inträffade fall där avsaknaden av förbudsmöjlighet varit klart oläglig. Offentlighetsintresset får enligt tingsrättens mening anses vara så starkt att inskränkningar av nu diskuterat slag inte bör vidtagas utan ett klart dokumenterat faktiskt behov av dem.

En regel som den av rättegångsutredningen föreslagna skulle möjligen i praktiken inte sällan komma att förfela sitt syfte. En tillämpning kan sålunda väntas bli aktuell särskilt i mål som av ett eller annat skäl väckt allmän uppmärksamhet. Man har skäl att räkna med att ett inspelningsför-

bud i ett sådant sammanhang kan ge anledning till ingående kommentarer och omfattande diskussioner i massmedia. Den hörde och hans uppgifter och förhållanden kan därvid bli föremål för en mera närgången uppmärksamhet än som eljest skulle varit fallet.

Till vad tingsrätten ovan anfört kan fogas skäl av närmast praktisk art. En bestämmelse som den föreslagna måste ge svårigheter och ojämnheter i tillämpningen. En nyanserad tillämpning kan bl. a. kräva att hänsyn tages till vem som vill göra en inspelning; starka skäl bör föreligga för att vägra *part* inspelningsrätt.

Här är också att beakta att ett av ordföranden fattat beslut får omedelbar praktisk efterföljd, eftersom särskild talan inte kan föras mot beslutet. Det kan dessutom vara något osäkert vad som kan hända efter en fullföljd av målet. Det är inte uteslutet att ett grovt felaktigt förbudsbeslut skulle – såsom ett felaktigt offentlighetsinskränkande förbud – kunna föranleda undanröjande av en meddelad dom. – Till allt detta kommer att efterföljden av ett inspelningsförbud kan vara svårkontrollerad.

Slutligen bör här erinras om svårigheterna att finna något objektivt underlag för en prövning av uppkommen fråga om inspelningsförbud. I praktiken torde man bli hänvisad till att godta en persons uppgift att en inspelning märkbart skulle besvära honom.

2. Som skäl för att bibehålla *fotograferingsförbudet* har i huvudsak anförts att en fotografering kan utgöra en allvarlig integritetskränkning. För ett förbud talar också med särskild styrka att det från informationssynpunkt knappast kan framstå som särskilt angeläget att personer som deltager i domstolsförhandlingar fritt skall kunna fotograferas. Informationsintresset av fotografier är utomordentligt mycket svagare än intresset av ett återgivande av innehållet i vad som yttras vid en förhandling.

3. I övrigt finner tingsrätten anledning att till domstolsverkets promemoria göra följande *särskilda anteckningar*.

Sid 18

Domstolsverket synes ha utgått ifrån att uppdraget avsett endast band*inspelningar* och därmed jämförbara inspelningar. Det kan ifrågasättas om så snäva gränser bör ställas upp för en diskussion. Motsvarande olägenheter som av bandinspelningar följer i förstärkt grad av exempelvis upptagningar för direktutsändning.

I detta sammanhang har det starkt intresse vilken formulering som väljes för en bestämmelse. Rättegångsutredningen använder i sitt förslag ordalag som uppenbarligen hämtats från 6 kap. 9 § rättegångsbalken (''upptagas – – – på fonetisk väg''). Från språkliga utgångspunkter kan detta uttryckssätt möjligen inge osäkerhet. Uttrycket skulle kunna avse endast själva upptagandet (mikrofontekniken), men också uttrycka kombinationen av upptagande och registrering.

Sid. 22 f

Referatet av Ekelöfs diskussion av offentlighetsprincipens problematik är rapsodiskt. Det gör dålig rättvisa åt det nyanserade resonemang som Ekelöf redovisar för att fästa uppmärksamheten på ett viktigt problem, förtjänt att göras till föremål för mer grundliga undersökningar. Referatet skämmes dessvärre också av en del tämligen uppseendeväckande felcitat med klart förvanskande effekter.

Sid. 25

Uttalandet att det är straffbart att "utan tillstånd i hemlighet" spela in förhandling inom stängda dörrar kan vara missvisande och kräva ett tillägg. För straffbarhet enligt 4 kap. 9 a § brottsbalken kräves sålunda att inspelningen göres av någon som inte är behörigen närvarande vid förhandlingen. Närvarande part torde sålunda ha full rätt att utan särskilt tillstånd göra en inspelning. Rätten torde möjligen var oförhindrad att fråga om inspelning sker. Sker inspelning, kan ökade skäl föreligga att med stöd av 5 kap. 4 § rättegångsbalken förorda att vad som förekommit vid förhandlingen inte får uppenbaras. På motsvarande sätt kan det tänkas vara legitimt att vid offentlig förhandling, vid vilken fråga om stängda dörrar kan uppkomma, efterhöra om bandinspelning sker. Risken för bandinspelning kan sålunda ha betydelse för parts inställning till och rättens avgörande av frågan om offentlighet. – Ett klarläggande uttalande från lagstiftarens sida i dessa frågor om aktivitet från rättens sida kan ha intresse.

Sid. 53

Promemorians uttalanden till ledning för domstolarnas hantering av inspelningsfrågor inger någon osäkerhet. Enligt promemorian skulle det sålunda normalt vara tillåtet att placera en mikrofon i anslutning till parternas, vittnets eller rättens platser. Troligen har ett "inte" fallit bort ur meningen, eftersom en motsatt ståndpunkt synes höggradigt befogad. Platser avsedda för de agerande i en rättegång bör självfallet aldrig belamras med ovidkommande mikrofoner för närgången ljudupptagning. Den därefter i promemorian följande meningen är till följd av något språkligt missöde svårbegriplig. Avsikten torde ha varit att uttala att indiskreta mikrofonförflyttningar under pågående förhandlingar inte kan godtagas.

7 Integritetsskyddskommittén

Ang. enskilds bandinspelning

Enligt gällande rätt torde vem som helst få spela in på band vad som försiggår vid rättegång som inte hålls inom stängda dörrar, om inspelning-

en kan göras utan att verka i teknisk mening störande vid förhandling. Reglerna i 5 kap. rättegångsbalken (RB) om ordning vid domstol är enligt integritetsskyddskommitténs mening helt tillfyllest om man endast vill komma till rätta med störande i teknisk mening. Det går alltså att med hjälp av nu gällande bestämmelser förhindra störningar som uppkommer på grund av maskinljud från inspelningsapparater, sladdar som hindrar, spring med mikrofoner etc.

Som kommittén tidigare har anfört i annat sammanhang kan den principiella friheten att med hjälp av teknisk apparatur uppta rättegångsförhandlingar vara diskutabel från integritetskyddssynpunkt. I själva verket förhåller det sig numera så att den tekniska utvecklingen har medfört att integritetsskyddsaspekten är den helt dominerande beträffande denna fråga. Den moderna tekniken har frambringat inspelningsapparater som kan användas utan att i teknisk mening vara störande. Samtidigt har teknikens framsteg medfört att upptaget material på ett helt annat sätt än tidigare på kort tid kan spridas till den stora allmänheten. Det är därför enligt kommitténs mening väsentligt att göra det möjligt att ingripa mot inte avsedd användning av material som inspelats vid rättegångsförhandling.

Domstolsverket har inte utrett de problem som kan vara förenade med återgivning av det inspelade materialet. Verket har ansett att uppdraget endast har gällt frågan om rätten att företa inspelning. Oavsett hur domstolsverkets uppdrag skall tolkas i detta avseende torde det vara helt klart att det är återgivning av det inspelade som är den verkliga integritetsfaran. Det obehag eller den rädsla som själva inspelningen framkallar beror i de allra flesta fall ytterst på tanken att det inspelade kan komma att återges i t. ex. massmedierna radio och TV eller kan komma att föras vidare på annat sätt som den enskilde kan få obehag av.

I detta sammanhang kan nämnas att kommittén för närvarande ägnar sig åt frågor om användning av material som avser enskilds privatliv. Kommittén inskränker sig därvid inte till frågan om användning av material som åtkommits på olagligt eller otillbörligt sätt. Kommitténs slutbetänkande kommer därför att omfatta också användning av sådant material som upptagits genom t.ex. privat bandinspelning vid rättegång. Kommittén anser det dock angeläget att redan på inspelningsstadiet kunna hindra upptagningar som vid en framtida – eller samtidig – återgivning kan komma att kränka den hördes personliga integritet.

I likhet med rättegångsutredningen är kommittén av den uppfattningen att bestämmelserna i 5 kap. 9 § RB bör kompletteras på så sätt att rättens ordförande också äger förbjuda privat bandinspelning av andra skäl än rena ordningsskäl. Kommittén vill emellertid sträcka sig något längre än vad rättegångsutredningen har föreslagit. Enligt kommitténs mening är det nämligen angeläget att kunna hindra inspelning av integritetskränkande material även om inspelningen inte skulle vara till men för utredningen i målet.

Kommittén kan alltså för sin del ansluta sig till det av rättegångsutredningen föreslagna tillägget till stadgandet i 5 kap. 9 § andra stycket RB. Därutöver bör stadgandet enligt kommitténs mening ges ett tillägg till skydd för den enskildes personliga integritet.

Efter dessa tillägg skulle ifrågavarande stadgande förslagsvis ges följande innehåll. – Det av rättegångsutredningen föreslagna tillägget har strukits under med heldragen linje. Kommitténs kompletteringsförslag har markerats med streckad linje.

På rättens ordförande ankommer att upprätthålla ordning vid rättens sammanträden och att meddela därför nödiga föreskrifter. Han äger utvisa den som stör förhandlingen eller eljest uppträder otillbörligt så ock för undvikande av trängsel begränsa antalet åhörare i rättssalen. *Likaså äger han förbjuda att annan än rätten tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen* antingen *så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet* eller framkallar fara för den hördes personliga integritet. Ej må fotografi tagas i rättssalen.

Ang. fotograferingsförbudet

Till grund för det nu föreliggande fotograferingsförbudet tycks ha legat både syftet att skydda förhandlingen mot störning i teknisk mening och enskilda parters krav på skydd för sin integritet. Det förhållandet att fotografering genom den tekniska utvecklingen numera inte behöver vara störande för ordningen i rättssalen anser kommittén inte böra tillmätas avgörande betydelse. Kommittén anser därför i likhet med domstolsverket att kravet på integritetsskydd är av sådan tyngd att förbudet bör bestå.

Kommittén anser det inte finnas anledning att utvidga fotograferingsförbudet i 5 kap. 9 § RB till att gälla också utanför rättssalen. I detta sammanhang vill kommittén erinra om det förslag som kommittén tidigare har lagt fram i sitt andra delbetänkande (SOU 1974: 75) Fotografering och integritet. I detta betänkande föreslog kommittén att det skulle vara straffbart att olovligen fotografera någon när denne var inomhus i sin bostad eller var för vård intagen på sjukhus eller annan anstalt. Det föreslogs också bli straffbart att olovligen fotografera någon när denne befann sig på en plats där han var skyddad för allmän insyn och fotograferingen uppenbarligen var kränkande för honom. Kommitténs förslag har ännu inte lett till lagstiftning.

I sitt slutbetänkande kommer kommittén också att ta upp frågan om användning av bilder som kan vara kränkande för den enskildes integritet. Det behöver inte sägas särskilt att sådana bilder också kan ha tagits vid rättegångsförhandling.

8 Rättegångsutredningen

Som framgår av domstolsverkets skrivelse till regeringen i samband med överlämnandet av promemorian har rättegångsutredningen tidigare yttrat sig till domstolsverket över promemorian i dess dåvarande skick. Eftersom verket inte funnit anledning omarbeta promemorian med anledning av vad utredningen då anförde kan utredningen nu i stort sett hänvisa till sitt tidigare yttrande. De "förtydliganden" som verket gör i skrivelsen till regeringen föranleder utredningen att härutöver uttala följande.

Rättegångsutredningen vidhåller sin uppfattning om att överväganden av inspelningsfrågor, vilka inte tar hänsyn också till återgivningsmöjligheten – även i radio eller TV – är av mindre intresse. Utredningen anser också fortfarande att uppdraget innefattat en skyldighet att göra sådana överväganden. En sådan skyldighet innebär inte nödvändigtvis att man måste överväga ett förbud att återge inspelningen i exempelvis radio.

Inom utredningen har rått fullständig enighet om att inspelningen måste kunna förbjudas om den är till men för utredningen i målet. Intresset av att målet blir utrett på bästa möjliga sätt tar enligt utredningens uppfattning klart över de intressen som kan anföras till stöd för en oinskränkt rätt att göra privat bandinspelning.

Även den som ansluter sig till nyssnämnda uppfattning kan naturligtvis motsätta sig en rättslig reglering av inspelningsfrågan. Skälet skulle då främst vara att det inte föreligger något behov av en sådan reglering. Denna fråga kommer att belysas vid remissbehandlingen. Rättegångsutredningen anser att det redan finns ett visst behov. Utredningen vill emellertid understryka att det i denna fråga inte finns anledning för lagstiftaren att avvakta till dess ett akut och mer omfattande behov visat sig föreligga. Vad det gäller är ju bara att införa en *möjlighet* att förbjuda en inspelning. Möjligheten behöver inte utnyttjas förrän ett behov föreligger. Härtill kommer att det skulle vara ytterst otillfredsställande att tvingas avgöra ett mål på bristfällig utredning enbart därför att en privat bandinspelning inte kan förbjudas.

Rättegångsutredningen har i sitt yttrande pekat på skyldigheten att tillhandahålla kopia av fonetisk upptagning och härvid framhållit vissa problem av såväl rättslig som praktisk natur, vilka enligt utredningens uppfattning är värda uppmärksamhet. Domstolsverket inskränker sig till ett påstående om att det torde uppstå stora svårigheter för domstolarna att tillmötesgå en begäran om kopior och att, såvitt verket har sig bekant, några framställningar om sådana kopior inte gjorts. (Se dock bilaga till detta yttrande). Vari de uppgivna svårigheterna skulle bestå undandrar sig utredningens bedömande men om verkets bedömning är riktig synes det vara på tiden att överväga hur kopior skall tillhandahållas. Eftersom det är fråga om utlämnande enligt de regler som gäller för allmänna handlingar bör

tillhandahållandet nämligen ske med skyndsamhet. Även i avgiftsfrågan synes en beredskap önskvärd.

I sitt yttrande till domstolsverket gjorde rättegångsutredningen vissa uttalanden även i fråga om fotograferingsförbudet i 5 kap. 9 § rättegångsbalken. Dessa uttalanden har inte föranlett någon som helst kommentar från domstolsverket. Utredningen vidhåller sin uppfattning om att den gällande bestämmelsen behöver ses över.

Bilaga

Härmed får jag anmäla, att chefsrådmannen på avd 2 Ella Köhler idag anmält till mig att en part (parten personligen) under loppet av en nu pågående huvudförhandling beställt kopia av fonetisk upptagning av vittnesmål under huvudförhandlingen. Köhler begärde instruktioner av mig. Jag svarade, att tingsrätten skall se till att överspelning sker till band, som skall utlämnas gratis (jfr bilaga i domstolsverkets utredning om rättslig reglering av enskilds bandinspelning m. m., överlämnad till regeringen genom skrivelse 1979-03-09).

Med hänsyn till vad domstolsverket anför i skrivelsen 1979-03-09 har jag velat uppmärksamma domstolsverket på beställningen.

Carl-Anton Spak
Lagman

8.1 Justitiekanslern

Rättegångsutredningen har anmodats avge yttrande över rubricerade promemoria. Samtidigt som jag härmed överlämnar utredningens yttrande begagnar jag tillfället att för egen del göra följande kommentarer.

I min egenskap av utredningens ordförande uppskattar jag naturligtvis att domstolsverket anser utredningens uppfattning i inspelningsfrågan "förtjänt av viss uppmärksamhet". Ännu bättre hade det emellertid varit om verket tagit något intryck av vad utredningen anfört. Utredningen har inom sig flera erfarna företrädare för såväl domarkåren som åklagar- och advokatkåren. Jag anser det mot den bakgrunden anmärkningsvärt att domstolsverket inte ansett utredningens omsorgsfulla yttrande till verket ens böra föranleda ett bemötande.

Som JK kan jag inte underlåta att uttrycka min utomordentliga förvåning över det sätt på vilket domstolsverket uppfattat sitt uppdrag. I den skrivelse till regeringen, i vilken jag tog upp frågan om en reglering av rätten till privat bandinspelning var återgivningsfrågan en huvudpunkt.

Jag berörde också särskilt återgivning i radio. Med mitt synsätt är det helt ointressant att diskutera ämnet i fråga om man inte tar upp återgivningsfrågan, inkl. återgivning i radio eller liknande sammanhang.

Om regeringens uppdrag till domstolsverket skall uppfattas på det sätt verket gör gällande anser jag att regeringen på lämpligt sätt bör låta utreda frågan om tillåtligheten av privat bandinspelning med hänsyn särskilt till de konsekvenser en återgivning i t. ex. radio kan innebära. En särskild skrivelse härom inges samtidigt härmed från JK.

9 Yttrandefrihetsutredningen

Frågan om man bör begränsa den enskildes rätt att göra egna bandinspelningar under rättegångar kan till en del bedömas från ordningssynpunkt. Men i första hand rör den konflikten mellan kravet på offentlighet vid domstolsförhandlingar och de medverkandes önskemål om enskildhet.

Domstolsverket har, med hänvisning till sitt uppdrag, i huvudsak uppehållit sig vid de störningar som kan uppkomma genom själva inspelningen, däremot inte vid de psykologiska verkningarna av tanken på en kommande återgivning. Med den delbedömningen av frågan ter sig verkets slutsats – att någon begränsning av inspelningsrätten inte bör göras – naturlig.

Men, som domstolsverket konstaterar, är det framför allt möjligheten av en offentlig återgivning som är det allt överskuggade problemet. Hur påverkar den parters och vittnens agerande i rättegången?

Bandinspelningar kan underlätta arbetet för dem som vill bevaka domstolsarbetet, dvs. normalt referenter av förhandlingarna i radio, TV eller tidningar. Rätten att göra egna bandinspelningar är dock inte avgörande för offentlighetsprincipens giltighet. Offentlighetsprincipen tillgodoses redan genom rätten att närvara vid förhandlingar och rätten att ta del av allmänna handlingar.

Det kan enligt yttrandefrihetsutredningens mening finnas fall då hänsynen till en enkel och arbetsbesparande rapportering från rättegångar måste stå tillbaka för intresset av att den rättsliga utredningen inte skadas av de hörda personernas osäkerhet inför tanken på hur inspelningen skall komma att användas. Det är viktigt att de kan tala fritt utan att distraheras.

Yttrandefrihetsutredningen ansluter sig därför till rättegångsutredningens uppfattning att rättens ordförande bör ges möjlighet att förbjuda inspelning, om inspelningen kan antas så besvära den som hörs att det blir till men för den rättsliga utredningen.

I fråga om förbudet mot fotografering i rättssalar delar yttrandefrihetsutredningen domstolsverkets uppfattning att integritets- och ordningsskäl talar för ett väsentligen bibehållet förbud. Som rättegångsutredningen har framhållit kan det dock finnas anledning att klarare ange förbudets omfattning. Det borde t. ex. vara möjligt för rättens ordförande att medge fotografering med parternas tillstånd under förhandlingspauser.

10 Sveriges domareförbund

Domareförbundet finner inte anledning att på grund av den nu framlagda utredningen ändra den principiella inställning, som förbundet intog i sitt yttrande till justitiekanslern år 1974 (se PM s. 34 f). Vad som anföres i den nu föreliggande promemorian föranleder förbundet att därutöver anföra följande.

Under rubriken Offentlighetsprincipen i rättskipningen (2.3. s. 20) nämns som exempel på undantag från offentlighetsprincipen möjligheten att förordna att förhandlingen helt eller delvis skall hållas inom stängda dörrar då sedlighetssårande omständigheter kan förväntas framkomma under handläggningen. Det uttalas att bestämmelsen – varmed åsyftas 5 kap. 1 § 2 st. rättegångsbalken – dikterats av hänsyn till part eller annan som uppträder i rättegången. Stadgandet är emellertid enligt i sin ordalydelse endast tillämpligt om det kan antas att det vid förhandlingen skall förekomma något som är stötande för anständigheten och sedligheten. Numera, när gränsen för vad sålunda betraktas som stötande förskjutits, så att kretsen av de sexuella företeelser som väcker anstöt blir mycket mindre än förr, föreligger formellt sett inte i samma utsträckning möjligheten att hålla förhandling inom stängda dörrar i mål av ifrågavarande slag. Bestämmelsen ger alltså inte det skydd för den enskildes integritet, som domstolsverket förutsätter. Det önskvärda skyddet kan enligt förbundets mening visserligen ej åstadkommas genom ett förbud mot privata bandinspelningar i denna typ av mål. Frågan har dock så starkt samband med de problem som behandlas i utredningen, att den bör upptagas i detta sammanhang. Förbundet vill därvid hänvisa till vad förbundet anfört i ett yttrande den 23 januari 1979 till riksdagens ombudsmän med anledning av en förfrågan om domstolarnas praxis i förevarande hänseende i kopplerimål. Förbundet uttalade då som sin principiella uppfattning att det är nödvändigt att det ges bestämmelser, som bättre än nu skapar formella förutsättningar för domstolarna att handlägga mål inom lyckta dörrar där enskilda personers integritet riskeras. Förbundet anförde att detta behov är starkt i många sedlighetsmål men kan föreligga även i andra typer av mål, t. ex. i mål om våld inom samlevnadsförhållanden. Enligt förbundets mening föreligger alltså ett påtagligt behov av lagbestämmelse, som ger domstol rätt att i särskilda fall – i vidare mån än gällande lagstiftning medger – göra undantag från offentlighetsprincipen och skydda den som skall höras i rättegång mot att behöva utlämna intima personliga förhållanden åt offentligheten. I yttrande till riksdagens ombudsmän framhöll förbundet att detta behov möjligen kan tillgodoses om 5 kap. 1 § rättegångsbalken ändras i överensstämmelse med vad som föreslogs i samband med förslaget till ny sekretesslag (Ds Ju 1977: 11).

Förbundet anser att det är tvivelaktigt om man bör särskilt reglera inspelning som sker vid förhandling inom stängda dörrar. Enligt förbun-

dets mening bör dock möjligheten att förordna, att vad som förekommit vid sådan förhandling inte får uppenbaras, vara till fyllest.

Med anledning av diskussionen om behovet av ett förbud mot återgivning i etermedia av gjorda inspelningar vill förbundet anföra följande.

Det är rimligt att antaga, att människor som hörs inför rätta kan påverkas i sina uttalanden av att de är medvetna om att vad de säger kan komma att direkt återges i radio eller TV. Det är dock svårt att i det enskilda fallet i förväg bedöma om en inspelning kommer att vara till men för utredningen. Frågan har emellertid också en annan aspekt. Den medborgerliga skyldigheten att vittna upplevs säkerligen av många som betungande, dels genom obehaget av själva förhöret, dels genom att inställelsen ofta medför uppoffringar i form av fritid eller av ekonomisk art. Dessa omständigheter gör det angeläget att i största möjliga utsträckning begränsa den press, som skyldigheten att lämna uppgifter inför rätta utgör för den enskilde. De skäl som ligger bakom kravet på att rättegångarna skall vara offentliga är helt tillgodosedda genom att uppgifterna lämnas inför dem som är närvarande i rättssalen. Uppgiftslämnaren borde härutöver inte behöva riskera att utsagan mot hans vilja återges i massmedia annat än som referat. Skillnaden mellan en direkt återgivning och ett referat torde för många framstå som väsentlig. Förbundet anser att vad nu anförts motiverar en utredning om behovet av en rättslig reglering av uppspelning i etermedia av inspelningar som har gjorts under rättegångar.

Enligt förbundets mening har domstolsverket överdrivit svårigheterna för domstolarna att tillmötesgå önskemål om kopior av rättens fonetiska upptagningar. En kopiering av upptagningarna skulle – i varje fall om domstolarna utrustades med kassettbandspelare – tvärtom kunna innebära en besparing genom att det ofta dryga arbetet med utskrifter av fonogram i många fall ej längre blev nödvändigt. Självfallet bör en avgift på kopior av fonetiska upptagningar införas.

Förbundet delar domstolsverkets uppfattning att gällande fotograferingsförbud bör bestå.

11 Sveriges advokatsamfund

Vad först gäller frågan om omfattningen av domstolsverkets utredning delar samfundet rättegångsutredningens framförda synpunkter, att även de problem som kan vara förenade med en återgivning av det inspelade borde ha utretts av domstolsverket. De problem av betydenhet som uppstår hänger nämligen inte i så hög grad samman med själva inspelningen som med återgivningen av den. Samfundet anser därför, att domstolsverket bör utvidga sin utredning och redovisa de överväganden som kan sammanhänga med en rättslig reglering av återgivningar av bandinspelningar från rättegångar via exempelvis radio och TV.

Vad sedan gäller frågan huruvida förbud eller andra inskränkningar bör göras i den enskildes rätt att göra egna bandinspelningar vid rättegångar, vill samfundet betona att vid den intressekonflikt som uppstår mellan å ena sidan de i rättegångarna inblandade personernas berättigade krav på integritet och å andra sidan offentlighetsprincipen vid domstolsförhandlingar, den enskildes integritetsskydd bör tillmätas stor betydelse, eftersom en domstolsförhandling primärt berör de involverade personerna och endast sekundärt allmänheten.

Enligt samfundets erfarenhet blir det allt vanligare, att parter och vittnen uttrycker ovilja mot att uttala sig i rättegångar. Detta skulle säkerligen ytterligare accentueras, om allmänheten fick oinskränkt rätt att göra bandinspelningar av utsagorna.

Å andra sidan vill samfundet självfallet slå vakt om principen om offentlighet vid domstolsförhandlingar. Inskränkningar i denna princip bör endast undantagsvis ifrågakomma.

Även om allmänhetens rätt till bandinspelning vid rättegångsförhandlingar – som ovan nämnts – kan vara till avsevärt förfång för både parter och vittnen, är konsekvenserna härav för den enskilde enligt samfundets mening inte av sådan tyngd att en lagändring innebärande ett totalt inspelningsförbud bör övervägas.

Bandinspelning bör sålunda i princip vara tillåten för envar vid rättegångsförhandlingar.

Den enskildes krav på integritetsskydd och de påtagliga olägenheterna som följer av återgivningsmöjligheterna av det inspelade talar emellertid klart för, att möjlighet bör finnas att förbjuda inspelning, då personliga förhållanden kräver särkild hänsyn, exempelvis då part eller vittne påtagligen störs av inspelningen eller till och med vägrar uttala sig. Rätt att i sådana fall förbjuda inspelning skall ges rättens ordförande och lagregleras såsom rättegångsutredningen föreslår.

Samfundet delar inte domstolsverkets uppfattning, att man skulle kunna tillgodose den enskildes integritetsskydd genom att utvidga möjligheterna att hålla förhandlingar inom stängda dörrar, eftersom bandinspelningar kan ske även vid sådana förhandlingar. Framförallt skulle en utökning av antalet förhandlingar inom stängda dörrar vara ett ur offentlighetssynpunkt klart sämre alternativ.

Samfundet anser att fotograferingsförbudet i RB 5: 9 skall bibehållas. Bärande skäl för jämkningar i nu gällande regler har inte framförts.

12 Föreningen Sveriges statsåklagare

Utredningen har skett i samråd mellan domstolsverket och rättegångsutredningen.

Statsåklagarföreningen finner några av rättegångsutredningens framförda tankegångar vara av intresse och värda särskild uppmärksamhet.

Rätt för annan än rätten att taga upp förhör på fonetisk väg

Rättegångsutredningen föreslår att rättens ordförande skall äga förbjuda att annan än rätten tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet. De skäl rättegångsutredningen framfört till stöd för en sådan regel på s. 58 f kan föreningen helt ansluta sig till. Parters och vittnens allt vanligare obenägenhet att på grund av rädsla för trakasserier och hämnd uttala sig fritt i rättegångar måste motverkas så att målen kan bli utredda på bästa sätt. Även om största möjliga offentlighet självklart måste råda ifråga om rättegångar bör detta inte nödvändigtvis innebära en oinskränkt rätt att göra fonetiska upptagningar av förhör.

Föreningen finner oroande att privata bandinspelningar obehindrat kan göras i rättegångar där en av flera personer i en grupp av brottslingar – t. ex. inom narkotikaområdet – lagföres. Sådana inspelningar kan som rättegångsutredningen anför medföra att utredningarna av vissa typer av brott, narkotikabrott, kvalificerad ekonomisk brottslighet och andra typer av organiserad brottslighet allvarligt försvåras därigenom att kommunikationerna mellan flera gärningsmän underlättas. Dessa typer av brott erbjuder ändock så betydande utredningssvårigheter att läget inte bör ytterligare försvåras genom att privat bandinspelning av förhörsutsagor ej kan förhindras.

Statsåklagarföreningen kan tänka sig att ovan citerade förslag till lagregel i stället får förslagsvis följande utvidgade innehåll: Rättens ordförande äger förbjuda att annan än rätten tager upp förhör på fonetisk väg, om det kan antagas att upptagningen blir till men för utredningen i målet.

En sådan möjlighet att förhindra bandinspelningar kan knappast anses träda något väsentligt offentlighetsintresse förnär.

Fotograferingsförbud

Av integritetsskyddsskäl är ett stramt förbud mot fotografering i rättssal enligt föreningens mening nödvändigt. Emellertid bör detta ej hindra att gällande regel i 5: 9 RB av praktiska skäl ses över såsom rättegångsutredningen föreslagit.

13 Föreningen Sveriges åklagare

Föreningen, som saknar anledning att gå in på den av rättegångsutredningen aktualiserade frågan huruvida domstolsverket uppfattat sitt utred-

ningsuppdrag alltför snävt, delar verkets mening att gällande fotograferingsförbud enligt 5 kap. 9 § rättegångsbalken bör behållas oförändrat.

Vad därefter angår frågan om behov föreligger av rättslig reglering av privata bandinspelningar vid rättegång så anser föreningen i likhet med rättegångsutredningen samt reservanterna Gunilla André och Carl-Anton Spak att en regel bör införas som ger rättens ordförande möjlighet att förbjuda annan än rätten att taga upp förhör på fonetisk väg om det kan antagas att upptagningen så besvärar den som höres att det blir till men för utredningen i målet. Behovet av en sådan regel har utförligt motiverats av utredningen och reservanterna. Föreningen ansluter sig till vad därvidlag anförts.

14 Sveriges Radio

Enskilds bandinspelning

Som framgår av utredningen (sid. 36 f) yttrade sig Sveriges Radio över JK:s framställning till justitiedepartementet 1974 ang. utredning om rättslig reglering av privat bandinspelning.

De synpunkter som Sveriges Radio därvid framförde har samma giltighet idag: huvudregeln att det står allmänheten och massmedias representanter fritt att avlyssna, registrera och vidare befordra vad som sägs vid rättegångsförhandling bör så långt möjligt vidmakthållas och förbättras. Sveriges Radio vill bestämt avstyrka en ändrad lagstiftning som möjliggör inskränkning i rätten att företa ljudinspelning vid rättegång. Inspelning bör inte kunna förbjudas i andra fall än då den är klart och uppenbart faktiskt störande för förhandlingen.

Sveriges Radio – som i sitt nämnda yttrande hade avvisat tanken på en utredning av det slag JK hade förespråkat – vill nu konstatera, att Domstolsverket i sin utredning på ett klart och välavvägt sätt har diskuterat de problem det här handlar om: konflikten mellan integritetsskydd och offentlighetsprincip samt mellan offentlighetsprincipen och kravet på att rättegången inte får påverkas av för den ovidkommande verksamheter.

Sveriges Radio noterar med tillfredsställelse, att Domstolsverket genomgående har redovisat ett stöd för den grundsyn som företaget har i dessa frågor.

Utredningen har med stor konkretion diskuterat praktiska konsekvenser av de principiella ställningstaganden den har gjort, och Sveriges Radio finner som regel inga skäl till invändningar. På några punkter vill Sveriges Radio dock komplettera utredningens synpunkter.

En klarare definition av vad som faktiskt är "störande" skulle minska riskerna för att olika domare tillämpar olika bedömningar – risker som utredningen själv pekar på. Naturligtvis kan man aldrig nå entydighet i

detta fall, men en något utförligare diskussion och exemplifiering skulle vara till nytta.

Ett exempel på hur denna fråga kan vålla oklarheter är utredningens diskussion (sid. 53) om de fall då medförandet av en inspelningsapparat bör kunna förbjudas: "Närmast avses då sådana apparater som till sin konstruktion, utformning eller storlek är så säregna, att de förvandlar rättssalens karaktär av domstolslokal till inspelningsstudio".

Sveriges Radio bedömer att det naturligaste och för alla parter lämpligaste är att man monterar upp vanliga mikrofoner framför de agerande parterna, vanligtvis bredvid de mikrofoner, som redan finns till rättens tjänst, och denna ordning tycks också utredningen finna självklar. Det kan dock finnas tillfällen, då reportern av praktiska skäl föredrar att använda en specialmikrofon av betydligt större format, smalt rörformad och en knapp meter lång. Det kan förefalla som om en sådan apparat kunde falla under kriteriet "säregen storlek", men kännetecknande för denna mikrofontyp, (populärt kallad "bazooka") är dess stora känslighet.

Den hanteras av en tekniker, som kan placera sig diskret på åhörarplats, alltså rätt långt från de agerande men med mikrofonen inriktad mot dem. Trots storleken är denna mikrofon alltså ägnad att användas utan störande verkan.

Integritetsfrågan, som i denna diskussion är av största intresse att noga pröva, är viktig även på många andra områden inom Sveriges Radios verksamhet. Den tillhör det publicistiska företagets vardag. Det är därför klart, att Sveriges Radios medarbetare i sin yrkesutövning beaktar de krav, som integritetsaspekten medför, även när det gäller referat från domstolar och oberoende av vilken teknik som används vid refererandet.

Sveriges Radio noterar i detta sammanhang, att Domstolsverket har avstått från en diskussion om den integritetskränkning, som kan uppstå, när den tilltalades namn i rätten och detta registreras på bandet. Att denna fråga inte tas upp, sammanhänger väl med att utredningen inte anser att uppspelningsproblematiken ingått i uppdraget. I programarbetet brukar frågan lösas så, att namnet antingen klipps bort inför uppspelningen, eller så att ett störande ljud läggs över texten när namnet nämns, om så krävs enligt Sveriges Radios programregler.

Sveriges Radios egna erfarenheter av bandinspelning vid rättegångar är övervägande positiva. Det normala är att rätten har förståelse för reporterns arbete och både praktiskt och attitydmässigt visar samarbetsvilja. Sveriges Radio anser det å sin sida som en naturlig åtgärd från reporterns sida att i förväg tala med ordföranden och informera honom och parterna om att inspelning kommer att ske.

Frågan om bandinspelning har alltså hittills både principiellt och i praxis betraktats som en naturlig del av offentligheten i rättegångsarbetet. Sveriges Radio anser att erfarenheterna hittills endast stärker uppfattningen att systemet är riktigt och fungerar väl. Sveriges Radio delar Domstolsverkets mening att någon ändring i lagstiftningen inte är påkallad.

Däremot kan det möjligen vara nödvändigt att i någon form närmare precisera vad som avses med "störande", för att både domstolarna och massmedias medarbetare skall kunna ha ett konkret underlag för sina diskussioner inför inspelningssituationen.

Fotograferingsförbudet

Sveriges Radio anser i motsats till utredningen att man kan överväga ett slopande eller en avsevärd uppmjukning av gällande fotograferingsförbud. Skälen för detta har tidigare utvecklats i Sveriges Radios yttrande över JK:s ärenden AD 385/73 och AD 89/74. Sveriges Radio vill även invända mot ett av de argument mot ett slopat fotograferingsförbud, som utredningen framför (sid. 55) nämligen att teckningar från rättssalen, för närvarande utnyttjade av tidningar och TV för att skildra en domstolsförhandling, av allmänheten skulle uppfattas som det naturliga sättet att illustrera rättegångsreferaten i dessa massmedier. Det är just frånvaron av rätten att fotografera som tvingat bl. a. TV att tillgripa teckningar. Sannolikheten talar för att om rättegångar kunnat illustreras med fotografier eller filmer från förhandlingarna, dessa av allmänheten skulle ha uppfattats som minst lika naturliga illustrationer till rättegångsreferaten.

15 Pressens samarbetsnämnd

Pressens samarbetsnämnd har beretts tillfälle att avge yttrande över rubricerade promemoria och anför följande.

Samarbetsnämnden delar Domstolsverkets uppfattning att någon ändring av reglerna för enskildas rätt att göra bandinspelningar vid rättegång inte bör göras.

Vad gäller fotograferingsförbudet vid rättegång anser samarbetsnämnden att frågan om en uppmjukning av nu gällande förbud snarast bör utredas. Exempelvis kan med dagens teknik fotografering ske utan att själva fotograferingen behöver bli störande för rättegången eller ens uppfattas av de närvarande. Risken för publicitetsskador vad gäller denna typ av bilder bedömer samarbetsnämnden som ringa. De publicitetsregler som pressens organisationer antagit ger ett starkt skydd för den enskilda både vad gäller text och bild.

16 Allmänhetens pressombudsman

Justitiedepartementet har berett mig tillfälle att avge yttrande över domstolsverkets utredning om rättslig reglering av enskilds bandinspelning m. m. Med anledning av remissen får jag anföra följande.

De synpunkter som föranleds av pressetiska överväganden har jag framfört i ett yttrande den 25 april 1975 över JK:s framställning med begäran om utredning av frågan. Jag saknar anledning att ytterligare utveckla de pressetiska aspekterna.

Det är av stor vikt att konflikter mellan offentlighetsprincipen vid rättegångar och de av rättegången berördas intresse av en rättvis och skonsam process löses genom en noggrann avvägning mellan intressena. Som jag tidigare anfört torde offentlighetsprincipens syfte vara tillgodosett genom möjligheten för allmänhet och journalister att närvara vid rättegångar och att ta del av handlingarna vid domstolen. Någon väsentlig fördel torde inte uppnås genom att det dessutom är möjligt att göra bandinspelningar. Mot denna bakgrund framstår det som berättigat att lägga huvudvikten vid rättegångens egentliga syfte, nämligen att utreda målet. Parterna i rättegången deltar i ett skeende, vars utgång många gånger är av utomordentlig betydelse för dem. Både hänsynen till utredningens effektivitet och enskilda åtalades och vittnens m. fl. särskilda behov av skydd under rättegången talar därför till förmån för rättegångsutredningens åsikt att privata bandinspelningar av förhör i vissa fall bör kunna förbjudas av rättens ordförande. Offentlighetsprincipen torde inte i någon påtaglig mån åsidosättas genom det av utredningen föreslagna tillägget till rättegångsbalken.

Jag instämmer i domstolsverkets förslag att det nuvarande fotograferingsförbudet skall bestå.

1 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 9 § och 9 kap. 5 § rättegångsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
5 kap. 9 §	
På rättens ordförande ankommer att upprätthålla *ordning* vid rättens sammanträden och att meddela *därför nödiga föreskrifter.* Han *äger* utvisa den som stör förhandlingen eller *eljest* uppträder otillbörligt *så ock för undvikande av trängsel* begränsa antalet åhörare i rättssalen. *Ej må fotografi tagas* i rättssalen.	*Det ankommer på rättens ordförande* att upprätthålla *ordningen* vid rättens sammanträden och att meddela *de föreskrifter som behövs.* Han *får* utvisa den som stör förhandlingen eller *på annat sätt* uppträder otillbörligt. *Han får också* begränsa antalet åhörare i rättssalen *för att undvika trängsel. Rätten får förbjuda att annan tar upp förhör på fonetisk väg, om det kan antas att upptagningen blir till men för utredningen. Fotografi får inte tas* i rättssalen.
Tränger sig någon, som utvisats, in i rättssalen eller *åtlyder någon eljest ej* tillsägelse, som meddelats *till ordningens upprätthållande, äge* rätten förordna, att han *skall omedelbart tagas* i häkte och kvarhållas där, så länge sammanträdet varar, dock *ej utöver* tre dagar.	*Om någon som har utvisats tränger sig* in i rättssalen eller *i övrigt inte lyder en* tillsägelse som *har* meddelats *för att upprätthålla ordningen, får* rätten förordna att han *omedelbart skall tas* i häkte och kvarhållas där så länge sammanträdet varar, dock *inte längre än* tre dagar.
9 kap. 5 §[1]	
Den som vid sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller *tager* fotografi i rättssalen eller *vägrar att efterkomma föreskrift,* som meddelats *till ordningens upprätthållande, dömes* till böter. Till samma straff *dömes* den som muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt.	Den som vid sammanträde inför rätten stör förhandlingen eller *fotograferar* i rättssalen eller *bryter mot föreskrift eller förbud,* som *har* meddelats *med stöd av 5 kap. 9 §, döms* till böter. Till samma straff *döms* den som muntligen inför rätten eller i rättegångsskrift uttalar sig otillbörligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

[1] Senaste lydelse 1973: 240.

2 Förslag till
Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291)

Härigenom föreskrivs att 38 § förvaltningsprocesslagen (1971: 291) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
38 §	
Den som vid muntlig förhandling stör förhandlingen eller fotograferar i rättssalen eller *vägrar att efterkomma föreskrift*, som meddelats *till ordningens upprätthållande*, *dömes* till böter, högst femhundra kronor. Till samma straff *dömes* den som muntligen inför rätten eller i skrivelse till rätten uttalar sig otillbörligt.	Den som vid muntlig förhandling stör förhandlingen eller fotograferar i rättssalen eller *bryter mot föreskrift eller förbud*, som *har* meddelats *med stöd av 16 §, jämfört med 5 kap. 9 § rättegångsbalken döms* till böter, högst femhundra kronor. Till samma straff *döms* den som muntligen inför rätten eller i skrivelse till rätten uttalar sig otillbörligt.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1980.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1980-02-14

Närvarande: justitierådet Holmberg, regeringsrådet Hellner, justitierådet Persson.

Enligt lagrådet den 13 februari 1980 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 24 januari 1980 har regeringen på hemställan av statsrådet Winberg beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i rättegångsbalken och lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

Förslagen har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Tomas Stahre.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-02-21

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Bohman, Mundebo, Friggebo, Dahlgren, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Proposition om ändring i rättegångsbalken m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande[1] över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291).

Föredraganden upplyser att lagrådet har lämnat lagförslagen utan erinran och hemställer att regeringen föreslår riksdagen

att anta förslagen.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

[1] Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 24 januari 1980.

Innehåll

Proposition 1
Propositionens huvudsakliga innehåll 1
Lagförslag 2
1 Lag om ändring i rättegångsbalken 2
2 Lag om ändring i förvaltningsprocesslagen (1971: 291) 3
Utdrag av regeringsprotokollet den 24 januari 1980 4
1 Inledning 4
2 Allmän motivering 5
2.1 Gällande rätt 5
2.2 Domstolsverkets skrivelse m. m. 6
2.3 Remissyttrandena 7
2.4 Föredraganden 8
3 Upprättade lagförslag 12
4 Hemställan 12
5 Beslut 12

Bilagor
Bilaga 1 Domstolsverkets skrivelse m. m. 13
Bilaga 2 Sammanställning av remissyttranden 64
Bilaga 3 De remitterade lagförslagen 93
Utdrag av lagrådets protokoll den 14 februari 1980 95
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 21 februari 1980 96

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1980